กฎหมายตราสามดวง

เล่ม ๑

กฎหมายตราสามดวง

เล่ม ๑

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๓,๐๐๐ ฉบับ

พ. ศ. ๒๕๐๕

องค์การค้าของคุรุสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

พิมพ์จำหน่าย

1602

ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๗

จุลศักราช ๑๓๖๖

พิมพ์ตามฉะบับหลวง ตรา ๓ ดวง

คำนำ ของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย

เนื่องจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้กำหนดการศึกษาลักษณะวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทยไว้ในหลักสูตรชั้นปริญญาโท จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องให้นักศึกษามีบทกฎหมายซึ่งได้ชำระสะสางในรัชกาลที่ ๑ นั้นไว้ค้นคว้าได้โดยสะดวก เพราะบทกฎหมายเหล่านี้ ถึงแม้ว่าจะได้พิมพ์เอกสารที่เก่าแก่กว่าก็ตาม ก็ยังคงใช้เป็นหลักฐานสำคัญเพื่อแสวงหาความรู้เรื่องกฎหมาย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ต่อไปอีกนาน

ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา ประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ นั้นได้มีผู้จัดพิมพ์ขึ้นหลายครั้งแล้ว ฉะบับที่แพร่หลายที่สุดคือฉะบับของหมอบรัดเลย์ ซึ่งเรียกกันว่า กฎหมายเก่า ๒ เล่ม และฉะบับของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีฯ ทั้งสองฉะบับนี้ในปัจจุบันไม่มีจำหน่ายแล้ว และนับวันจะหายากขึ้นทุกที

ในการที่จะจัดพิมพ์กฎหมายเก่าขึ้นใหม่ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีความมุ่งหมายผิดกับท่านผู้จัดพิมพ์ก่อน ๆ ท่านผู้จัดพิมพ์เหล่านั้นมุ่งหมายแต่ฉะเพาะใน

อันที่จะเผยแผ่ความรู้ในตัวบทกฎหมาย จึงได้แก้ไขอักขรวิธีเสียใหม่ให้สมกับสมัย และบางตอนถึงกับแก้ไขถ้อยคำสำนวนเสียบ้างก็มี กรมหลวงราชบุรี ฯ ก็ได้ทรงยกเลิกอันนี้ โดยได้ทรงตัดทอนบทบัญญัติซึ่งเลิกใช้บังคับแล้วออกเสียด้วย

ในเวลานี้ ประมวลกฎหมายใหม่ต่าง ๆ ก็ได้ประกาศใช้จนครบถ้วน ข่าวประมวลกฎหมายนี้ พ.ศ. ๑๑๖๖ จึงมีประโยชน์เพียงในฐานตำนานกฎหมายเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ในการจัดพิมพ์ใหม่นางมีขอสำคัญที่จะพึงยกเลิกอยู่ว่า จะต้องคัดแยกจากตัวบทบัญญัติซึ่งได้ชำระสะสางขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ให้ถูกต้องตามอักขรวิธีใช้ในกาลนั้นบ้าง เพื่อนักศึกษาจักได้ใช้เป็นเครื่องมือค้นคว้าโดยไม่ต้องพึ่งต้นฉบับเขียน ตามแต่จะสามารถทำได้

การจัดพิมพ์กฎหมายเก่าขึ้นนี้ใช่จะเป็นประโยชน์แต่ฉะเพาะนักนิติศาสตร์เท่านั้นหาไม่ ยังเป็นคุณแก่นักประวัติศาสตร์ เพราะการศึกษาในวิชาประวัติศาสตร์ย่อมต้องอาศัยพระราชปรารภในกฎหมายและตัวบทกฎหมายเอง ประกอบด้วยนักโบราณคดีและนักศึกษาโบราณประเพณีของสยามก็เช่นกัน

ย่อมได้รับประโยชน์จากบทกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งบัญญัติขึ้นโดย
อาศัยจารีตประเพณีธรรมนิยม หรือความเชื่อถือต่าง ๆ เป็น
หลัก และจารีตประเพณีเหล่านี้ แม้ในรัชกาลที่ ๑ ได้เลิก
ถือเสียแล้วก็มีบาง ประโยชน์อีกข้อหนึ่งได้แก่ประโยชน์ใน
ทางภาษาศาสตร์ และวรรณคดี แม้อักขรวิธีและสำนวน
โวหารในสมัยโบราณเท่าที่มีอยู่ในตัวบทกฎหมายนั้นได้ถูก
เปลี่ยนแปลงแก้ไขไปมากแล้ว เนื่องจากการชำระสะสาง
หลายต่อหลายครั้งมาแล้วก็ตาม (ซึ่งข้อสมมติก็ไม่ใช่จะถูกต้อง
เสมอไป) วิธีเขียนภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ ก็ยังเป็น
ประโยชน์แก่นักภาษาศาสตร์อยู่มาก และโดยเหตุที่ต้นฉบับ
แห่งบทกฎหมายที่ชำระสะสางในรัชกาลที่ ๑ คือฉบับตรา ๓
ดวงนั้น อาลักษณ์ได้เขียนโดยความเอาใจใส่ระมัดระวังและ
สอบทานถึง ๓ ครั้งให้ถูกต้องแล้ว จึงควรที่จะเคารพต่อ
ต้นฉบับนั่นยิ่งนัก อีกประการหนึ่ง กฎหมายเก่าในบางตอน
อาจถือได้ว่าเป็นวรรณคดีชิ้นสำคัญ ซึ่งสมควรจะนับรวมเข้า
ในตำราวรรณคดีทั้งหลายอันสืบมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ มหาวิทยาลัยจึงได้ให้พิมพ์
ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ นี้ขึ้นใหม่ ตามที่เขียนไว้ใน
ฉบับหลวงตรา ๓ ดวง ให้ถูกต้องตามต้นฉบับ

การจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้มอบหมายให้ มองซิเออ เอร์.

แลงกาต์ ดอกเตอร์กฎหมายฝรั่งเศส สมาชิกวิเศษแห่ง

เนติบัณฑิตยสภา อาจารย์ผู้สอนประวัติศาสตร์กฎหมายไทย

(กฎหมายเอกชน) เป็นผู้จัดพิมพ์.

คำนำของผู้จัดพิมพ์

ในการชำระสะสางกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ นั้น ปรากฏตามพระราชปรารภซึ่งเขียนไว้ในตอนต้นแห่งฉะบับหลวงทุกฉะบับว่า เมื่อการชำระเสร็จสิ้นแล้ว อาลักษณ์ได้เขียนลงไว้ในสมุด ๓ ชุด เก็บไว้ห้องเครื่องชุดหนึ่ง หอหลวงชุดหนึ่ง และศาลหลวงชุดหนึ่ง ประทับตรา ๓ ดวงทุกเล่ม ตามฉะบับที่ตกทอดมาในสมัยปัจจุบัน สันนิษฐานได้ว่าเดิมชุดหนึ่งมี ๔๑ เล่ม ฉะนั้นในครั้งเดิมคงมีฉะบับหลวงตรา ๓ ดวงถึง ๑๒๓ เล่ม ในสมัยปัจจุบันยังเหลืออยู่เพียง ๗๙ เล่ม เก็บอยู่ ณ กระทรวงยุติธรรม ๓๗ เล่ม ณ หอสมุดแห่งชาติ ๔๒ เล่ม ส่วนอก ๔ เล่มนั้น ไม่ทราบว่าชาติหายไปด้วยประการใด

นอกจากฉะบับหลวงตรา ๓ ดวง ๓ ชุดนี้ อาลักษณ์ได้เขียนไว้อีกชุดหนึ่งเรียกว่าฉะบับรองทรง ยังเหลือตกทอดมาในสมัยปัจจุบันเพียง ๑๗ เล่ม ซึ่งเก็บอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติทั้งหมด ฉะบับรองทรงนี้ผิดกับฉะบับหลวง ๓ ชุดก่อนนี้ โดยไม่มีตรา ๓ ดวงประทับไว้ และในฉะบับหลวงมีอาลักษณ์สอบทาน ๓ คน แต่ในฉะบับรองทรงมีเพียง ๒ คน ถนัด

ตามฉะบับหลวงที่ตกทอดมานั้น เขียนขึ้นฉลู จ.ศ. ๑๑๖๗ (พ.ศ. ๒๓๔๘) ทุกเล่ม ส่วนฉะบับรองทรงเขียนในปีเถาะ จ.ศ. ๑๑๖๙ (พ.ศ. ๒๓๕๐)[๑]

ในการพิมพ์กฎหมายนี้ ได้อาศัยฉะบับหลวงตรา ๓ ดวง โดยฉะเพาะ เว้นแต่เมื่อไม่มีฉะบับหลวงเหลืออยู่ จึงพิมพ์ตามฉะบับรองทรง[๒]

ในเมื่อเหลือฉะบับหลวงหรือฉะบับรองทรงแต่ฉะบับเดียว ก็พิมพ์ตามโดยมิได้เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เว้นแต่ปรากฏชัดว่าอาลักษณ์เขียนผิดหรือเขียนตก[๓] จึงได้พิมพ์เพิ่มเติมและแก้ไขให้ถูกต้อง แต่คงมีเชิงอรรถไว้ในการตรวจแก้ไข

---

(๑) มีฉะบับรองทรงที่เหลืออยู่ฉะบับหนึ่งซึ่งต่างกับฉะบับอื่น คือ ฉะบับที่มีกฎหมายลักษณะทาส ฉะบับนี้เขียนในปีฉลู จ.ศ. ๑๑๖๗ และมีอาลักษณ์สอบทาน ๓ คนดุจเดียวกันกับฉะบับหลวง ผิดกันแต่ไม่ได้ประทับตรา ๓ ดวงเท่านั้น

(๒) กฎหมายที่ไม่มีฉะบับหลวงเหลืออยู่เลยมีแต่ฉะบับรองทรงนั้น มีแต่ ๒ บท คือ กรมศักดิ์ และลักษณะทาส

(๓) ที่ว่าอาลักษณ์เขียนผิดนั้น คือที่อาลักษณ์เขียนเผลอไป ถ้าหากได้รู้สึกตัวก็คงจะได้แก้เอง ฉะนั้น เมื่ออาลักษณ์คนใดเขียนคำ ๆ หนึ่งหลายอย่างต่างกัน เช่นเขียน เนอ และเนอ สกรรและสักกัน กระทรวงและตระทรวง ขายและขาย เงินและเงิน เป็นต้น ดังนี้ เห็นว่าไม่ควรแก้ เพราะเป็นการเขียนตามความรู้สึกของอาลักษณ์คนนั้น หาใช่เขียนผิดไม่

อาศัยฉะบับพิมพ์ของนายโหมด อำมาตยกุล (พระยากระสาปน์)
เล่มหนึ่งพิมพ์ครั้ง ที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒)
หรือฉะบับของหมอบรัดเลเล่ม ๒ พิมพ์ครั้ง ที่ ๑ จ.ศ. ๑๒๒๕
(พ.ศ. ๒๔๐๖) และได้สอบทานกับฉะบับที่ใช้ในการพิมพ์ครั้งนี้
เสมอ

ถ้าเหลือหลายฉะบับ ก็ได้เลือกเอาฉะบับหนึ่งมาพิมพ์ตามที่กล่าวไว้นั้น และที่ผิดกับฉะบับอื่นก็ลงไว้ในเชิงอรรถ เนื่องจากอาลักษณ์ได้เขียนและสอบทานฉะบับหลวงด้วยความระมัดระวัง จึงมีแตกต่างแต่เพียงเล็กน้อย โดยมากที่ต่างกันนั้นคือการสะกดการันต์ เพราะอาลักษณ์ต่างก็เขียนศัพท์ต่างกันตามใจของตนเอง เช่น มิ หมิ มิ หรือ หมิ ไหม่ หรือใหม่ ภูดาย หรือผู้ดาย คำหรือข้า พยาบหรือภาพ สาร หรือสาน ฯ ล ฯ เป็นต้น ข้อแตกต่างทางอักษรศาสตร์ทำนองนี้ มิได้หยิบยกขึ้นไว้ในเชิงอรรถ เพราะได้พิมพ์ด้วยทกฎหมายตามที่อาลักษณ์ต่างเขียนไว้ (๑) ผู้อ่านจึงมีโอกาสพบตัวอย่างแห่งวิธีเขียนต่าง ๆ นั้น แต่ข้อต่างอื่น ๆ ได้ทำเชิงอรรถไว้ทุกข้อ

---

(๑) ข้ออาลักษณ์เหล่านี้ ได้แถลงไว้ในตารางท้ายเล่ม

ฉะบับที่ใช้ในการพิมพ์นี้ ได้อ้างตามเครื่องหมายที่ปรากฏอยู่ในบัญชีฉะบับหลวงของ นาย ย. ยูรเนย์ พิมพ์ไว้ในหนังสือของสยามสมาคม (๒)

ในการพิมพ์นี้ มิได้เรียงกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ตามฉะบับพิมพ์ครั้งก่อน เพราะลำดับลักษณะกฎหมายในฉะบับพิมพ์ครั้งก่อนนั้น หาได้มาจากการปฏิบัติเก่าแก่อันใช้สืบเนื่องกันแต่เนนนานมาไม่ ประการหนึ่ง ลำดับนั้นไม่ตรงกับลำดับมูลคดีในพระธรรมสาตร์ทั้งไม่ตรงกับลำดับที่ฉะบับหลวงเรียงใส่ตู้ไว้ จะเห็นได้จากการที่กฎหมายลักษณะลักพา ซึ่งในฉะบับหลวงเขียนรวมอยู่กับกฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาท ในฉะบับพิมพ์กลับแยกเอาไว้คนละเล่ม ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่า ลำดับกฎหมายในฉะบับพิมพ์หาได้อาศัยเรียงลำดับตามฉะบับหลวงไม่อีกประการหนึ่ง ฉะบับหลวงที่เหลืออยู่ก็ไม่มีเครื่องหมายอันใดอันจะทำให้เชื่อว่าต้องเรียงตามลำดับอันหนึ่งอันใด

โดยเหตุเหล่านี้ ในการพิมพ์ครั้งนี้ จึงได้พยายามเรียงลำดับกฎหมายตรา ๓ ดวง เพื่อให้สะดวกในการค้นหาซึ่งจะ

---

(๒) J. Burnay, *Inventaire des Manuscrits Juridiques Siamois*, *Journal of the Siam Society*, vol. XXIII, XXIV, XXV.

ได้พิมพ์เป็น ๓ เล่ม ในเล่ม ๑ รวมบทกฎหมายลักษณะทั่วไป กฎมณเฑียรบาล กฎหมายลักษณะปกครอง กฎหมายว่าด้วย อธรรมนูญศาล และพิจารณาคดี กล่าวคือบรรดาบทกฎหมายซึ่งเรียกว่ากฎหมายมหาชนในสมัยปัจจุบัน ในเล่ม ๒ รวมกฎหมายเอกชนและกฎหมายอาญา ส่วนเล่ม ๓ รวมกฎหมายซึ่งมิได้จัดอยู่ตามมูลคดี เช่น กฎหมาย พระสงฆ์ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนดเก่า ฯ ล ฯ ซึ่งโดยมากเป็นบทกฎหมายที่ไม่สู้เก่าแก่เช่นกฎหมายที่รวมไว้ในเล่ม ๑ และเล่ม ๒

บทกฎหมายนั้น เรียกตามชื่อที่เขียนอยู่หน้าปกสมุดฉะบับตรา ๓ ดวง ซึ่งบางบทมีคำชื่อที่ได้เรียกกันมาตามฉะบับพิมพ์ เช่นกฎหมายที่เรียกกันว่า "กรมศักดิ์" และ "ลักษณะมูลคดีวาท" ตามฉะบับพิมพนน ณ ทนกเรียกชื่อว่าพระไอยการพรมศักดิ์และพระไอยการยานแผนกตามชื่อในต้นฉะบับ ส่วนหน้าเรื่องนั้นถือเอาตามชื่อยอที่มีไว้ที่สันแห่งสมุด

ในการพิมพ์นี้ได้ขึ้นหัวข้อใหม่ตามสมควรอนโลมตามอย่างเสด็จในกรมหลวงราชบุรี ฯ ทรงได้มีเลขเรียงลำดับจนจบ

ลักษณะกฎหมายนั้น เลขนเชียนเป็นเลขอารบิยเพื่อแสดง
ให้เห็นว่าเป็นการเพิ่มเติมของผู้จัดพิมพ์ ในการลงเลขใหม่นั้น
โดยมากก็ได้จัดเรียงให้เหมือนกับฉะบับของ เสด็จในกรมหลวง
ราชบุรี ฯ เท่าที่จะทำได้ เมื่อจำเป็นจะต้องเปลี่ยน ก็ทำเป็น
ตารางแสดงไว้ในตอนท้ายเล่ม

ในฉะบับหลวง คำภาษาบาลีเขียนเป็นตัวหนังสือขอม
ในการพิมพ์ครั้งนี้จึงได้ใช้ตัวพิมพ์ยาว (ซะนิดที่เรียกว่า
วัชชรินทร์) เพื่อให้เห็นชัดขนาดของฉะบับหลวง

ในการจัดพิมพ์กฎหมายตรา ๓ ดวงนี้ ย่อมจะมีที่ผิด
ตกขกพร่องอยู่บ้าง เมื่อพิมพ์เสร็จแล้วก็ได้สอบทานกับต้น
ฉะบับอีกครั้งหนึ่ง และลงไว้ในใบยอกแก้คำผิด จึงขอผู้อ่าน
ได้โปรดตรวจแก้ตามนั้น และถ้ายังมีข้อกลาดเคลื่อนอยู่บ้าง
ก็ขอได้โปรดให้อภัยด้วย

ในที่สุดนี้ ผู้จัดพิมพ์ขอแสดงความขอบใจนาย ย. ยูรเนย์
ผู้ซึ่งได้ช่วยออกความเห็นและคำปรึกษาเป็นประโยชน์แก่การ
พิมพ์เป็นอย่างยิ่ง ก็ขอขอบใจนายสนั่น ภมรสูต ผู้ที่ได้ช่วย
คัดสำเนาฉะบับหลวง อันเป็นประโยชน์ในการพิมพ์กฎหมายนี้

ได้สำเร็จผลลุล่วงไปโดยสะดวก และขอขอบใจ นางสาว
เชิดชน พุทธิแพทย์ ที่ได้ช่วยเหลือเอาใจใส่ทำคำขอกแก้
คำผิดให้ ซึ่งนับว่าเป็นการบรรเทาภาระของผู้จัดพิมพ์หา
น้อยไม่

ร. แลงกาต์

สารบาญ

หน้า

ประกาศพระราชปรารภ ๑

พระธรรมสาตร ๗

หลักอินทภาษ ๔๒

กฎมณเฑียรบาล ๖๙

พระธรรมนูน ๑๖๐

พระไอยการพรมศักดิ์ ๑๙๗

พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ๒๑๙

พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ๒๗๘

นามอาลักษณ์ผู้ชุบและสถานที่เก็บหัวเดนฉะบับ ๓๒๘

ตารางเทียบเลขมาตราระหว่างฉะบับพิมพ์ ๔๙

กับฉะบับพิมพ์ของกรมหลวงราชบุรี ๓๒๙

ประกาศพระราชปรารภ

ศกมัศด ๑๑๖๖ มสิกะสังวัจฉะระมาฆะมาส ศุกะปักษปาฏิบทดฤษถีครุวาระบริเฉทะกาลกำหนด พระบาทสมเดจพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทรธรนินทราธิราช รัตนากาศภาศกระวงษองคบรมาธิเบศ ตรีภูวเนศวรนารถนายกดิลกรัตนราชชาติอาชาวะไสรยสมุทยดโรมนต์ สกลจักรวาฬาธิเบนทร สุริเยนทราธิบดินทรหริหรินทราธาดาธิบดี ศรีสุวิบุลคุณอักขนิตฤทธิราเมศวรธรรมิกราชาธิราช เดโชไชยะ พรหม เทพาดิเทพตรีภูวนา ธิเบศโลกะเชษฐวิสุทธิมกุฎประเทศคะตามหาพุทธางกูร บรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว อันเสดจปราบดาภิเศกผ่านพิภพกรุงเทพทวาราวดศรอยุทธยา มหาดลกภพนพรัตนราชธานบุรีรมย เสดจออกพระธั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน พร้อมด้วยหมู่มุกขมาตยามนตรีกระวิชาติราชสุริวงษพงษพฤฒาโหราจารย เผาเบองบาทบงกชมาส จั่งเจ้าพญาศรธรรมราชเดชะชาติอำมาตยานุชิตร

พิพิทวรวงษ พงษภักตยาธิเบศวราธิบดี ศรีรัตนราช
โกษาธิบดีอภัยพิรียบรากรมภาหุ กราบบังคมทูลพระ
กรรุณาด้วยข้อความนายบุญศรีช่างเหลกหลวงร้องทุกข
ราชกล่าวโทษ {พระเกษม / นายราชาอรรถ} ใจความว่า อำแดงบ๊อม
ภรรยานายบุญศรีพ่องหย่านายบุญศรี ๆ ให้การแก่
พระเกษมว่าอำแดงบ๊อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอรรถ
แล้วมาพ่องหย่านายบุญศรี ๆ ไม่หย่า พระเกษมหา
พิจารณาตามคำให้การนายบุญศรีไม่ พระเกษมพูดจา
แพละโลมอำแดงบ๊อม แลพิจารณาไม่เปน {สัจ / ธรรม} เข้า
ด้วยอำแดงบ๊อม แล้วคัดข้อความมาให้ลูกขุนสานหลวง
ปฤกษา ๆ ว่าเปนหญิงหย่าชาย ให้อำแดงบ๊อมกับนาย
บุญศรีขาดจากผัวเมียกันตามกฎหมาย จึงทรงพระ
กรรุณาตรัสว่า หญิงนอกใจชายแล้วมาพ่องหย่าชาย
ลูกขุนปฤกษาให้หย่ากันนั้นหาเปน {ยุติ / ธรรม} ไม่ จึงมี
พระราชโองการตรัสสั่ง ให้เจ้าพญาพระคลังเอา
กฎหมายณสานหลวงมาสอบกับฉบับ {หอหลวง / ข้างที่} ได้

ความว่าชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิง
หย่าชายหย่าได้ ถูกต้องกันทั้งสามฉบับ จึงมีพระราช
โองการมานพระบัณหลสรสิงหนาท ดำรัสว่าฝ่ายพุทธ
จักรนั้น พระไตรยปิฎกแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์
อันสมเดจ์พระพุทธิเจ้าทรงพระมหากรุณาประดิษฐาน
ไว้ต่างพระองค์ได้เป็นหลักโลกยสั่งสอนบรรพชิตบริษัย
แลฆราวาส บริษัยได้ประฏิบัติรู้ชั่งทางสุคติภูมแล
ทุคติภูม แลพระไตรยปิฎกธรรมนั้นพ้นเพื่อนวิปริต
ผิดเพี้ยนไปเป็นอันมาก ยากที่จะเล่าเรียนเป็นอายุสม
พระพุทธสาศนาสับไป ก็ได้อาราธนาประชุมเชิญพระ
ราชาคณะทั้งปวง มีสมเดจ์พระสังฆราชแลพระธรรม
อุดมพระพุทธโฆษาจารยเป็นประธาน ฝ่ายราชบัณฑิตย
นั้น พญาธรรมปรีชาเป็นต้น ให้ทำสังคายนายชำระ
พระไตรยปิฎกสอบใส่ด้วยอรรฐกะถาฎีกาให้ถูกต้องตาม
พระพุทธบัญหญัติ พระไตรยปิฎกจึ่งค่อยถูกถ้วนผ่องใส
ขึ้นได้ เป็นที่เล่าเรียนง่ายใจแก่กลบุตรสับไปภายหน้า

ก็เปนพุทธการกธรรมกองการกุศลอันประเสริฐแล้ว
แลฝ่ายข้างอาณาจักรนั้น กระษัตรผู้อำรงแผ่นดินนั้น
อ่าไศรยซึ่งโบราณราชนิติ กฎหมายพระอายการอัน
กระษัตรแต่ก่อนบัญญัติไว้ได้เปนบันทัดถาน จึง
พิภากษาตราสินเนื้อความรายฎรทั้งปวงได้โดยยุติธรรม
แลพระราชกำหนดบท พระอายการนั้นก็พ้นเพื่อนวิปริต
ผิดซ้ำต่างกันไปเปนอันมาก ด้วยคนอันโลภหลงหา
ความลอายแก่บาปมิได้ ดัดแปลงแต่งตามชอบใจไว้
พิภากษาภาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มบ้าง
จึงทรงพระกรรณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จัดข้าทูล
ลอองทุลีพระบาท ทำสะติบัญญาได้

อาลักษณ
- ขุนสุนทรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ ๑
- ขุนสาระประเสริฐ ๑

ลูกขุน (๔)
- ขุนวิเชียรอักษร ๑
- ขุนวิจิตรอักษร ๑
- ขุนหลวงพระไกรสี ๑
- พระราชพินิจใจราชบพลัต ๑ (๓)
- หลวงอัฐยา ๑
- พระมหาวิชาธรรม ๑
- ขุนศรีวรโวหาร ๑ (๔)

ราชบัณฑิตย
- นายพิม ๑
- นายต่อนบาเรียน ๑ (๔)

(๑๑ คน)

ชำระ พระราชกำหนดบทพระอายการอันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมสาตรไปให้ถูกถ้วนตามบาฬีแลเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้ แล้วทรงพระอุสาหทรงชำระดัดแปลงซึ่งบทอันวิปลาดนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ ด้วยพระไทยทรงพระมหากรุณาคุณจะให้เป็นประโยชน์แก่กระษัตรอันจะดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า ครั้นชำระแล้วให้อาลักษณชุบ

เส้นมีกสามฉบับ ไว้ห้องเครื่องฉบับหนึ่ง ไว้หอหลวง
ฉบับหนึ่ง ไว้ ณ สานหลวงสำหรับลูกขุนฉบับหนึ่ง ปิด
ตรา พระราชสีห์ พระคชสีห์ บัวแก้ว ทุกเล่มเป็นสำคัญ ถ้าพระ
เกษม ไกรสี เชิญพระสมุดพระราชกำหนดบทพระอายการออก
มาพิภากษากิจคดีใดใด ลูกขุนทั้งปวงไม่เหนปิดตรา
พระราชสีห์ พระคชสีห์ บัวแก้ว สามดวงนี้ไซ้ อย่าให้เชื่อฟังเอาเป็นอันขาด
๔ ๔ ทเดียว

พระธรรมสาตร

1

นตฺวา พุทฺธํ โลกาทิจฺจํ ธมฺมญฺจาทิจฺจมณฺฑลํ
จกฺขุมาปุริสํ สํฆนฺตรายํ เตน ฆาฏยึ
วิฆาติตนฺตรายสฺส โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา
ยญฺ จ โลกหิตํ สตฺถํ ธมฺมสตฺถนฺ ติ ปากฏํ
ภาสิตํ มนุสาเรน มูลภาสาย อาทิโต
ปรมฺปราภตํ ทานิ รามญฺเญสุ ปติฏฺฐิตํ
รามญฺญสฺส จ ภาสาย ทุคฺคาฬฺหํ ปุริเสนิห
ตสฺมา ตํ สามภาสาย รจิสฺสนฺ ตํ สุณาถ เม ติ

อหํ อันว่าข้า นตฺวา ถวายนมัศการแล้ว พุทฺธํ ซึ่งสมเดจ์พระพุทธิเจ้าอันตรัสรู้พระอริยสัจ ๔ โลกาทิจฺจํ อันยังโลกยทังสาม ให้สว่าง ดูจดวง พระอาทิตย อันส่องโลกย ธมฺมํจ ซึ่งพระโลกุดรธรรม ๙ ปรการ ๑๐ กับพระบริยัติก็ดี อาทิจฺจมณฺฑลํ อันมีบริมณฑลแห่งพระคุณปรดูจบริมณฑลแห่งพระอาทิตย สํฆญฺ จ ซึ่งพระอัษฎาริยสงฆแลสมมุติสงฆก็ดี จกฺขุมาปุริสํ อันเปนอาริยสัปรุษยผู้มีญาณจักษุ วิฆาฏยึ ขจัดแล้ว อนฺตรายํ ซึ่งอันตราย เตน รตนตฺตยปฺปณามานุภาเวน ด้วยอานุภาพ

แห่งประนามซึ่งพระรัตนไตรนั้น โสตฺถิ อันความสิริ
สวัสดิ โหตุ จงมี เม แก่เรา วิฆาตินฺตรายสฺส อันมี
อันตรายอันปรนามพระรัตนไตรขจัดแล้ว สพฺพทา ใน
กาลทั้งปวง ยญฺจ สตฺถุ อันว่าคำภีรอันใด โลกหิตำ
เปนปรโยชนแก่สัตวโลกย ปากฏำ ปรากฏิ ธมฺมสตฺถุ
อติ ชื่อว่าคำภีรพระธรรมสาตร มนสาเรน อันพระมโน
สารฤาษี ภาสิต กล่าว อาทิโต ในต้น มูลภาสาย ด้วย
มคธภาษา ปรมฺปราภตำ อันปรำปราจารย์นำสืบกันมา
ปกิฏฺฐิตำ ตั้งอยู่ รามญฺเญสุ ในรามัญประเทษ ภาสาย
ด้วยภาษา รามญฺญสฺส แห่งรามัญกัด อิทานิ ในกาล
บัดนี้ ปุเรสน อันบุรุษผู้เปนวินิจฉัยอำมาตย ทุกฺขาพฺหำ
จะยังรู้เปนอันยาก อิห สามเทส ในสยามประเทษนี้
ตสฺมา เหตุดังนั้น อหำ อันว่าข้า รจิสฺส จักตกแต่ง นำ
ธมฺม สตฺถำ ซึ่งคำภีรพระธรรมสาตรนั้น สามภาสาย
ด้วยสยามภาษา ตุมฺเห อันว่าท่านทั้งหลาย สุณาถ จง
พึง ตำสตฺถำ ซึ่งคำภีรพระธรรมสาตรนั้น สนฺตกา แต่
สำนักนี้ เม แห่งเรา

๒

ตตรายมนุปุพฺพิกถา อยํ อนุปุพฺพิกถา อันว่ากล่าว
แต่ต้นให้เปนลำดับไปนี้ ปณฺฑิเตน อันนักปราชญ์ผู้วินิจ
ฉัยคิด เวทิตพฺพา พึงรู้ ตตร ธมฺมสตฺเถ ในคำภีร์พระ
ธรรมสาตรนั้น อิติ ด้วยประการอันกล่าวไปนี้

กิร ดังจะได้ฟังมาในปถมกัลปแรกตั้งแผ่นดินนั้น
มีกำแพงจักรวาฬแลเขาพระสุเมรุราช แลสัตตะปะริภัณ
ฑะบรรพตทั้ง ๗ ทวีปใหญ่ ๔ ทวีปน้อย ๒๐๐๐ มหา
สมุท ๔ แลไม้ใหญ่ประจำทั้ง ๗ คือศิรีสะพฤกษ
อันประจำในบุพวิเท่หะ แลไม้กระท่มประจำในอะ-
มระโคญานะ แลไม้กรรมพฤกษประจำทวีปอุดรกาโร
แลไม้หว้าประจำชมภูทวีป แลไม้แคฝอยประจำ
ในอสูระพิภพ แลไม้งิ้วประจำทวีปสุบรรณราชพิภพ
แลไม้ปาริกะชาติอยู่ในดาวดึงษาสวรรค แลในปถม
กัลป เกิดกอบัวมีดอกหน้า บอกสัญญานิมิตรอันจะอบัติ
แห่งสมเดจ์พระพุทธเจ้าทั้งห้าพระองค์ อันจะได้ตรัสใน
พุทธกัลปนี้ แลพรหมทั้งปวงหอมอายุดินลงมากินพะ
สุธารส ครั้นนานมาที่พระสาหารก็อันตระธานถอยรส
รูปที่พยที่ปรากฏก็เสื่อมลง ๆ มิได้คงโดยเพศวิไสย
พรหม ครั้นนานมาก็บริโภคชาติยาลีเปนอาหาร สรรพะ

อันตระธานเสื่อมสันศักดาเดชเพศพรหมก็หาย กลาย
เปนเพศบุรุษเพศบังเกิดมณรรทราคล้องเสพยอัศ-
ธรรม เกิดบุตรนัดดาสืบสันกันมา แล้วจึ่งตั้งเปนคาม
เขตเคหา ในที่สานิคมประเทศต่างต่าง

8

ครั้นนั้นสมเดจพระบรมโพธิสัตวเจ้า ได้มาบังเกิด
เปนพระมหาบุรุษในต้นพัทกัลป ครั้นอยู่มาก็เกิดวิวาท
แก่กัน หาผู้ใดจบังคับบัญชามิได้ ฝูงชนทั้งหลายมา
สะโมสรประชุมพร้อมกัน จึ่งตั้งสมเดจพระมหาบรม
ราชเจ้าขึ้นเปนอธิบดี มีพระนามกรชื่อว่าพระเจ้ามหา
สมมุติราช กอบไปด้วยสัตะพิธรัตน ๗ ปรการได้ผ่าน
ทวีปทั้ง ๔

แลอยู่มาเกิดพระราชกุมาร ๔ พระองค แลเชษฐ
โอรสนั้นได้เสวยราชสมบัติในชมภูทวีป แลพระราช
กุมารองค์หนึ่งเสวยราชสมบัติในอดรกาโร แลพระราช
กุมารองค์หนึ่งได้เสวยราชสมบัติในอมรโคญาน แล
พระราชกุมารองค์หนึ่งนั้นเสวยราชสมบัติในบุพวิเท่หะ
แลพระราชกุมารทั้ง ๔ พระองค์ก็ย่อมเหาะมาเฝ้าพระ
ราชบิดาทุก ๆ วัน

ครั้นนานมาพระราชบิดานั้นชิวงคต แลพระราชกุมารทั้ง ๔ พระองค์ก็ต่างองค์ต่างอยู่ ย่อมมิได้ตรัจตรไปมาหากัน ครั้นนานมา ๆ ต่างองค์ต่างนานไปนานมา ทางพระราชไมตรีสำพันทญาติก็ค่อยขาดสูญไปตราบเท้าทุกวันนี้

แลพระเชษฐาธิราชผู้เสวยราชสมบัติในชมภูทวีปนั้น ก็มีพระราชกุมารสิบพระองค์ แลในชมภูทวีปแบ่งเป็นสิบเอ็ดส่วน ๆ หนึ่งพระองค์อยู่ สิบส่วนนั้นให้พระราชโอรสอยู่องค์ละส่วน พระราชกุมารผู้ใหญ่นั้นเป็นมหาอุปราช อยู่จำเนียรนานมาพระราชบิดาถึงชิวงคต พญาอุปราชก็ได้เสวยราชสมบัติแทนพระบิดานั้น แลพระราชกุมารทั้ง ๑๐ พระองค์ก็ไปมาหากันเป็นนิจ ครั้นนานมา พระราชกุมารทั้งปวงมิได้ไปมาหากันต่างองค์ต่างอยู่ แลอยู่มาพระนัดดาพญามหาสมมุติราชทั้ง ๑๐ พระองค์ มีพระราชกุมารองค์ละสิบพระองค์เลา แลเชษฐกุมารนั้นตั้งเป็นอุปราช แลกุมารอันดับนั้นก็แต่งให้เสวยราชในประเทศต่าง ๆ กัน ครั้นนานมา พระราชบิดาถึงชิวงคต แลพญาอุปราชได้มุรธาภิเศกเอกะราชสมบัติแทนพระราชบิดา ก็ยังไปมาหากันเป็น

นิจ แลพระมหากระษัตรทั้งร้อยเอ็ดพระองคนั้นเปน
สำพันทญาติราชสุริวงษเดียวกัน ครันนานมาต่างองค
ต่างทรงพระชะราภาพ จะไปมาหากันนั้นมิได้ต่างองค
ต่างใช้ให้แต่มหาอำมาตไปมาจำทลทาง พระราชไม้ตรี
สำพันทญาติ แลอำมาตผู้ใหญ่เคยใช้ไปมานั้นก็ถึงกาล
ทุพลภาพ เจ็ดวันจึ่งไปมาทีหน ๑ ครันอยู่นานมาต่อป
หนึ่งจึ่งไปหนหนึ่งตราบเท้าจนไปมาหากันมิได้ จึ่งพระ
ราชบุตรแลพระราชนัดดาอันสืบมานั้นก็มิรู้ว่าเปนพระ
บวรญาติร่วมราชสุริวงษเดียวกัน ต่างองคต่างอยู่ใน
ประเทษนั้น ๆ อะหนึ่งเครื่องศิริราชราชูประโภคก็ต่าง
กัน วิไสยเพศภาษาก็ต่างกันทั้งร้อยเอ็ดพระองค จึ่ง
เปนร้อยเอ็ดภาษาตราบเท้าทุกวันนี้

เมื่อแรกตั้งมหาสมมุติราชสุริวงษนั้น อายุสม
แห่งมนุษได้อะสงไขยหนึ่ง

ครั้งนั้นท้าวมหาพรหมองคหนึ่งชื่อว่าพรหมเทวะ
จุติจากพรหมโลกย์แล้วลงมาปะฏิสนธิกำเนิดในตระกูล
มหาอำมาตย ซึ่งเปนข้าบาทสมเดจพระเจ้ามหาสมมุติ
ราช ครั้นวัฒนาอายุสมสิบห้าบ้างได้ที่แทนบิดา นานมา

เหนเสัตวทังหลายไดัความทุกขยากลำบากดัวยวิวาทกัน บังเกิดความฉิบหายต่าง ๆ มีปราถนาจะใหัสมเดจพระเจัาสมมุติราชตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมอันประเสริฐ จึงถวายบังคมลาออกไปบวดเปนฤาษีอยู่หิมวันตประเทศใกลับรรพตรคูหาจำเริญเมตตาภาวนา ไดัอะภิญา ๕ อรรฐสมาบัติ ๘ บริโภคผลพฤกษาเปนอาหาร มีบริวาร ๕ คือเทพกินรกินรคนธรรพสุบรรณเบ็กษวาสุกรนาคา มาบำเรอหพระดาบสดัวยทิพยดุริยสังคีตเปนนิจกาล อยู่มาวันหนึงบังเกิดลมพยุะห่าฝนใหญ่ตกลงมาแลเทวบุตรเทวธิดากินรากินรทังหลาย ต่างคนปลาศนาการหนีไปสัน แต่นางเทพคนธัพกินรคนหนึง เข้ามาใกลัยังสำนักนิแห่งพรหมเทวะฤาษนัน พระพรหมเทวะฤาษมิใจรักใคร่ในนางกินรเทพคนธัพนัน จนมีครรภไดับุตรคนหนึง ประกอบดัวยรูปโฉมโนมพรรณอันงาม นามกรชอภัทธะระกุมาร ครันนานมานางกินรเทพคนธัพนันมีครรภบุตรคนหนึงอีกเล่า นามกรชอว่าเจัามโนสารกุมาร บุตรทังสองนันย่อมปรกอบดัวยสติปัญา บิดามานดาว่ากล่าวสังสอนให้บวดเปนฤาษีก็บวดเจริญฌาน

ได้อะภิญา ๕ อรรถสมาบัติทั้ง ๘ ประฏิบัติบิดามารดา มาตราบเท้าจนบิดามารดาทั้งสองกระทำกาลกิริยาตาย

ครั้นอยู่มาเพลาวันหนึ่งพระภัทธะระดาบสนั้นก็เหาะไปยังขอบจักรวาฬ ไปเขียนเอาอักษรอันเปนเภทางคประกรแลอาคมเวททั้งปวงได้แล้วกลับมาภามะโนสารดาบสผู้น้องชายไปยังสำนักนิสมเดจ์พระเจ้ามหาสมมุติราช ถวายคำภีร์เภทางคปรกรแลอาคมเวทนั้นไว้ ส่วนตัวภัทธะระดาบสก็ละเภทฤาษีออกเปน ราชปโรหิต สั่งสอนสมเดจ์พระเจ้ามหาสมมุติราช ฝ่ายมโนสาระดาบสก็ตามพี่ชายออกทำราชการด้วย จึงสมเดจ์พระเจ้ามหาสมมุติราชตั้งมโนสารนั้นให้เปนใหญ่ในที่บังคับบัญชากิจคดีมนุษทั้งปวง แลมโนสารอำมาตยบังคับเนื้อความทั้งปวงโดยยุติธรรม แลเทวดาทั้งหลายก็ปรายสุวรรณรัชฎะเข้าตอกดอกไม้เปนเครื่องสการบูชาแก่มะโนสารอำมาตยนั้น

ครั้นอยู่มาบุรุษสองคนกระทำไร่แตงใกล้กัน เมื่อปลูกแตงนั้นเอาดินภูลเปนถนนกลาง แตงก็เลื้อยพาศพ่านข้ามถนนเข้าติดเนื่องเปนอันเดียวกัน เมื่อเปนผล

นั้นบุรุษทั้งสองต่างคนต่างเกบแตง จึ่งเกดวิวาทวาทาภากันมายังมะโนสาระอำมาตยให้บังคับคดีนั้น มะโนสาระอำมาตยจึ่งบังคับว่าไร่แตงมีถนนกลาง แลแตงอยู่ในไร่ของผู้ใดก็เปนของผู้นั้น มะโนสารอำมาตยบังคับคดีไม่เปนธรรม์ บุรุษผู้หนึ่งมิเตมใจจึ่งเอาคดีไปกราบทูลแก่พญาสมมุติราชฯ จึ่งใช้อำมาตยผู้หนึ่งไปพิจารณาต้นแตงอันข้ามถนนนั้น จึ่งอำมาตยผู้นั้นเลกต้นแตงขนดูไปตามปลายยอด จึ่งกลับเอายอดมาไว้ตามต้น บุรุษทั้งสองก็สรรเสรญสมเดจพระเจ้ามหาสมมุติราชว่าพระองคบังคับบัญชาเปนธรรมแล แลมนุษทั้งหลายติฉินนินทามะโนสารอำมาตย ว่าถึงแก่อะคติ ๔ ปรการบังคับคดีมิเปนธรรม เทวดาจึ่งไม่สการบูชาดั่งแต่ก่อนนั้น ด้วยมะโนสารอำมาตยกอบปรด้วยอกุศลจิตร มโนสารอำมาตยจึ่งดำหริว่าเรามีสันดานกอบปรด้วยโมหาคติครั้นรำพึงดั่งนี้ก็สังเวศสหลดจิตรคิดอับประหยดอดสูแก่หมู่มนุษทั้งหลายแล้วหนีออกไปบวดเปนฤษีจำเริญภาวนาก็ได้อภิญา ๕ อรรฐสมาบัติ ๘ รู้วารจิตรแห่งมนุษทั้งปวง เหตุดั่งนั้นมนุษทั้งปวงก็ยินดีด้วยมะโนสาร

ฤๅษี ๆ มีความวิตกที่จะให้พระมหากระษัตรเจ้าถือบปรด้วยทศพิธราชธรรม ๑๐ ปรการจึ่งเหาะไปยังถ้ำแพงจักรวาฬ เหนบาทคำภีร์พระธรรมสาตรอันคำภีร์ภาพเปนลายลักษณอักษรปรากฏอยู่ในถ้ำแพงจักรวาฬมปะริมณฑลที่เท่ากายคชสาร มะโนสารฤๅษีจึ่งกำหนดบาทั้นแม่นยำจำได้ แล้วกลับมาแต่งเปนคำภีร์พระธรรมสาตร

เหตุดั่งนั้นคำภีร์พระธรรมสาตรนี้เปนสมุหบดีธรรมชอมโนสาร ๆ ฤๅษีสั่งสอนพระเจ้ามหาสมมุติราช ๆ ก็ตั้งอยู่ในราชธรรม ๑๐ ปรการทรงเบญจางคิกะศีลเปนปรกติศีล แลอัษะฎางคิกะศีลเปนอุโบสถศีล เมตตากรุณาแก่สัตวทั้งปวง แล้วทรงพระอุสาหะมะนะสิการะซึ่งคำภีร์พระธรรมสาตรเปนนิจกาล ทรงประพฤติธรรม ๔ ปรการ คือพิจารณาซึ่งความชอบความผิดแห่งผู้กระทำให้เปนประโยชน์แลมิได้เปนประโยชน์แก่พระองค ๑ ทะนุกบำรุงซึ่งบุทคลผู้มีศีลสัจ ๑ ปรมูลมาซึ่งพระราชทรัพยโดยยุติธรรม ๑ รักษาพระนครราชเสมาให้สุขเกษมโดยยุติธรรม ๑ เปน ๔ ประการ แลตั้งอยู่ในราชกิจประเพนมิได้ขาด คือเวลาสันทโยบาท

ทรงพังสัทสังคตดุรยดนตรี แลวทรงพังนิตนิยายบูราณ
ราชประเพนีในประถมยาม ครันมัชฌิมยามทรงพัง
ยุติธรรมประเพนี ครันปัจฉิมยามเสดจเขาทพระกรลา
บันทมบรมศไสยาศนโดยควรแกเวลา ครันตนจากท
พระบันทมชำระพระทนต บายพระภักตรไปโดยบูรรพ
ทิศ มิใหดำหรัดตรัสพระราชบริหารดวยประการใด ๆ
อะหนึ่งไมสีพระทนตนนยาวประมาณสิบสององคุลแล
เอาไมพรรณอันมหนามอันมยาง ครันชำระพระทนต
เสรจแลวใหเอาไมสีพระทนตนันไปไวยังภมสถานอัน
เปนทีบริสุทธิ

อะหนึ่งครันสรงพระภักตรแลว เสดจเขาทนมัส
การพระศรีรัตนไตร แลเทพยุดาผูวิเสศ แลพระบิดุเรศ
ราชชนนเสรจแลว ทรงเครองพระราชบิลันทนา
ลังการะวิภูสิต แยมพระโอษฐตรัสบริหารสำราญราช
หฤไทยแลว เสดจสถิตยยังพระราชอาสนอันประเสริฐ
ทอดพระเนตรบุทคล ๔ จำพวก คือแพทย แลโหราราช
สุริวงษ แลบัณทิตยผูมีปัญาตรัสปราไสยดวยตระกูลทัง
๔ โดยสมควรแลวเสดจยังสาระพินิจฉัย พรอมดวย
หมูมุกขมนตรีกระวิราชปโรหิตาโหราจารยผูอยูในศีลสัจ

ดำรงพระไทยพึงอรรฐคดีชั่งกระลาการพิจารณาโดยยุติธรรมนั้นเปนแว่นแก้ว แล้วเอาคำภีรพระธรรมสาตรเปนพระเนตร ดูเทศกาลบ้านเมืองโดยสมควรแล้ว จึ่งเอาพระกรเบื้องขวา คือพระสะติสัมปะชัญะทรงพระขรรคแก้ว คือพระวิจารณะปัญาวินิจฉัยตัดข้อคดีอนาประชาราษฎรทั้งปวงโดยยุติธรรม

กล่าวพระราชพงษาวดารสมเดจ์พระเจ้ามหาสมมุติราช แลอุบัติเหตุแห่งคำภีรพระธรรมสาตรโดยสังเขปก็ยุติแต่เท่านี้

๖

แต่นี้จักกล่าวลักษณผู้จะเปนกระลาการ โดยบาฬีคำภีรพระธรรมสาตรว่า

ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ อติวตฺตติ
นิหียติ ตสฺส ยโส กาลปกฺเข ว จนฺทิมา

ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ นาติวตฺตติ
อติวฑฺฒติ ตสฺส ยโส สุกฺกปกฺเข ว จนฺทิมา ติ

แปลเนื้อความว่า โย ปุคฺคโล อันว่าบุทคลผู้ใดผู้เปนกระลาการ อติวตฺตติ ล่วงเสีย ธมฺมํ ซึ่งยุติธรรม ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา ด้วยอะคติ ๔ ประการ คือ

รักษแลโกรธแลกลัวแลหลงแล้วพิจารณาความผิดจาก
พระธรรมสาตรแลลำเอียงเข้าด้วยฝ่าย โจท จำเลย อันว่า
เกรียติยศแลโภคสิริสวัสดิแห่งกระลาการนั้น ก็จะ
ถอยเสื่อมสูญไปประดุจพระจันทรในวันกาลปักขจึงชั่ง
เดือดร้อนเปนอันมาก โย ปุคฺคโล อันว่าบุทคลผู้ใดผู้
เปนกระลาการ นาติวตฺตติ บมิได้ล่วงเสย ธมฺมํ ชั่ง
ยุติธรรมด้วยอะคติ ๔ ประการดั่งกล่าวแล้วแลประกอบ
ด้วยศีลสัจแลพิจารณาข้อคดีแห่งราษฎรทั้งปวงถูกต้อง
ตามพระธรรมสาตรกล่าวไว้นั้น อันว่าเกรียติยศแลโภค
สิริสวัสดิมงคลแห่งกระลาการผู้นั้น ก็จะจำเริญขนทุก
วันดูจพระจันทรในวันสุขปักข

อธิบายว่าเมื่อคู่ความทั้งสองค่างมาถึงแล้ว อย่าให้
พิจารณาบังคับบัญชาข้อคดีโดยริศยาอาสัจ ให้มี
เมตตาแก่คู่ความทั้งสองค่างด้วยจิตรอันเสมอ ให้เอา
คดีนั้นเปนกิจทุระกังวนแห่งตน ถ้ากระลาการผู้ใดให้
กำลังแก่คู่ความ ผู้เทจกินสินจ้างมิได้บังคับบัญชาโดย
พระธรรมสาตร อันว่ากระลาการผู้นั้นครั้นกระทำกาล
กิริยาตายแล้ว ก็จะไปไหม้อยู่ในอบายภูมทนทุกขเวทนา

อยู่จิรังกาลเปนเปรต มีเล็บมือใหญ่เท่าใบจอบมีแปลว
ไฟลุกรุ่งเรือง ควักเอารุธิระมังสะแห่งตนบริโภคเปน
ภักษาหาร ครั้นพ้นจากอบายภูมแล้วมาบังเกิดเปนมนุษ
ปาปะกาวะเสศนั้นจตามสนอง มีองคไวยวะวิกลทพล
ภาพมีปากเหมนเปนต้นนับด้วยชาติเปนอันมาก

สำแดงลักษณอะคติ ๔ ประการ สำหรับกระลา
การพิจารณาความโดยสงเขปก็ยุติแต่เท่านี้

6

ครั้นจักสำแดงเหตุแห่งกระลาการ ๒๔ ประการโดย
พระบาฬีมีในพระธรรมสาตรดั่งนี้

ติมูลโต ติถานโต ติอฏฺฐโต ตินาลสฺยโต
ติทฬฺหโต ติอิสฺสโร ติอมฺมโต ติมคฺคโต
จตุวีสติ เหตุโย มโนสาเรน กิตฺติตา
เหตุโย อันว่าเหตุแห่งกระลาการทั้งหลาย จตุวีสติ
๒๔ ประการ มโนสาเรน อันมโนสาราจารย กิตฺติตา
สำแดงไว้ อิติ ดั่งนี้ ติมูลโต คือมูลคดีมสามประการ
ติถานโต คือถานะคดีมสามประการ ติอฏฺฐโต คือเจรจา
ความมีสามประการ ตินาลสฺยโต คือมิได้เกียจคร้านใน
ความมีสามประการ ติทฬฺหโต คือให้มั่นในความมีสาม

ประการ ติอิสฺสโร คือเปนอิศรภาพในความมีสาม
ประการ ติธมฺมโต คือกล่าวความโดยธรรมมีสามประการ
ติมคฺคโต คืออุบายแห่งคดมีสามประการเปนอรรฐติกะ
มาติกา ครบเหด ๒๔ แห่งกระลาการดั่งน
แต่นจะตั้งบทภาชน์แจกตามอรรฐติกะมาติกาใน
บาฬีพระธรรมสาตรนั้น

ติมูลโต มูลคดีสามประการนั้น อฏฺฏมูโล คือคำ
ร้องฟ้องแลคำให้การเปนมูลคดี ๑ อฏฺฏคาโห คือผู้รับ
คำร้องฟ้องแลให้การเปนมูลคดี ๑ สามิโล คือโจท
จำเลยมิได้วิบัติเปนมูลคดี ๑

ติฐานโต ฐานะคดีสามประการนั้น ทฺเว ปฏิสวา
คือโจทจำเลยรับกันในสำนวนเปนฐานะคดี ๑ ทฺเว
อตฺถาวิโสธนา คือโจทจำเลยมิรับกันต่อพิสูทเปนฐานะ
คดี ๑ ทฺเว สกฺขิปเทสา คือโจทจำเลยมิรับกันแลอ้าง
ผู้ญาณเปนฐานะคดี ๑

ติอตฺถโต เจรยาความสามประการนั้น สงฺคหกาโร
คือข้อความที่ควรจะ สงเคราะห์ให้แล้ว แลเปรียบเทียบ
ให้แล้ว ๑ สทฺเธยฺยวจสา คือกล่าวถ้อยคำให้คู่ความ

ควรจะเชื่อฟัง ๑ นิคฺคโห คือกล่าวถ้อยคำควรจะขู่ข่มให้ขู่ข่ม ๑

ตินาลสฺยโต มิได้เกียจคร้านในความมีสามประการนั้น วิรุทฺธโจทนํ คือผู้พิภากษาผิดสำนวนเอาใจใส่ทักท้วง ๑ สตฺตาหพฺภนฺตรปุจฺฉนํ คือถามความในภายใน ๗ วัน ๑ อนาลสฺยคทตํ คือกระลาการเร่งพิจารณาว่ากล่าวให้เสร็จตามพระราชกำหนฎ ๑

ติทฬฺหโต ให้มั่นในความมีสามประการนั้น อกฺขรทฬฺโห คือมั่นในลิกขิตเขียนสำนวน ๑ พากฺขยาธาโร คือมะนะสิการะให้มั่นในถ้อยคำสำนวน ๑ พนฺธิทฬฺโห คือผูกถ้อยคำสำนวนแล้วรักษาไว้ให้มั่น ๑

ติอิสฺสโร เปนอิศรภาพในความมีสามประการนั้น อนุยุญฺชกิสฺสโร คือกระลาการตั้งตนให้เปนอิศรภาพ ๑ โจทจุทิตกิสฺสโร คือเอาตัว โจท จำเลย เปนอิศรภาพในคดี ๑ เตสํวาทิสฺสโร คือให้ฟังเอาแต่ถ้อยคำสำนวน โจท จำเลย เปนอิศรภาพในคดี ๑

ติธมฺมโต กล่าวความโดยธรรมมีสามประการ สจฺจธมฺมํ คือวินิจฉัยคดีโดยสัจตามพระธรรมสาตร ๑ อุชุธมฺมํ

คือวินิจฉัยคดีโดยซื่อตามพระธรรมสาตร ๑ สมฺมจาริธมฺมํ คือวินิจฉัยคดีโดยอันเสมอตามพระธรรมสาตร ๑

ติมคฺคโต อุบายแห่งคดีมี ๓ ประการนั้น มหามคฺคคมนํ คือดำเนิรตามทางใหญ่ คืออุบายวินิจฉัยโดยคำภีรพระธรรมสาตร ๑ กุมคฺควิวชฺชนํ คือเว้นจากทางผิด คืออุบายวินิจฉัยมิได้เหนแก่โลกามิศ ๑ สาตมธิคตธมฺมํ คือพิจารณาดูทางใหญ่ คือสึกษาตามคำภีรพระธรรมสาตรให้ชำนาญ ๑

อันว่าเหตุแห่งกระลาการ ๒๔ ก็ยุติโดยอรรฐติกะมาติกาดั่งพรรณามานี้

7

ทีนี้จักวิสัชนาซึ่ง มูลคดี / สาขะคดี ตามคำภีรพระธรรมสาตรมีพระบาฬีดั่งนี้

ตตฺถ อตฺถา ทฺวิธา วุตฺตา มูลสาขปฺปเภทโต

มูลตฺถา ทฺวิธา วุตฺตา สาขตฺถา จ อเนกธา

อตฺถา อันว่าอรรฐคดีทั้งหลาย วุตฺตา อันมะโนสาราจารยกล่าว ตตฺถ คณฺเฐ ในคำภีรพระธรรมสาตรนั้น มูลสาขปฺปเภทโต โดยประเภท มูลอรรฐแลสาขอรรฐ มลตฺถา อันว่ามูลคดี อาจริเยน อันมะโนสาราจารย วุตฺตา

กล่าว ทุวิธา ด้วยประการ ๒ สาขฏฺฐา อันว่าสาขคดี อาจริเยน อันมะโนสาราจารย วุตฺตา กล่าว อเนกธา ด้วยประการเปนอันมาก แลมูลคด ๒ ประการนั้นมบาฬีดังนี

ยกฺขทสฺสา ทสญฺเว วิวาทา เอกุณตึส
ทุพฺพิธา ปี จ มูลฏฺฐา อาจริเยน กิตฺติตา

แปลเนื้อความว่า มูลฏฺฐา อันว่ามูลคดทั้งหลาย ทุพฺพิธา ปี จ มสองประการ ยกฺขทสฺสา จ คอมูลคดแห่งผู้พิภากษาแลกระลาการคด ทส ม ๑๐ ประการ วิวาทา จ คอมูลคดแห่งบุทคลอันเกดวิวาทกันคด เอกุณตึส ม ๒๙ประการ อาจริเยน อันมะโนสาราจารย กิตฺติตา สำแดงไว้ อิติ ด้วยประการดังนี

๘

แลมูลคดแห่งผู้พิภากษา แลกระลาการ ๑๐ ประการนั้น มบาฬีในพระธรรมสาตรว่า

ธินฺทราโส ธมฺมานุญฺโญ สกฺขิ จ สกฺขิเฉทโก
อญฺญมญฺญปฏิราโส ปฏิราณญฺจ เฉทโก
อฏฺฐคาโห อฏฺฐกูโฏ ทณฺโฑ โจทกเฉทโก
ยกฺขทสฺสา ทสญฺเว เอเต มูลา ปกิตฺติตา

แปลว่าเอเต มูลา อันว่ามูลคดีทั้งหลายนี้ อกฺขทสฺสา คือมูลคดีแห่งผู้พิภากษาแลกระลาการ ทสญฺเจว ๑๐ ประการ อินฺทภาโส คือลักษณแห่งหลักอินทภาษ ประการ ๑ ธมฺมานุญฺโญ คือลักษณพระธรรมนูญ ประการ ๑ สกฺขิ จ คือลักษณแห่งพญาณประการ ๑ สกฺขิเฉทโก คือลักษณตัดพญาณประการ ๑ อญฺญมญฺญ ปฏิภาโส คือลักษณแก้ต่างว่าต่างกันประการ ๑ ปฏิภาณญฺจ เฉทโก คือลักษณตัดสำนวนประการ ๑ อฏฺฏคาโห คือ ลักษณรับฟ้องได้มิได้ประการ ๑ อฏฺฏกูโฏ คือลักษณ ประวิงความไว้ให้ช้าประการ ๑ ทณฺโฑ คือลักษณ กรมศักดิ์ประการ ๑ โจทกเฉทโก คือลักษณตัดฟ้อง ประการ ๑ อาจริเยน อันมะโนสาราจารย ปกิตฺติตา สำแดงไว้

ในลักษณอันชื่อว่าอินทภาษนั้นมีบาฬีว่า

อินฺโทวาเท ปิ วิญฺญูนํ ฐิตานํ สจฺจสีลสฺมึ
ตุลานํ มชฺฌภูตานํ อคตานมฺปิ อคฺคตึ
ลกฺขโณ อกฺขทสฺสานํ อินฺทภาโส ติ วุจฺจเร

แปลเนื้อความว่า ลกฺขโณ อันว่าลักษณ อกฺขทสฺสานํ แห่งผู้พิภากษาแลกระลาการทั้งหลาย วิญฺญูนํ อันรู้สิ้น

อินฺโทวาเท ปิ แม้นในโอวาทแห่งสมเดจ์อินทราธิราช ฐิตานํ ตั้งอยู่ สจฺจสีลสฺมึ ในสัจแลศีล ๕ ๘ ตุลานํ มีอาการะอันเที่ยงตรงดั่งตราชูแลบันทัด มชฺฌภูตานํ มีจิตรมัทยมหย่างกลาง อคตานํ ปิ มิได้ถึง อคฺคตึ ซึ่งอะคดีธรรม ๔ ประการ วุจฺจเร อันมะโนสารอาจารยกล่าว อินฺทภาโส อิติ ชื่อว่าหลักอินทภาษ

ในลักษณอันชื่อว่าพระธรรมนูญนั้นมีบาฬีว่า

โย กิญฺจาปิ วิจารโณ ธมฺมานุรูปลญฺจนํ

อวหาราทฺยตฺถานํ โส ธมฺมานุญฺโญ ติ วุจฺจเร

แปลว่า โย สภา โว อันว่าสภาวะอันใด วิจารโณ พิเคราะดู ธมฺมานุรูปลญฺจนํ ซึ่งกิริยาอันประทับฟ้องโดยสมควรแก่ตระทรวงแล้วแลส่งไป อวหาราทฺยตฺถานํ แก่ตระทรวงความทังหลาย มีตระทรวงนครบาลเปนต้น กิญฺจาปิ แม้นโดยแท้ โส สภาโว อันว่าสภาวะประทับความควรแก่ตระทรวงโดยธรรมนั้น วจฺจเร อันมะโนสาราจารยกล่าวไว้ ธมฺมานุญฺโญ อิติ ชื่อว่าพระธรรมนูญ

ในลักษณอันชื่อว่าสักขินั้นมีบาฬีว่า

โย จายํ ปิ สจฺจภูโต ยุตฺโต สกฺขี ติ นามโก

โส ยี ธมฺโม วิวาทานำ กงฺขฉินฺทนิทสฺสโน

แปลว่า โย จ อยำ ยี ธมฺโม แม้นอันว่าสภาวะอันใด สจฺฉฏโต มีสภาวะรู้เห็นได้ยินโดยจริง กงฺขฉินฺทนิทสฺสโน อันสำแดงซึ่งข้อความให้ขาดสงใสย วิวาทานำ แห่งชนทังหลายอันวิวาทกัน โส ยี ธมฺโม แม้นอันว่าสภาวะนั้น สกฺขิ ติ นามโก มีชื่อ ๆ ว่าสักขี ยุตฺโต สมควร

ในลักษณอันชื่อว่าสักขีเฉทกนนมบาฬีว่า

วิมฺหาปนาทิโก ธมฺโม สกฺขิฉินฺโน ติ กิตฺติโต
ปฏิปกฺขสภาโว โส สกฺขิโน ยี วิธำสโน

แปลว่า โย ธมฺโม อันว่าสภาวะอันใด วิมฺหาปนาทิโก มีสภาวะจะยังพญาณให้สะดุ้งตกใจ แลจะให้พิศวงงงงวยเปนต้น สกฺขิฉินฺโน ติ กิตฺติโต อันมะโนสาราจารยสำแดงชื่อว่าสักขีเฉทก โส ธมฺโม อันว่าสภาวะนั้น ปฏิปกฺขสภาโว เปนข้าศึกแท้ สกฺขิโน แก่บุทคลอันเปนพญาณ วิธำสโน จะกำจัดเสีย สกฺขิโน ซึ่งพญาณ

ในลักษณอันชื่อว่าอัญญมัญญะปฏิภาษนั้น มีบาฬีว่า

โย ปติกถนสีโล ปฏิวจนวุจโน
อญฺญมญฺญปติรูโป. ยี ตาปุคฺคาทิโก จ โส

แปลว่า โย ชโน อันว่าบุทคลผู้ใด ปิตาปุตฺตาทิโก มีบิดาแลบุตรเปนต้น ปติกถนสีโล มีปรกติร้องฟ้องต่างกันก็ดี ปติวจนวจฺจโน มีปรกติให้การแก้ความต่างกันก็ดี โส ชโน อันว่าบุทคลผู้นั้น อญฺญมญฺญปฏิภาโส ชื่อว่าอัญมัญญะปฏิภาษ ภวติ มี

ในลักษณอันชื่อว่าปฏิภาณเฉทกนั้นมีพระบาฬีว่า

ยํ โจจุทกวจนํ ปฏิวากฺยสฺส ฉินฺทนํ
ตมฺปิ เยว ปฏิภาณเฉทโก ติ ปกิตฺติตํ

แปลว่า ยํ โจจุทกวจนํ อันว่าด้วยคำแห่ง โจท จำเลย อันใด ฉินฺทนํ มีกิริยาอันตัดเสีย ปฏิวากฺยสฺส ซึ่งสำนวน ตํ ปิ เอว วจนํ แม้นอันว่าคำนั้นแท้จริง ปกิตฺติตํ อันมะโนสาราจารยสำแดง ปฏิภาณเฉทโก อิติ ชื่อว่าปฏิภาณเฉทก

ในลักษณอันชื่อว่าอรรฐคาหะนั้นมีพระบาฬีว่า

มูลอตฺถปฺปติคาโห โย ยุตฺตายุตฺตชานโก
โส คหิตตฺถมูโล อฏฺฏคาโห ติ วุจฺจเร

แปลว่า โย ชโน อันว่าบุทคลผู้ใด ยุตฺตายุตฺตชานโก มีปรกติรู้ซึ่งลักษณะอันควรแลมิได้ควร มูลอตฺถปฺปฏิคาโห

รับเอาซึ่งคำพ้อง โส จ ชโน อันว่าบุทคลผู้นั้น คหิตฺถมูโล มีพ้องอันควรจะรับแลรับไว้ วุจฺจเร อันมะโนสาราจารย กล่าว อฏฺฐคาโห อิติ ชื่อว่าลักษณะรับพ้อง

ในลักษณอันชื่อว่าอรรฏกูฏ คือประวิงความนั้น มีพระบาฬีว่า

โย จายำ อกฺขปฺรวฺโต อฏฺฏเมว ปฺรวฺตฺตเย
โส นโร อฏฺฏปฺรวฺโต อฏฺฏกูโฏ ติ วุจฺจเร

แปลว่า โย จ อยำ นโร อันว่าบุทคลผู้ใด อกฺขปฺรวฺโต ประวิงความไว้ ปฺรวฺตฺตเย ประวิง อฏฺฏำ เอว ซึ่งเนื้อความแท้จริง โส นโร อันว่าบุทคลผู้นั้น อฏฺฏปฺรวฺโต แกล้งประวิงความไว้ให้ช้า วุจฺจเร อันมะโนสาราจารยกล่าว อฏฺฏกูโฏ อิติ ชื่อว่าอรรฏกูฏ

ในลักษณอันชื่อว่าทัณฑนิมิตพระบาฬีว่า

ทณฺฑาภิปตฺติการณำ ยำ สพฺเพสำ ปราชิตำ
ตมฺยี ปติตทณฺฑำ ทณฺโฑ นามา ติ กิตฺติตำ

แปลว่า ยำ ทณฺฑาภิปตฺติการณำ อันว่ากิริยาทอดซึ่งอาชูาแล สินไหม / พินัย อันใด สพฺเพสำ ปราชิตำ แก่บุทคลทั้งหลายผู้แพ้คดี ตมฺยี ปติตทณฺฑำ อันว่าลักษณอันทอดซึ่ง

อาชูาแล สันไหม / พิไนย } นัน กิตฺติ อันอาจารยกล่าว ทณฺโฑ นาม อิติ ชื่อว่าลักษณทัณฑ

ในลักษณอันชื่อว่าโจทกะเฉทกะนั้นมีพระบาฬีว่า

ปริหารวจนํ ยํ โจทกานมุกฺโกฏกํ

สพฺพนฺตํ ธมฺมสาเตน โจทกฺเฉทกมุทฺทิเส

แปลว่า ยํ ปริหารวจนํ อันว่าคำแห่งจำเลยอันใด อุโกฏกิ มีปรกติตัดพ้อง โจทกานํ แห่งบุทคลทังหลาย อันเปนโจท อาจริโย อันว่ามะโนสาราจารย อุทฺทิเส สำแดง ตํ วจนํ ซึ่งคำนั้น สพฺพํ ทังปวง โจทกฺเฉทกํ ชื่อว่าโจทกะเฉท ธมฺมสาเตน โดยคำภีรพระธรรมสาตร

ลักษณกล่าวบทภาชน์แห่งมูลคดีผู้พิภากษาแล กระลาการมี ๑๐ ประการโดยสงเขปก็ยุติแต่เท่านี้

ทีนี้จะสำแดงเอกุณะดึงษมูลคดีวิวาท ๒๘ ประการ โดยบาฬีในพระธรรมสาตรดังนี้

อิณฺณญฺจ รณฺโณ ธนโจรหารํ

อธมฺมทายชฺชวิภตฺตภาคํ

ปรสฺส ทานํ คหณํ ปุเนว

ภตฺติกฺก อกฺขปฺปติจารธูตา
ภณฺฑญฺจ เกยฺยาวิกยาวหารํ
เขตฺตาทิ อารามวนาทิถานํ
ทาสี จ ทาสํ ปหรญฺจ ขุํสา
ชายมฺปติกสฺส วิปตฺติเภทา
สงฺคามโทสา ปิ จ ราชทุฏฺโฐ
ราชาณสุงฺกาทิวิวาทปตฺโต
ปรมฺปเสยฺโห ปิ จ อตฺต อาณมฺ
อีติยกาโร วิวิโธ ปเรสมฺ
ถานาวิติกฺกมฺมพลากเรน
ปุตฺตาทิ อาทาคมนา สเหว
เหตุมฺปฏิจฺจ อธิการณํ วา
อคฺฆาปนายู จ ธนูปนิกฺขา
อาถพฺพนิกา ปิ จ ภณฺฑเทยฺยํ
เต ตาวกาลิก คณีวิภาคํ
ปญฺจูทรนฺตํ ตุ วิวาทมูลา
เอกุณตึสาทิวิธา ปิ วุตฺตา
โปรากวีนา วรธมฺมสาตฺเถ ติ

แปลเนื้อความว่า สพฺเพ ปิ วิวาทมูลา แม้นอันว่ามูลคดีวิวาทอันให้บังเกิดความทังปวง เอกูณตึสาทิวิธา ปี แม้นมีประการ ๒๙ เปนต้น

อณณ์ ธนญจ คือลักษณวิวาทด้วยก้นถือสันกันเปนมูลประการ ๑

รณฺโญ ธนโจรหารฺ คือลักษณวิวาทด้วยลักฉ้อบังประบัดผลัดเปลี่ยนพระราชทรัพยเปนมูลประการ ๑

อธมฺมทายชฺชวิภตฺตภาคฺ คือลักษณวิวาทด้วยแบ่งปันมรฎกมิได้เปนธรรมเปนมูลประการ ๑

ปรสฺส ทานฺ คหณฺ ปฺเนว คือลักษณวิวาทด้วยให้ทรัพยแก่ท่านแล้วกลับคืนเปนมูลประการ ๑

ภฏฺฐกา จ คือลักษณวิวาทด้วยเปนลูกจ้างท่านแลวานท่านใช้เปนมูลประการ ๑

อกขปปฏิจารธิตา จ คือลักษณวิวาทด้วยเปนนักเลงเล่นเบี้ยเล่นสะกาเปนต้นเปนมูลประการ ๑

ภณฺฑญฺจ เกยฺยาวิกยญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยซื้อขายกันเปนมูลประการ ๑

อวหารญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยโจรเปนมูลประการ ๑

เขตฺตาทิถานญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยที่บ้านที่นาเปนมูลประการ ๑

อารามวนาทิถานญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยที่ไร่ที่สวนแลป่าพึ่งเปนมูลประการ ๑

ทาสิทาสญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยทาษสีนไถ่แลทาษเชลยชายหญิงเปนมูลประการ ๑

ปหรญฺจ ขุํสา คือลักษณวิวาทด้วยตบด้วยตีด้วยด่าแลสบประมาตท่านเปนมูลประการ ๑

ชายมฺปติกสฺส วิปตติเภทา คือลักษณวิวาทด้วยอธิกรผัวเมียเปนมูลประการ ๑

สงฺคามโทสา ปิ จ คือลักษณวิวาทด้วยการณรงสงครามเปนมูลประการ ๑

ราชทุฏฺโฐจ คือลักษณกระบทต่อแผ่นดินเปนมูลประการ ๑

ราชาณญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยล่วงพระราชบัญ-หญัติเปนมูลประการ ๑

สุงฺกาทิวิวาทปตฺโต จ คือลักษณวิวาทด้วยพระราชทรัพยอากรขนอรตระหลาดเปนต้นเปนมูลประการ ๑

ปรมฺปเสยฺโห ปี ฯ อตฺต อาณมฺ คือลักษณวิวาท
ด้วยข่มแหงท่านเปนมูลประการ ๑

อิติยกาโร คือลักษณวิวาทด้วยกระหนาบคาบเกี่ยว
ให้เปนเสี้ยดแก่กันเปนมูลประการ ๑

ถานาวิกฺกมฺมพลากเรน คือลักษณวิวาทด้วยอุกรุก
กันเปนมูลประการ ๑

ปุตฺตาทิอาทาคมนา สเหว คือลักษณวิวาทด้วยพา
บุตรท่านไปเปนต้นเปนมูลประการ ๑

เหตุมฺปฏิจฺจ อธิการณ์ วา คือลักษณวิวาทด้วยความ
สาเหตุเปนมูลประการ ๑

อคฺฆาปนายฺ ฯ คือลักษณวิวาทด้วยขาดข้าตาม
กระเสียนอายุสมชายหญิงเปนมูลประการ ๑

อนุปนิกฺขา คือลักษณวิวาทด้วยฝากทรัพย์ไว้แก่
ท่านเปนมูลประการ ๑

อาถพฺพนิกา ปี ฯ คือลักษณวิวาทด้วยกระทำ
กฤดิยาคมมิชะมบจะกละเปนต้นเปนมูลประการ ๑

ภณฺฑาเทยฺย์ ฯ คือลักษณวิวาทด้วยเช่าของท่านไป
เปนมูลประการ ๑

ตาวกาลิกญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยยืมของท่านไป
ใช้เป็นมูลประการ ๑
คณวิภาคญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยบันหมู่ชาเป็นมูล
ประการ ๑
ปณฺฑุทรนฺตุ คือลักษณวิวาทเกิดความด้วยรอความ
ขึ้นว่าใหม่คืออุทรเป็นมูลประการ ๑
โปราณาวินา อันนักปราชญ์ในก่อน วุตฺตา กล่าวไว้
วรธมฺมสาตฺเถ ในคำภีร์พระธรรมสาตรอันประเสริฐ
นิจฺจ เทยฺย
สำแดงซึ่งเอกุณเดงษมูลคดีวาท ๒๕ ประการโดย
สงเขปก็ยุติแต่เท่านี้

10

ทนิจักสำแดงสาขคดีมประการเป็นอันมากโดย
พระบาฬีดังนี้
สาขตฺถนาเมน ปเภทิตนฺนา
อเนกธา สา วรปุญฺญวนฺเต
นาจารวิจารณสมฺปชญฺเญ
น รฏฺฐวฑฺเฒน หิตตฺถินา วา
โปราณราเชน นรินฺทรามา

ภิปฺติเยนาภิปรกฺกเมน
ญาณานุสาเรน ปี ธมฺมสาตฺถํ
มาตฺราภิธยฺเยน ปติฏฺฐิตา เต
แปลเนื้อความว่า สา อตฺถา อันว่าสาขคดีนั้น
ปเภทภินฺนา ต่างต่างกันโดยประเภทชื่อว่าสาขคดีม
ประการเปนอันมาก คือลักษณพระราชกำหนฎบทพระ
อายการ แลพระราชบัญหญัติซึ่งจัดเปนพระราชสาตร
ทังปวง เต อตฺถา อันว่าสาขคดีทังหลายดั่งพรรณามาน
โปราณราเชน อันบราณราชกระษัตร วรปญฺญวนฺเตน ม
บุญญาภินิหารสมภารบารมีเปนอธิบดีประชากรผจญ
ข้าศึกเสร็จแล้ว แลเปนอิศรภาพในบวรเสวตรฉัตร
กอบประด้วยศีลสัจวัตรปฏิบัติเปนอันดีมสะติสัมปะ
ชัญะแลพระวิจารณญาณ มีพระราชหฤไทยประสงค
จะให้พระนครขอบเขตขันทเสมาในพระราชอาณาจักร
จำเริญสุขสกาพรเขษมสำราญ หิตฺถินา มีความปราถนา
จะให้เปนหิตานุหิตประโยชน์ทั่วทวยราษฎรทังปวง
ปรกฺกเมน ทรงพระอุสาหะพิจารณาคำนึงตามคำภีรพระ
ธรรมสาตร มาตฺราภิเธยฺเยน แล้วมีพระราชบัญหญัติ
ดัดแปลงตกแต่งตั้งเปนพระราชกำหนฎบทพระอายการ

ไว้โดยมาตราเปนอันมากทุกทุกลำดับกระษัตรมาตราบเท้าทุกวันนี้ ตสฺมา เหตุดั่งนั้น ปณฺฑิโต นักปราชูผู้มีปัญาเปนกระลาการผู้พิจารณาตัดสินข้อคดีทังปวง พึงมีอุสาหดูตามพระราชบัญหญัติแห่งบุราณราชกระษัตรซึ่งตั้งไว้โดยมาตราเปนอันมากนั้นเถิด

กล่าวสาขคดีตามบาฬีพระธรรมสาตรโดยสงเขปแต่เท่านี้

11

เย โมหมูเหน ตเมน ฉนฺนา
โลภาธิมุตฺตา หินวีริยา จ
คณฺฐํ อิมํ ธมฺมสตฺถาภิเธยฺยํ
โลเก ปุเร อคฺคติลกฺกภูตํ
ปติฏฺฐถมฺภํ รตนามยํ ว
อสิกฺขยนฺตา ปคุณํ ธุวํ จ
อฏฺฏํ ชนานํ ปิ วินิจฺฉยนฺติ
อชานมานา ผลถานุปตฺติ
โมหนฺติ ตมฺหิ ภณเน ปิ สพฺเพ
อนฺธา ว คชฺชา วิจราวเน เต
นาสํ คตา เส อิธ ชาตุโมหา

ตสฺมา หิ โปโส กุสโล มตีมา
รญฺโญ ภโฏ ปากฏนามเธยฺโย
สจฺเจ ปติฏฺฐาย มหากุลชฺโช
สุทฺโธ ตุ สีโล ปรเมตฺตจิตฺตํ
ปวตฺตยนฺโต สกโล ปิ นิจฺจํ
สิกฺเขยฺยมีมํ มหตา คุเณน
อุเปตรูปํ ธมฺมสาตฺถวฺหยนฺติ

แปลเนื้อความตามอรรฐาธิบายว่า เย นรา อันว่า นรชาติจำพวกใด ผู้จะเปน แว่นแก้ว อันวิเสศ ฉลองพระเนตรพระมหากระษัตร ตัดสินข้อคดีอนาประชาราษคือเปนผู้พิภากษาแลกระลาการ โมหมูเหน ตเมน ฉนฺนา มีมืดคือโมหะ หาวิจาระณะปัญามิได้กำบังซึ่งปัญาจักษุมิได้เหนซึ่ง ประโยชน์ ในอิทโลกย์แล ปะระโลกย ประโยชน์ตนแลผู้อื่น มีจ้าวแห่งตนเปนต้น โลภาธิมุตฺตา มีจิตรกำหนัดในลาภะสะการสิโหลกโลกามิศต่างต่างแล มิได้วินิจฉัยข้อคดีโดยยุติธรรม ประเพนี ตามคำภีร พระธรรมสาตร ลุะอำนาดแก่อะคติ ๔ มีฉันทาคะติเปนต้น โดยไนยดั่งพรรณามานั้น หินวีริยา ๑ แล้วสิ้นอุสาหะ

มิได้พากเพียรที่จะร่ำเรียนไต่ถาม คณฺฐํ อิมํ ธมฺมสตฺถา ภิเธยฺยํ ซึ่งคำภีรพระธรรมสาตรอันอาจให้มีปัญาจักษุ เปน ยอด คำภีรโมลี เฉลิมโลกย์ ปติฏฺฐ ถมฺภํ รตนามยํว ประดูจดั่ง หลัก แก้ววิ เชียร มณี อัน เทพยดา ผู้ วิเสศคือ พระมะโนสาระฤๅษี มีเมดตาเปนบุเรจาริกนำมาแต่ขอบ เขาจักรวาฬประดิษฐานไว้ เพื่อจะให้เปนหิตานุหิตะ ประโยชน์แก่ประชาชนทังหลาย อันบังเกิดมูลคะดีวิวาท กันต่าง ต่าง ตสฺมา เหตุดั่งนั้นบุทคลผู้เปนกระลาการ อสิกขยนตาปคุณํ ธุวํ ๑ มิได้สึกสาให้รู้เหตุ ๒๔ ประการ ซึ่งจัดเปนอรรฐติกะมาฏิกาแลมูลคดี ๑๐ มีหลักอินทภาษ เปนอาทิ มีพรหมธรรม์คือกรมศักดิ์บทปรับเปนปริโย สารสำหรับกระลาการ แลมูลคดีวิวาทแห่งราษฎร ทังหลาย อันจะ บังเกิด เปนข้อ ความ ขึ้นมี ๒๙ ประการ แลสาขคดีคือกิ่งความมีตามคำภีรพระธรรมสาตร อัน บูราณราชกระษัตรบัญหญัติเปนบทมาตราไว้ มีไนยเปน อันมากนั้นให้แม่นยำ ชำนาญขึ้นปากขึ้นใจ เมื่อมิได้ รู้เหตุ ผล ต้น ปลาย แห่ง คุณ โทษ ผลประโยชน์ อันควร มิควรดั่งนี้ แล จะวินิจฉัยคดี แห่งประชาชน ทังปวง มีแต่โมหันทการหากหุ้มห่อไว้ มิให้บังเกิดปะสาทจักษุ

คือวิจารณะปัญา อนฺธา ว คชฺชา วิจรา วเน เต อันว่ากลบุตรทังหลายผู้เปนกระลาการจำพวกนั้น ถึงแม้นมาทว่าจะมีอายุศม์ร้อยปี ถึงจะมีโวหารว่ากล่าวแต่ภอพาลชนนับถือก็ดี นักปราชูผู้มีปัญาจะสรรเสริญหามิได้ เหตุวินิจฉัยนั้นฟั่นเฟือนเหมือนคชาตาบอดอันเที่ยวอยู่ในป่าถึงซึ่งกาลพินาศฉิบหาย เหตุโมหาคะติ ตสฺมา หิ โปโส กุสโล มตีมา เหตุดั่งนั้นนักปราชูผู้เกิดกอบด้วยสกุลวงษอะภิชาติ เปนข้าบาทมุลิกากรมีถานันดรอันปรากฏเลื่องชื่อฦๅนามในสำนักนิพระมหากระษัตรพึงตั้งตนไว้ให้พระองควางพระไทยต่างพระเนตรพระกรรณ์ ด้วยมีสันดานอันซื่อแลตั้งอยู่ในศีล ๕ ประการศีล ๘ ประการแลวะจีสัจสุจริตคิดกลัวบาปละอายบาป เปนหิริโอตัปธรรมโลกยบาลราศรี มีศรัทธาเชื่อผลศีลผลทานการกุศลแลคุณพระศรีรัตนไตรย ปวตฺตยนฺโต สกโล ปิ นิจฺจํ พึงตั้งเมตตาจิตรเปนบุเรจาริกในสัตวทังปวง แลมีกะตัญุตาสวามีภักดิจงรักษในพระมหากระษัตรซึ่งเปนจ้าวแห่งตน อันทรงบำเพญผลโพทธิญาณ สิกฺเขยฺยมีมํ มหตา คุเณน เมื่อมีสันดานจิตรคิดถึงพระคุณพระมหากระษัตรดั่งนี้แล้ว พึงอุสาหะศึกสาเล่าเรียนให้รอบรู้ดูแลเอาใจ

ใส่ในคำภีร์พระธรรมสาตรอันอาจให้มีคุณวิเสศ คือ เปนพระเนตรแห่งพระมหากระษัตร จะได้ตัดขอดแห่งอนาประชาราษฎรในขอบเขตขันทเสมาพระราชอาณาจักรให้ปราศจากหลักตอเสี้ยนหนาม คือความมลวิวาทแห่งพาลชาติบุทคลอันมีสันดานเปนทุจริต ให้เปนหิตานุหิตประโยชน์สันมูลวิวาททุกข ปรกอบสุขสถาพรเกษมสารในกาลทุกเมื่อ

หลักอินทภาษ

1

นตฺวา ชินาหฺ ปวรฺ มุนินฺทฺ
ธมฺมญฺจ สงฺฆ วรอฏฺฐสาธิ
วกฺขามิ เสฏฺฐ วรอินฺทภาสฺ
ปรมฺปราภฏฺฐกถานุสารฺ

อหฺ อันว่าข้าพระพุทธเจ้า นตฺวา ถวายนมัสการแล้ว ชินฺ ซึ่งสมเดจพระพุทธเจ้าอันชนะแล้วซึ่งมาระทั้ง ๕ มเหวะบุตรมาระเปนต้น มุนินฺทฺ อันเปนนักปราชูเปนใหญ่ยิ่งกว่าหมู่ปราชูทั้งปวง เสฏฺฐ์ ประเสริฐ ปวรฺ มีพระสันดานอันอุดมด้วยศิลคุณเปนต้นกว่าไตรโลกย จม น เกวลเมว ใช่ข้าจะไหว้แต่สมเดจพระพุทธเจ้าเท่านั้นหามิได้แลข้านนโสด นตฺวา ถวายนมัสการแล้ว ธมฺมฺ ซึ่งพระนพโลกุตรธรรม ๙ ประการ สิบกับทั้งพระบริยัติ จม น เกวลเมว ใช่ข้าจะไหว้แต่พระธรรมเจ้าเท่านั้นหามิได้ นตฺวา ถวายนมัสการแล้ว สงฺฆ์ ซึ่งหมู่แห่งพระอริยสงฆ วรอฏฺฐสาธิ์ อันให้สำเรจซึ่งประโยชอันประเสริฐ วกฺขามิ จักกล่าวบัดนี้ คณฺฐ์ ซึ่งคำภรอินฺทภาสฺ์ อันมีนามชื่อว่าอินทภาษ เสฏฺฐ์ อันประเสริฐ

ปรมุปรากฏกถานุสารๆ อันระภุกตามถ้อยคำอันอาจารยนำ
สับ ๆ มา วรๆ อันกะทำให้เปนคุณแก่บุทคลผู้พิภากษา

2

แลเรื่องราวในคำภีรอินทภาษนี้ มีเนื้อความตาม
อธิบายอันโบราณาจารยรจนาลิขิตไว้ว่า ดั่งจะรู้มามีทิพ
พิมานอันหนึ่งประดิษถานอยู่ในชั้นจาตุ มหาราชกะเทวะ
โลกยเปนอากาศวิมาน แลวิมานนั้นแล้วไปด้วยทอง
ประดับทิพรัตนมยอดได้แลพัน งามไปด้วยบุษบกบัน
ไบระกาแก้วแลมุขมาศบราลี มีระเบียบไพรททองเปน
ถ้องแถวแนวเสาโสมกาบกาญจนขะจิตร ชวะลิตไปด้วย
แสงศรีสัดตะมะณีภาศสว่างรุ่งเรือง ใช่แต่เท่านั้น
เพรียกเพราะไปด้วยเสียงกระดิ่งพรวนทองทิพ แลวิมาน
นั้นบริบูรณไปด้วยนางเทพอัปษรตรุณีสนารี อันทรงซึ่ง
วจิตรวิลาศมกายอันประดับด้วยทิพยอาภรสังวารวิภูษิต
ได้ละหมื่นนาง บ้างขับขานประสานสับทะดุริยางคดน-
ตรีนั้น มิได้สงัดเปนนิจกาลทุกเมื่อ แลทิพยวิมาน
นั้นงามไปด้วยสวนสระโบกขระณีมกระแสสินธุสิตบริต
ยาใจ เดียรดาษไปด้วยเบญจพิธปทุมะเบกบานผะกา
ก้านเกสรโรยร่วงเสาวะคนธพุ่งตระหลบ รวมรอบขอบ
สระนั้น มพรรณทุมามาศมิ่งไม้พนดรุณรุ่นขนเรียงเรียบ

เปนระเบียบใบก้านกิ่งยอดอรชร บานแบ่งช่องเกสรกลิบ
กลิ่นทิพนุบผาหอมขจรรินรอบบริเวณทิพยพิมานสถาน
ควรจะทัศนาการจำเริญใจ แลวิมานนั้นจะได้มมะเห
สักขะเทพบุตรหระองคใดเปน ใหญ่อยู่เสวยทิพารมณ
สมบัติหามิได้

อยู่มาไสมยคาบหนึ่ง สมเดจอำมรินทรเทวราช
เสดจสถิตยเหนือบัณฑุกำพลศิลาอาสนใต้ร่มไม้ทิพยป่า
ริกชาติพร้อมไปด้วยหมู่เทพนิกรเทวะบุตรเผ่าบรมนฑล
เดียรดาษ สมเดจอำมรินทรทอดพระเนตรโดยอำพรวถ
กีเหนวิมานนั้นประภัศสรโอภาษสว่างมาปรากฏดั่งดวง
พระ ขันทรเทวบุตร จงมเทวะ โองการ ตรัส แก่ฝูง เทพย
ทังปวงว่า ดูกรท่านทังหลายผู้นฤทุกขท่านจงเลงแลดูซึ่ง
วิมานอันโน้น มรัคมอันสว่างรุ่งเรืองงามยิ่งนัก

ขณะนั้นมเทพบุตรพระองคหนึ่งมินามมิได้ปรากฏ
อยู่ในระวางเทพยดาทังหลาย จึงยอกรกราบบังคมทูลว่า
ข้าแต่พระองคผู้เปนเจ้าแก่เทพยทังสองชั้นฟ้า ดั่งข้า
พระองคคำนึง ข้าพระพุทธเจ้านมความปราถนาซึ่งทิพย
วิมานนั้น ประการใดจะพึงได้ซึ่งวิมานโพ้น ขอพระองค
จงโปรดให้สำเรจมะโนรถข้าพระองคนเถิด สมเดจ
อำมรินทรจึงมเทวบันชาตรัสว่า ดูกรเทพบุตรแม้นท่าน

ปราถนาจะได้ซึ่งพิมานนั้น จงไปบังเกิดในมนุษย์โลกย์
เปนคนบันชาความของหมู่มะนุษยหญิงชายให้ชอบสุจริต
เปนยุติธรรมมิได้ผิดแล้วเมื่อใดดับชีวิตรจากชาติเปน
มนุษย์นั้นแล้ว ท่านก็จะพึงได้ซึ่งวิมานโพ้นสำเร็จความ
ปราถนาเปนเทยงแท้ เทพบุตรเมื่อได้สดับเทวะบันหาร
ตรัสดั่งนั้น มีความโสมนัศย่างนัก ภอเปนบุญไขย
จะขาดชีวิตรตนทรัยจากเทวะอาตมาภาพ ก็รับเทวะ
บันชาว่าสาธุแล้วกราบถวายบังคมลา มายังเทวะสถาน
ของตนแล้ว ก็แวดล้อมไปด้วยเทพบุตรเทวธิดาอันเปน
บริจาริก เสดจไปยังสวนอุทยาน ฝ่ายฝูงเทวบริวาร
แลนางทังหลาย ก็ชวนกันบำเรอให้เทวบุตรพระองค
นั้นพิสวงด้วยทิพารมณต่าง ๆ เทพบุตรนั้นก็จุติลงมา
ถือเอาซึ่งปะติสนธิในครรภภรรยามหาอำมาตย ผู้หนึ่ง
เปนผู้พิภากยาความในเมืองพาราณะศรถวนทศมาศก็
คลอดจากครรภมานดา ค่อยจำเริญไวยวัฒนามีปรีชา
อันฉลาดในเหตุแลใช่เหตุ ครันบิดามะหัลกาชะราแล้ว
ก็ได้ที่แทนบิดา บันชาความอนาประชาราษฎรโดย
ยุติธรรมมิได้วิปริต อยู่มาอำมาตยผู้นั้นจึงตำระว่าทำ
ไฉน อาตมานจะพิภากยาคดีการของอนาประชาราษฎร

ให้ถ่องแท้เปนธรรมสุจริตโดยพระราชสาตรธรรมสาตร
ให้บริสุทธิได้ อาตมาจะได้ธรรมสิ่งใดเปนบันทัดตัดสิน
คดีการ จึงหมู่พฤฒิพราหมณมหาอำมาตยผู้พิภากษา
ความแตกอนจะเหนชงสุจรตของอาตมา

๓

ขณะเมื่ออำมาตยปะริวิตกดั่งนั้น จึงบันดาลดน
พระไทยสมเดจอำมรินทราธิราช ให้ทรงพระอะนุสร
ำนึงถึงเทพบุตรซึ่งจุติลงไปนั้น จึงทรงพระอาวัชนา
การพิจารณาด้วยทิพจักษุแจ้งว่าลงไปบังเกิดเปนบุตร
มหาอำมาตย ได้พิภากษาความของประชารายฎรทัง
ปวง บันดนมความปราถนาจใคร่ได้ซึ่งคลองธรรมอัน
ประเสริฐให้เปนหลักฉโลงจิตร แล้วจได้พิจารณาความ
ให้เปนยุติธรรมบริสุทธิ ผิฉนั้นอาตมาจะลงไปช่วย
บำรุงใจ ให้วิสารทะชาญ ฉลาด ในธรรมอัน เปนของสับ
ปรุษ ให้ตั้งอยู่ในสันดานประดูจหลักทิพมณีอันบริสุท
เปนที่ยุดหน่วงแล้ว จยังบุรุษนั้นให้ไต่ตามหลักกล่าว
คืออุเบกขาธรรมอันปรเสริฐ ทรงพระดำริดั่งนั้นแล้ว
ก็เสดจจากไพชยนตทิพพิมาน ลงมาประดิษฐานณเภาะ
หน้ามหาอำมาตยนั้นด้วยเพสอันเปนมนุษ จึงเทวะ

โองการตรัสว่า ดูกรมานพผู้จำเริญตัวท่านมีปราถนาจะใคร่ได้ซึ่งคลองธรรมอันสจริต ประดูจหลักบ่กไว้ให้เปนบันทัดถาน สำหรับผู้จะพิภากษาคดีการอนาประชากรสืบไปในอนาคตกาลนั้น ตัวเรานมีความยินดีด้วยมาบัดนี้ปราถนาจะช่วยท่านบำรุงซึ่งคลองธรรมอันสุจริตไว้ให้เปนหลักฉะโลงใจมิให้ผู้พิภากษาเอียงเอนไปในอะคะติธรรมได้

เมื่อสมเดจอำมรินทรมเทวะบันชาดั่งนั้น ฝ่ายบุตรมหาอำมาตยพึงสระเสียงเกลยงกลมไพเราะ พิจารณาดูรูปก็ปลาด มิจักษุมิได้พริบเงากายก็ไม่ปรากฏเหมือนมนุษยทั้งป่วง ก็แจ้งด้วยบัญาของตนว่าบุรุษผู้นใช่มนุษยชรอยเปนเทพยดาผู้ทรงมะเหสักขะภาพเทียงแท้ จึงถามตอบว่าข้าแต่ท่านผู้จำเริญ ท่านมาด้วยความกรุณาว่าจะช่วยเราแต่งซึ่งหลักกล่าวคอธรรมอันเปนจตุรัศเทียงสำหรับโลกยนั้น เรานมความยินดียิ่งนัก ดั่งข้าพเจ้าถามท่านนมวาจาอันองอาจปราศจากย่อท้อท่านมชาติเปนดั่งฤๅ เทวะโองการจึงตรัสว่าดูกรมานพ เรานคืออำมรินทรเทวะราชเปนใหญ่ในสองชั้นฟ้า ลงมาหวังจะเอานามแห่งเราใส่เข้าในกองธรรม์ ให้มีนามชื่อว่าหลักอินทะภาษปรากฏไปชั่วกัลปาวะสาน

เมื่อมเหวะโองการดังนี้แล้ว จึงตรัสประกาศแก่หมู่เทพยดาทั้งปวงด้วยพระสุระเสียงอันดังว่าดูกรฝูงเทพนิกรทั้งหลาย ท่านจงมาประชุมกันในที่นี้เถิด เราจะประดิษฐานซึ่งคลองธรรมอันบริสุทธ ให้เป็นหลักไว้สำหรับผู้พิภากษาคดีการแห่งหมู่มนุษยทั้งหลาย ขณะนั้น พระสุรเสียงสมเดจอำมรินทราธิราช แผ่พานได้ยินไปทั่วหมื่นจักรวาฬ ฝ่ายฝูงเทพนิกรทั้งปวงก็มาประชุมพร้อมกัน ยังสำนักสมเดจ์อำมรินทรา มิกายมิได้ปรากฏแก่ฝูงชนมนุษย ขณะนั้นสมเดจ์ท้าวสหัสไนยเทวราช จึงมเหวะบนหารดารสแก่บุตรมหาอามาตยวาดูกรมานพ ซึ่งบุทคลจะแสวงหาซึ่งคลองธรรมอันจตุรัสเปนหลัก ฉะโลงใจไว้สำหรับผู้พิภากษาตัดสินคดีการแห่งฝูงมนุษยนิกร ให้บริสุทธิ์ให้ปองกำมทุจริตแทรกเข้าในสันดานได้นั้น พึงมะนะสิการะเรียนเอาซึ่งอปะเทศวิธีอันเราจะกล่าวนี้ไว้ให้สถิตยในสันดานอย่ารู้มละลืม กระทำประดูจหลักเปนที่ยุดหน่วง ก็จะนำให้ดำเนินไปมิได้พลั้งพลาด เมื่อสมเดจ์ท้าวเทวราชจะตรัสซึ่งธรรมอันเปนหลักสำหรับผู้พิภากษา จึงตรัสด้วยพระคาถาดังนี้

4

ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ นาติวตฺตติ
อภิวฑฺฒติ ตสฺส ยโส สุกฺกปกฺเข ว จนฺทิมา
ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมฺ อติวตฺตติ
นิหียติ ตสฺส ยโส กาลปกฺเข ว จนฺทิมา

เอวมฺปี โปโส อคติ คจฺฉนฺโต
สนิคฺคโห โส อยโส อลาโภ
ตสฺมา วินิจฺเฉยฺย อิโร สปณฺโฑ
กาเรยฺย เสนสฺส ปทา ว อฏฺฐุ
คณฺเหยฺย มจฺฉ ว สมุทฺท มชฺเฌ
อาทา มินนฺต อติเร ว ทฬฺหํ

ในเทวะอรรถาธิบายนี้นว่า ดูกรมานพ โย ปุคฺคโล อันว่าบุทคลผู้ใดจะเปนผู้พิภากษาตัดสินคดีการแห่งฝูงมนุษยนิกรทั้งหลาย นาติวตฺตติ บมิได้ล่วงเสีย ธมฺมฺ ซึ่งสุจริตธรรมอันเปนของแห่งสับปรุษ ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา เหตุโลภแลโกรธแลกลัวแลหลง ยโส อันว่าอิศริยศแลบริวารยศ ตสฺส ปุคฺคลสฺส แห่งบุทคลผู้นั้น อภิวฑฺฒติ ก็จำเรญยงขน ว จนฺทิมา ประดุจดังพระจันทร อภิวฑฺฒติ อันจำเรญขน สุกฺกปกฺเข ใน

วันสุกบ๎ก โย ปุคฺคโล อันว่าบุทคลผู้ใด อภิวฑฺฒิ ล่วงเสียมอะว่าละเสีย ธมฺมํ ซึ่งสุจริตธรรมอันเปนของแห่งสับปรุษ ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา เหตุโลภโกรธกลัวแลหลง ยโส อันว่าอิศริยศแลบริวารยศ ตสฺส ปุคฺคลสฺส แห่งบุทคลผู้นั้น หายติ ก็จะเสื่อมสูญไป อิว จนฺทิมา ประดูจพระจันทร หายติ อันเสื่อมลับไป กาลปกฺเข ในวันกาลบ๎กษ

ในเทวะอรรถาธิบายว่าบุทคลผู้ใด จะเปนผู้พิภากษาตัดสินคดีการแห่งมนุษยนิกรทั้งหลาย พึงกระทำสันดานให้นิราศ ปราศจากอะคติธรรมทั้งสี่ คือฉันทาคติ ๑ โทษาคติ ๑ ภะยาคติ ๑ โมหาคติ ๑ ทั้งสี่ประการนี้เปนทุจริต ธรรมอันมิได้สอาดมิได้เปนของแห่งสับปรุษ แลธรรมทั้งสี่เรียกว่าอะคตินั้น ด้วยเหตุเปนดั่งฤๅ อะคตินั้นแปลว่ามิได้เปนที่ดำเนินแห่งสับปรุษแลฉันท ๑ โทษะ ๑ ไภยะ ๑ โมหะ ๑ ธรรมทั้งสี่นักปราชูมควรถึงมิควรดำเนินไปตามแลฉันทะนั้น ถ้าจัดตามภูมก็เปนอัญสะมานะราษีเจตสิกกุศลก็เกิดได้ฝ่ายอะกุศลก็เกิดได้ แต่ทว่าเอามาจัดเข้าในอะคตินี้ ฉันทนั้นเปนอะกุศลจิตรโดยแท้ แลโทษะไภยะโมหะสามดวงนี้เปนอะกุศลเจตสิกฝ่ายเดียว

แลซึ่งว่าให้ผู้พิภากษาปราศจากฉันทาคะตินั้นคือ ให้ทำจิตรให้นิราศขาดจากโลภ อย่าได้เห็นแก่ลาภะ โลกามิศสีนจ้างสีนบน อย่าได้เข้าด้วยฝ่ายโจทฝ่าย จำเลย เปนเหตุ จะได้วิญาณ พัศดุะ แลอะวิญาณะ พัศดุะ ให้กระทำจิตรให้เปนจัตุรัศเที่ยงแท้เปนท่ามกลาง ดั่ง ตราชู อัน ยกขึ้น อย่าได้ กดขี่ ฝ่ายโจท ยกยอ ฝ่าย จำเลย ยกข้างฝ่ายโจท กดขี่ฝ่ายจำเลยให้พ่ายแพ้แก่กันลงด้วย อำนาจของตน ถึงมาทว่าผู้ต้องคดีนั้นจะเปนเผ่าพันธุ เปนต้นว่าบิดามานดาตนก็ดี อย่าพึงเข้าด้วยสามาถฉัน ทาคติอันมิควรจะพึงไป จงทำจิตรให้ตั้งอยู่ในอุเบกขา ญาณ จึ่งได้ชื่อว่าเปนองคตุลาการ มีอาการอันเสมอ เหมือนด้วยตราชู ให้พิจารณาไต่ไปตามธรรมสาตรราช สาตร อันโบราณบัณฑิตยชาติ แลกระษัตรแต่ปางก่อน บัญญัติไว้อย่าให้พลั้งพลาด แลผู้พิภากษากระลาการไต่ ไปโดยคลองธรรมดั่งกล่าวมานี้ ได้ชื่อว่าปราศจากฉัน ทาคติ คืออะคติเปนปถม ๑

แลให้ปราศจากโทษาคตินั้น คือให้ผู้พิภากษา กระลาการกระทำจิตรให้เสมออย่าได้ไต่ไปตามอำนาจ์ โทษาพญาบาทจองเวร ว่าผู้นี้เปนคนปะฏิปักขข้าศึก

ผิดกันกับอาตมา อย่ากระทำซึ่งความโกรธแลเวระพญา
มาทแปนเบื้องหน้าแล้วแลพิจารณากดขี่ให้พ่ายแพ้ ถึง
มาทว่าฝ่ายโจทฝ่ายจำเลยก็ดีจะเปนคนข้าศึกผิดกันกับ
ตนอยู่ในกาลก่อน ก็อย่าได้ปล่อยซึ่งจิตรให้ไต่ไปตาม
อำนาจ์โทษาคะติ พึงดำเนินไปตามธรรมสาตรราชสาตร
แลตั้งจิตรไว้ในมัชฌะตุเบกขาให้แน่แน่วแล้วจึงพิจารณา
ตัดสินเปนท่ามกลาง อย่าให้ฝ่ายโจทฝ่ายจำเลยแพ้ชนะ
กันด้วยอำนาจ์โทษจิตรของเวรแห่งตน เมื่อกระลาการ
ผู้พิภากษาผู้ใดประพฤติได้ดั่งกล่าวมานี้ ได้ชื่อว่า
ผู้พิภากษากระลาการผู้นั้นปราศจากโทษาคติ มิได้ไป
ตามอะคติเปนคำรบสอง

ซึ่งว่าให้กระลาการแลผู้พิภากษาปราศจากภะยา
คะตินั้น คือให้ผู้พิภากษากระลาการกระทำจิตรให้มั่นคง
อย่าได้หวั่นไหวแต่ไภยความกลัวฝ่ายโจทแลฝ่ายจำเลย
อย่าสดุ้งหวาดเสียวว่าผู้นี้เปนอธิบดีมียศถาศักดิแลเปน
ราชตระกูลประยูรอันใหญ่ยิ่ง ถ้าอาตมาพิภากษาควร
แพ้แลแพ้ลงบัดนี้ ก็จะทำให้อาตมาถึงซึ่งความฉิบหาย
ด้วยเหตุอันใดอันหนึ่งเปนมั่นคง อนึ่งอย่าพึงกลัวว่าผู้นี้
มีวิทยาคมแลเมื่อกำลังกายแกล้วกล้า ถ้าพ่ายแพ้ลงก็

จะเคียดโกรธอาตมาแล้วจำทำความวินาศอันใดอันหนึ่ง
ให้ถึงเรา เพราะเหตุเราบังคับบันชาให้พ่ายแพ้ในท้อน
ควรจะแพ้ พึงกระทำจิตรให้องอาจอย่าได้หวาดไหวแต่
ไภย ความกลัวอะธิบดีตระกล แต่เหตอันใดอันหนึ่ง
พึงยุดหน่วงซึ่งหลักคือสุจริตธรรม แล้วไต่ไปตามธรรม
สาตรราชสาตรอันเปนบันทัดถาน อย่าให้นิกรชนฝูง
ปราชญ์ผู้ดำเนินด้วยญาณคติตำรติตนได้ว่าเปนคนมารยา
สาไถย ถึงมาทว่าผู้ต้องคดีการจะเปนอะธิจะกระถูล
ประกอบด้วยยศศักดิ์อันสงประการใด ก็อย่าพึงกลัวคด
การอันแพ้ให้ชนะ ด้วยสามาถภะยาคติ คือความกลัว
แลผู้พิภากยากระลาการผู้ใดประพฤติได้ดั่งกล่าวมานี้
ก็ได้ชื่อว่าผู้พิภากยากระลาการผู้นั้น ปราศจากภะยา
คติมิได้ดำเนินไปตามอะคติเปนคำรบสาม

แลให้ปราศจากโมหาคตินั้น โมหะเจตสิกดวงนี้
คือตัวอะวิชา มิลักษณอันมืดไปในที่ทั้งปวง มิได้รู้จัก
กองทุกขแลทุกขสมุทยทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินี
ฝ่ายโลกียการเล่าโมหะตัวนี้ ถ้ามากในสันดานผู้ใด
แล้ว ก็ให้มืดมัวหลงไหลไปมิได้รู้จักบาปบุญคุณแลโทษ
ประโยชนแลใช่ประโยชนมิได้รู้จักผิดแลชอบ มีแต่ให้

มิดคลุ้มหุ้มไปด้วยโมหันทะการะเปนนิจดั่งนี้เปนลักษณ
แห่งโมหะ แลผู้พิภากษากระลาการพึงมละเว้นเสียซึ่ง
โมหะนั้นให้ปราศจากสันดาน จะพิภากษาคดีการประชา
ราษฎรนั้น พึงพิจารณาด้วยอุบายะปรีชาอันบริสุทธิ
อย่าให้ทุจริตเข้าระคนได้ คดีใดควรแก่แพ้ ก็พึง
พิจารณาให้เห็นด้วยบัญาว่าควรแพ้ คดีใดจะพึงชนะ
ก็สอดส่องให้เห็นด้วยบัญาโดยแท้ว่าควรจะชนะ อย่า
บังคับบันชาด้วยโมหาคติอันมืดหลงใหล ถ้าเหลือสติ
บัญาตนก็พึงเทียบทานถามซึ่งบัณฑิตยเสวะกามาตยผู้ม
บัญาชาญฉลาดในราชบัญญัติ แลเคยในกิจคดีตัดสิน
พิภากษามาในกาลก่อน อย่าทะองอวดตนด้วยอุณต
มานะอันโมหาเห็นแปล่าล้วนแต่หลงใหล พึงยุดหน่วง
ซึ่งหลักคือสุจริตธรรม อันมีลักษณะอายบาปกลัวบาป
แล้วพึงไต่ไปตามธรรมสาตรราชสาตร อย่ากลับซึ่งคด
อันแพ้ให้ชนะ กลับคดชนะให้แพ้ด้วยอำนาจแห่งโมหะ
คือความหลง ถ้าผู้พิภากษากระลาการผู้ใดประพฤติได้
ดั่งกล่าวมานี้ กระลาการผู้นั้นได้ชื่อว่าปราศจากโมหา
คะติ มิได้ไต่ไปตามอะคติเปนคำรบสี่ แลเสวะกามาตย
หมู่ใด มละเสียซึ่งอะคติธรรมทั้งสี่นี้ ให้นิราษขาดจาก

สันดานได้ ตสฺส ยโส อภิวฑฺฒติ อันว่าอิศริยศ
แลบริวารยศแห่งเสวะกามาตยหมู่นั้น ก็จะวัฒนาการ
จำเริญภิญโยยิ่งรุ่งเรืองไป สุกฺกปกฺเข ว จนฺทิมา ประดูจ
พระจันทรอันเพญผ่องรุ่งเรืองสว่างในนภางควิถีในวันสุ
กะบักขนน

สมเดจอมรินทราธิราช เมื่อจะตรัสสำแดงซึ่ง
คลองธรรมอันเปนฝ่ายข้างทุจริต แห่งบุทคลอันไปตาม
อะคติให้พิศดารยิ่งขึ้นไป จึงตรัสว่าดูกรมานพ อันว่า
บุทคลอันไปตามฉันทาคตินั้น คือพิจารณาความถึงซึ่ง
อำนาจแห่งโลภเหนแก่ลาภะโลกามิศยินดีในสันจ้าง
สันบน เข้าด้วยฝ่ายโจทฝ่ายจำเลยเปนเหตุจะได้ซึ่ง
วิญาณกะทรัพยแลอะวิญาณกะทรัพย ถ้าผู้ต้องคด
ฝ่ายใดบนบานให้ทรัพยแก่ตนแล้ว ถึงคดผู้นนจะแพ้ก็
ไม่ละอายแก่บาปเบื้องหน้าเสียจากสุจริตธรรม กดขี่ผิท
ไม่บนนั้น กลับเอาคดีอันชนะเปนแพ้เอาแพ้เปนชนะ
มิได้ไปตามธรรมสาตรราชสาตร ดังนชื่อว่าไปตาม
ฉันทาคติตั้งอยู่ในอะคติเปนปถม

แลประพฤติโดยโทษาคตินั้น คือบุทคลมากไป
ด้วยความโกรธ พิจารณาความพุ่งซ่านไปด้วยอำนาจ

โทโสอันมีลักษณอันร้าย ถ้าผู้ต้องคดีผู้ใดเปนคนผิดกับตนในก่อนแล้ว ถึงมาว่าผู้นั้นจะชนะก็กดขี่ให้พ่ายแพ้ด้วยกำลังพยาบาทจองเวร มิได้คิดละอายเกลียดกลัวแก่บาป ละเสียซึ่งโบราณราชนิติสาตรอันเปนบันทัดถาน ทำได้ด้วยสามาถแห่งโทษจิตร ดั่งนี้ได้ชื่อว่าตั้งอยู่ในโทษาคติ ประพฤติตามอะคติเปนคำรบสอง ฯ

แลบุทคลอันถึงซึ่งภะยาคะตินั้นคือพิจารณาความมิจิตรอันหวาดไหวแต่ไภยความกลัวผ่ายโจทผ่ายจำเลย ถ้าผู้ต้องคดีผู้ใดเปนคนอะธิบดีมียศถาศักดิ แลคนมีวิทยาคมกำลังกายแลผมอกล้าแล้ว กเขดขามครามกลัวถึงมาหาคดีผู้นั้นจะแพ้ กกดขี่ผู้นั้นอยนาศักดิ แลผู้หาวิทยาคมกำลังกายมิได้ ซึ่งมีคดีควรชนะนั้น กลับให้อับประกาศพ่ายแพ้แก่ผู้มียศศักดิ มิได้ดำเนินโดยธรรมสาตรราชสาตรอันเปนหลัก ทำด้วยสามาถความสดุ้งกลัวดังนี้ ชื่อว่าประพฤติตามภะยาคติ ตั้งอยู่ในอะคติเปนคำรบสาม

แลบุทคลอันถึงซึ่งโมหาคตินั้น คือพิจารณาความมิโมหะหลงละเมอเปนเบื้องหน้า มิแต่มิดโมหันทะการครอบงำโดยรอบคอบมิได้รู้จักว่า สิ่งนี้เปนบาปบุญคุณโทษสิ่งนี้เปนประโยชนแลใช่ประโยชน ทั้งธรรมสาตร

ราชสาตรแลราชนิติคดีใดก็มิได้รอบรู้ เมื่อพิภากษานั้น ผู้ใดจะแพ้ผู้ใดจะชะนะก็มิได้รู้ บันชาไปตามอำนาจโมหะคืออะวิชา เอาแพ้เปนชนะกลับชนะเปนแพ้ จเหนแก่ทรัพยสีนจ้างแลกลัวเกรงโกรธผู้ใดก็หามิได้ กระทำด้วยกำลังหลงดั่งนี้ ชื่อว่าประพฤฒิตามโมหาคติ ตั้งอยู่ในอะคติธรรมเปนคำรบสี่ ธรรมที่กล่าวมานี้ ชื่อว่ากัณหะธรรม มิควรบุทคลอันสอาดจะพึงถึง ถ้าผู้ใดเสพสันนิจยาการประพฤฒิเนือง ๆ แล้วเมื่อใด ตสฺส ยโส นิหิยติ อันว่าอิศิริยศแลบริวารยศแห่งบุทคลผู้นั้นก็จะเสื่อมสูญไปประดูจดั่งพระจันทรเมื่อวันกาลปักขแลผู้นั้นครั้นดับชีวิตรตินทรียแล้ว ก็จะไปเสวยเวทนาสาหัศอยู่ในอบายภูมอันหาโอกาศแห่งความศุกขมิได้

เอวมฺปิ โปโส อคตึ คจฺฉนฺโต ดูกรมานพ อันว่าบุรุษเมื่อไปสู่อะคติธรรมด้วยประการดั่งกล่าวมานี้ สนิคฺคโห โส อยโส อลาโภ อันว่าบุรุษผู้นั้นประกอบไปด้วยโทษคือเปนที่ติเตียนแก่ผู้มีปัญา จะนิราศขาดจากยศจากลาภในทิฐะธรรมเหนประจัก ดับชีวิตรสังขารแล้วก็มีแต่จะไปเสวยทุกขในอบายเปนเบื้องหน้า ตสฺมา วินิจฺเฉยฺย ธิโร สปญฺโญ เหตุดั่งนั้นบุทคลผู้เปนปราชูมี

พยายามแลปัญญาอันมาก จะเปนผู้พิภากษากระลาการ พึงแวะเว้นเสียซึ่งอะคติธรรมทั้งสี่อย่าให้มีในสันดานได้ แล้วพึงวินิไฉยคดีการของประชาราษฎรให้ต้องโดยคลองยุติธรรมตามธรรมสาตรราชสาตร

5

เมื่อสมเดจ์อำมรินทจะตรัสสำแดงซึ่งโทษแห่งบุทคลอันบังคับความ อันมิได้ซื่อสุจริตว่ามีผลเปนอันหนักสืบไป จึ่งตรัสด้วยพระคาถาว่า

โย ขตฺติโย เจปิ มหาปุริโส
อิทฺธานุภาโว วรเตชวนฺโต
สทฺโธ ปสนฺโน วรสาสนมฺหิ
กาเรติ โสวณฺณมเย จ ถูเป
ชมฺพูทิปสฺมึ สกเล ปุรตฺริเม
วชฺชีรวเรน จ มณฺฑิเต เต
วสหิ ปูเช วิวิเธหิ สตฺต
สทฺโธ นิกํโข พหุการิ ธมฺเม
นานปฺปกาเรน ททาติ ทานํ
ปุญฺญาภิสนฺทํ ปน อปฺปเมยฺยํ
น มกฺขิ ปาปํ อคติหิ ชาตํ

หนฺติ นารีสหสฺสานิ หนฺติ พฺราหฺมสตานิ จ
หตฺถิ ควสหสฺสานิ น สมํ ตสฺส ปสฺสติ

ในอรรถาธิบายตามแปลพระบาฬีนั้นว่า ดูกรมานพ อันว่าบุคคลผู้ใดแม้นเป็นมหาบรุษอันอุดมถึงทบรมกระษัตรกอปรด้วยพระฤทธิศักดานุภาพ แลวรเดโชพล มีพระสันดานอันกอปรด้วยศรัทธาเลื่อมใสในบวรพุทธสาศนา กาเรติ โสวณฺณมเย จ ถูเป ให้กระทำซึ่งพระสถูปทองเป็นถ่องแถวเสมอติดกันไป ในสกลชมพูทวีป แล้วกรจนาซึ่งพระบรมปฏิมากรแก้วประดับด้วยวิเชียรรัตนบันจุใส่ในพระสถูป วสฺสิ ปูเช วิวเธหิ สตฺต กระทำสักการบูชาด้วยสัตตะพิธมะณีรัตนมประการเจตต่าง ๆ กัน แลมีพระราชหฤไทยนั้นปราศจากกังขาสงไสยในการกองกุศล ทรงบริจาคทรัพยบำเพญทานมีประการต่าง ๆ อันว่าผลานิสงษอันไหดมาแต่บุญอันพระองคทรงสร้างนั้น จะนับจะประมาณมิได้ น มกฺขิ ก็ไปบมิอาจจะกลบลบได้ซึ่งกองบาปกองกำมอคติหิ ชาตึ อันเกิดแต่บังคับความบมิตรง เหตุอะคติทังส์ หนฺติ นารีสหสฺสานิ อนึ่งแม้นบุทคลใจบาปอธิมาฏฐ่าเสียซึ่งหมู่นิกรนารี นางอันหาผิดมิได้ได้แล

พันฆ่าพราหมณ อันทรงพรตพรหมจรรยได้แสนร้อย
ฆ่าคชสารโคคาวีกได้ถึงพัน แลกองบาปกองกำมันน
ก็เปนอันหนัก น สมฺ ตสฺส ถึงฉนี้กไม่ทันเท่าบาป
กำ อันบทคลบังคับความมีเทียงตรง

6

เหตุดังนักปราชญผู้กอประด้วยปรีชาญาณ พึงเว้น
เสียซึ่งอะคติคะมะนะอันเรากล่าวมานแล้ว พึงเลงแล
ดูซึ่งราชสาตรอันวินิไฉยมหาอำมาตยแต่โบราณ ดำระ
ตรีตรองด้วยปรีโชบาย แล้วแลตั้งไว้เปนบันทัดตัด
สินความสับๆ มา โดยบริยายโวหารว่าผู้พิจารณาคด
การแห่งหมู่นิกรชนทังปวงนั้น เมื่อโจทจำเลยพร้อม
กันแล้ว ให้กระลาการเอาพระธรรมสาตร อันมะโน
สารอำมาตยนำมาแต่เขาจักรวาฬ มาส่องต่างแว่น เมื่อ
จะพิจารณานนพึงตั้งจิตรไว้ในการุญภาพแก่คู่ความทัง
สอง ให้เสมอกันประดุจบิดาอันเหนซึ่งบุตรแห่งตน
แล้วพึงกำนึงดูหลักอินทภาษอันกล่าวไว้นั้นต่างเนตร จง
เปรียบเทียบซึ่งข้อความแห่ง {โจท จำเลย} ตามผิดแลชอบ
ถ้า {โจท จำเลย} เปนคนมากไปด้วยโมหะ มิได้รู้ซึ่งผิดแล

ชอบคุณแลโทษ ไม่ประนอมยอมกันก็ให้อำมาตยผู้พิจารณาถามจำเลยตามพองแล้วสอบ {โจท / จำเลย} ต่อกันเปนสองสถาน จงเอาข้อพองที่จำเลยมรับมาถามจำเลย ถ้าจำเลยมิรับกลับสอบโจทๆ มิแต่อ้างแลต่อถึงพิสูท แล้วจงเอาคำซึ่งจำเลยให้การมาถามโจท ถ้าโจทมิรับกลับสอบจำเลยๆ มิแต่อ้างแลต่อถึงพิสูท ครั้นถามแล้วจึงให้ผู้พิจารณาบังคับในชั้สองสถานโดยพระธรรมสาตรว่า ข้อโจทหาจำเลยแก่ {โจท / จำเลย} รับคำหาคำแก้แก่กันในสำนวนพึงได้ ที่ข้อโจทหาจำเลยให้การมิรับกัน {โจท / จำเลย} อ้าง ให้นำไปท้าวถามคำพญาณมาประกอบกับสำนวนจงทุกข้อๆ โจทหาจำเลยให้การมิรับกัน {โจท / จำเลย} ขันพิสูทต่อกันให้งดไว้ เมื่อจะไปท้าวถามคำพญาณนั้น ให้ผู้พิจารณาแช่งชักพญาณ แลให้ษาบาลตัวจำเภาะพระรัตนไตรยตามคำภีรพระธรรมสาตร แลให้เร่งพิจารณาเอาความแท้จแลจริงแห่ง {โจท / จำเลย} จงได้ ดูจหนึ่งพรานเนออันยิงเนื้อ มิบาปว่า

ยถา ยี สลฺเลน มิคฺโค จ วิทฺโธ
ปลายิโต นิลฺลียิ ถานนสฺมิ
ลุทฺโท จ โลหิตมนุคฺคเมนฺโต
เอว ย อฏฺฏาธิการ นสมฺเม
วากฺยานุสาเรน ปธารยนฺโต
อฏฺฏาวิจาโร วรเปกฺขธิโร
ทณฺฑ์ กโรนฺโต วูปสนฺตรุทฺโธ
ยุตฺโต สเม เว วิสเม วิวชฺเช

มเนอความตามบาฬีว่า นายพรานเมื่อเห็นตัวเนื้อแล้วปล่อยซ่งบ่นไปต้องเนื้อเข้า บางทีต้องที่สำคัญตายกับที่ บางทีมิได้ต้องสำคัญ เนื้อนั้นปลาศหนีไปเร้นอยู่ในราวป่า แลนายพรานนั้นก็สกดตามไปโดยรอยเท้าและสายโลหิตอันหยดย้อยไปกว่าจะสุดรอยเท้าแลสุดสายโลหิต ก็พบซ่งตัวเนื้ออันยิงลำบากไปนั้น มีอุประมาประดุจใด วากฺยานุสาเรน ปธารยนฺโต ให้สุภากระลาการ ตั้งใจหมายหมั้นพิจารณาให้ถูกต้องตามท้องสำนวนเอาความเท็จแลจริงให้ได้ถ่องแท้ ถ้าได้ความจริง/เท็จ แต่ในข้อโจทหา จำเลยให้การแลคำสักขี

พญาณนั้นก็ให้คัดเอาสำนวนไปชี้แก่ผู้พิภากษา ถ้า
พิจารณาในสำนวนยังหาได้ {จริง เท็จ} ไม่ ก็ให้เร่งไต่
สวนตามท้องสำนวน {โจท จำเลย} ให้สิ้นสุดเงื่อนสาย
กระแสความก็จะได้ {จริง เท็จ} เป็นอันแท้ ดั่งนายพราน
ตามเนื้อไปแลพบซึ่งตัวเนื้อนั้น ครั้นได้สำนวนแล้วจึง
เรียงคำ {โจท จำเลย} แลคำศักขิพญาณขนชแก่ผู้พิภากษา ๆ
เห็นว่าจะเดดสำนวนขาดยังมิได้ จึงจะให้ {โจท จำเลย}
พิสูทต่อกันสืบไป

7

อนึ่งอำมาตยผู้พิภากษาตัดสินคะดีนั้น พึงพิเคราะห์
สอดส่องสำนวนความแห่ง {โจท จำเลย} จงละเอียด ให้รู้
ว่าข้อหาแลให้การ ข้อนั้นพิรุท ข้อนั้นมิได้พิรุท
ข้อนั้นเป็นใจความข้อนั้นเป็นพลความ ถ้าใจความพิรุท
แลสำนวนอันอยู่นั้นมิแจ้งจริง ควนซักให้ซักควนสืบให้
สิ้น เอาความจริงมาประกอบสำนวนจึงได้

8

อนึ่งให้พิเคราะห์ดูคำพญาณ จะต้องในมูลความ ประเดนข้ออ้างหฤาไม่ต้อง ที่ต้องนั้นจะพิรุทหฤาไม่ จะเปน ทพ อุตร อุตรี พญาณต้องค้านต้องติง พังได้มิได้ ประการใด ก็ให้พิภากษาชำระให้ต้องที่ ตามคำภีร์พระธรรมสาตร

9

อนึ่งให้ผู้พิภากษาจัดเอาพ้องแห่งโจท แลคำให้การแห่งจำเลยเปนที่ตั้งแห่งต้นไม้ เอาข้อหาให้การซึ่งรับกันในสำนวนนั้นเปนรากแก้ว ข้อที่มิรับกันเปนใจความ โจท จำเลย ระบุอ้างนั้นเปนค่าคบอันใหญ่ ที่ข้อมิรับกันเปนพลความ โจท จำเลย ระบุอ้างนั้นเปนยาขากิ่งก้านเลกน้อย เอาคำสักขีพญาณซึ่งสมในมูลคดีข้ออ้างนั้นเปนแก่น เอากระแสความซึ่งมีในสำนวนนั้นเปนใบ เอาถ้อยคำติงทูเลาเปนที่จะอุดหนุนเพิ่มเติมสำนวน ควนจะซักจะสืบนั้นเปนเปลือก เอาถ้อยคำติงทูเลานอกสำนวน มิควนจะใต่สวนนั้นเปนไม้

กาฝาก แลข้อหาให้การมิรับกัน โจท จำเลย ต่อพิสูท
น้นดูจไม้อันผุะให้งดไว้ ต่อเมื่อใดสำนวนมิแจ้งจะ
พิภากษาให้ใต่สวนสืบเอาความจริงมิได้แล้ว จึงให้
พิสูทต่อกัน

อนึ่งให้อำมาตยผู้พิภากษาใคร่ครวนดูสำนวนแห่ง
โจท จำเลย ให้เห็นข้อแพ้ ข้อชนะจงประจักแจ้ง แล้วจึง
พิภากษาตัดสินข้อคดีนั้น ประดจอาการแห่งเสนะ
คือเหยี่ยวอันร่อนอยู่ในอากาศ คอยแลดูหมู่มัจฉา
ชาติในมหานที แลเหยี่ยวนั้นครั้นเห็นปลาอันว่ายอยู่
ประจักแก่จักษุแล้ว ก็ร่อนลงมาโฉบฉาบเอาปลาได้
ด้วยกรงเล็บของตน เหยี่ยวนั้นก็ได้บริโภคเปนภกษา
หาร แลมือปรมาฉันใด ให้ผู้พิภากษาเลงดกะทง
ใจความ ซึ่งจะแพ้แลชะนะ หมายให้แม่นแท้แก่ใจ
แล้ว ให้จับเอากะทงความนั้นขึ้นวินิไฉย แลข้อความ
อันใด เปนแต่ใบกิ่งก้านกาฝากยาขา ให้พิภากษา
ชำระตัดรอนเสียให้ย่อยยับ แล้วจับเอาแต่ใจความ

แลสถานรากแก้วยึดได้แล้ว จึงจะพิภากษาฆ่าความนั้นตายได้

11

อนึ่งให้ผู้พิภากษาถือเอาซึ่งแว่นแก้ว คือหลักอินทภาษนี้แล้วเอาพระธรรมสาตรเปนจักษุ {ซ้าย ขวา} เอาพระราชกฤษฎีกาเปนเขาพระสุเมรุราชหลักโลกยอันมั่นคง จงมีใจองอาจ์ สิโห ยถา กระทำอาการประดุจพญาไกรสรสีหราช อันออกจากสุวรรณคูหา ธรรมดาพญาราชสีห์ เมื่อออกไปพายนอกยนอย่างหน้าถ้ำแก้วแล้ว ย่อมแลงแลดูทิศานุทิศน้อยใหญ่ หยัดกายสบัดซึ่งเกสรแล้ว ก็เปล่งออกซึ่งสุระสิงหะนาทแผดผาดสำเนียงเปนอันดัง ยังสัตว์ให้สยบสยองแล้วก็เผ่นโผนโจนไปจับเอาสัตว์เปนภักษาหารได้ โดยฤทธิอำนาจแลมือประมาประดจใด ให้อำมาตย์ผู้วินิจฉัยเลงแล ดูถ้อยคำสำนวนจงทั่ว หยิบใจความแลกลพิรุทอันเปนมณฑิลนิลโทษแห่ง {โจท จำเลย} นั้นให้ได้อาไศรยเขาพระสุเมรุคือพระราชกฤษฎีกาแล้ว จึงพิภากษาจับเอา {จริง เท็จ} แห่งโจทจำเลยออกสำแดงให้

ปรากฏแจ้งแก่คนทั้งหลายให้เหนผิดแลชอบโดยสำนวน จะควนทอด สีนไหม พิไนย แลลงโทษแก่ผู้กระทำผิดฉันใด ก็ให้พิภากษาเดดขาดดั่งสีหนาท แห่งพญาราชสีห ให้ตัดสินคดีโดยพระธรรมสาตร

12

อันว่าเสวะกามาตยเมื่อประพฤติตั้งอยู่ในคลองยุติธรรม์แลตัดเสียซึ่งอะคะติทั้งสี่มีฉันทาคะติเปนต้นให้ขาด แลบันชาความดั่งไนยอันเรากล่าวมานี้ อันว่าความศิริสวัสดิสถาผลมงคลปรโยชน แลอิศิริยศบริวารยศ ก็จะอุบัติวัทนาการจำเริญมีแก่เสวะกามาตยผู้นั้นประดูจพระจันทรเมื่อวันสุกะปักขะสิบห้าค่ำ ดูกรมานพอันว่าธรรมทั้งสี่ประการ คือให้เสวะกามาตยเว้นเสีย จากฉันทาคะติเปนต้น อันเรากล่าวในปถม กับทั้งบริยายโวหารอันพรรณานี้ ได้ชื่อว่าเปนหลักอันประเสริฐ สำหรับผู้พิภากษากระลาการ แลนามของเราชื่อว่าอินท กับทั้งถ้อยคำอันเรากล่าวนี้ ประกอบกันเข้าชื่อว่าหลักอินทภาษ จงถาวรวัฒนายืดยืนไปตราบเท้ากัลปาวะสาน

18

ฝ่ายมานพบุตรมหาอำมาตย เมื่อได้สดับซึ่งเทวะโองการดำหรัดดั่งนั้น มีความปะสันโสรมนัศย์งนัก จึงยอกรกราบถวายบังคมรับเอาซึ่งเทวะโอวาทด้วยสุจริตภักดีประฏิบัติสมเดจ์อำมรินทรเสดจ์นิวัต ยังเทวะนิเวศไพชยนต์ทิพยพิมานสถาน ชมสมบัติแสนสุรางคบริวารบรมสุข ฝ่ายบุตรมหาอำมาตยนั้น ตั้งอยู่ในเทวะโอวาทพิภากษาบันชาความทวยนิกรประชาราษฎรโดยยุติธรรม์ ตามกระบิลแบบท้าวสหัสไนย ประสาดมิได้พลาดพลั้ง ตราบเท้าอายุสมาวะสานสิ้นชีวิตรเดชะด้วยผลสุจริตบันชาความอันชอตรงแลผลทานการกุศลต่างต่าง ก็ได้ไปบังเกิดในทิพรัตนพิมานมาสนั้น อันแสนสนุกด้วยมหัสดาทิพารมณ รูปรศกลิ่นเสียงสำผัสอันโอฬาริกปะณีตกระเษมศุข สมมะโนรถที่ปรารถนาไว้ในชาติเมื่อเปนเทพยดานั้น

กฎมณเฑียรบาล

1

ศุภมัสดุศักราช ๓๒๐ วันเสาร์เดือนหกขึ้นหกค่ำ ชวดนักษัตรศก สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีบรมไตรโลกนารถมหามงกุฎเทพมนุษยวิสุทธิสุริยวงษองค์พุทธางกูรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงทศพิธราชธรรม ถวัดราชประเวณีศรีบรมกระษัตราธิราช พระบาทธำรงภูมิมณฑลสกลสมาประชารายฎร บรมนารถบรมบพิตรเสด็จสถิตยในรัตนสิงหาศบัญชรสิงห์ แลสมเด็จพระเจ้าหน่อพุทธางกูรสุริวงษ แลสมเด็จพระพรรณเมศวรนั่งเผ้าแลพญาเอกสัตราชพระมหาอุปราช แลมหาเสนาจตุสดมมุกขมนตรีพิริยโยธามาต แลตำรวจในตำรวจนอกมหาดไทลูกขุน ทหารพ่อเรือนซ้ายขวาเผ้าพระบาทในที่นั้น จึงตั้งพระราชอาชาไอยการทหารพ่อเรือน ชาย หญิง } สมณพราหมณาจารยแลวานิชนิกรนรประชารายฎรทั้งหลาย

๒

ฝ่ายกระษัตรแต่ได้ถวายดอกไม้ทองเงินทั้งนั้น๒๐ เมือง คือเมืองนครหลวง เมืองศรีสัตนาคณหุต เมืองเชียงใหม่ เมืองตองอู เมืองเชียงไกร เมืองเชียงกราน เมืองเชียงแสน เมืองเชียงรุ้ง เมืองเชียงราย เมืองแสนหวี เมืองเขมราช เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองใต้ทอง เมืองโคตรบอง เมืองเรวแกว ๑๖ เมืองนครผ่ายเหนือ เมืองผ่ายใต้ เมืองอุยองตะหนะ เมืองมลากา เมืองมลายู เมืองวรวารี ๙ เมืองเขากน ๒๐ เมือง ถวายดอกไม้ทองเงิน

พญามหานคร แต่ได้ถอน้ำพระพัท ๙ เมือง คือ เมืองพิศณุโลก เมืองสัชนาไล เมืองศุโขไท เมืองกำแพงเพช เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมา เมืองตนาวศรี เมืองทวาย

๓

กำหนดพระราชกฤษฎีกาไอยการ พระราชกุมาร พระราชนัดา ฝ่ายพระราชกุมารเกิดด้วยพระอัคมเหษี คือสมเดจหน่อพระพุทธเจ้า อันเกิดด้วยแม่หยัวเมือง

เปนพระมหาอุปราช เกิดด้วยลูกหลวง กินเมืองเอก
เกิดด้วยหลานหลวง กินเมืองโท เกิดด้วยพระสนม
เปนพระเยาวราช

4

หน่อสมเดจพระพุทธเจ้าได้อภิรม ๓ ชั้น พระอุปราชได้อภิรม ๒ ชั้นพระเจ้าลูกเธอกินเมืองมกลับบ้าว ขาว พระลูกเธอพระเยาวราชอภิรมกลับทองกันกันชิงหุ้มผ้าแดง พระเยาวราชช้างตัวหนึ่ง ม้าตัวหนึ่งคน๒๐ มากกว่านั้นเอาออกกินเจียดแว่นฟ้า สมเดจหน่อพระพุทธเจ้าขีทพยานทอง พระอุปราชขีทพยานนาก

5

พระเจ้าลูกเธอกินเมือง ขพระยานนุมาศกลับบ้าว พระอัคมเหษีสรงด้วยสหัสธาราเงินมราชทยาน มีกรม ผู้ ชาย / หญิง มหอพระ มีพระธำรงออกโรง มีสมโพธ มีเลยงลูกขุนถวายบังคมตรุดสาท ใช้พระราชกฤษฎีกา มีขุนสนม มีขุนช้าง มีขุนม้า มีเรือกันเรือแห่

6

หน่อพระพุทธเจ้า นั่งธนั่งเทริด พระอุปราชนั่งท้นท้องพระโรง เตียงทองสูง ๒ ศอกมีเบาะเจียม

พระเจ้าลูกเธอกินเมือง นั่งธนั่งสูงศอกหนึ่งม
เจียมขลิบ

พระอุปราช นั่งธนั่งกวดรัดเสอขลิบ พระเจ้าลูก
เธอเกิดด้วยลูกหลวงเอางานหนเรอนนั่งหน้าหลัง

7

ถ้าเสดจ์ด้วยพระราชทยาน ลูกอัคมเหษี ลูกพระ
อัคชายา ลูกแม่หยั่วเมือง ลูกหลวง นั่งบน ราชทยาน ด้วย
ลูกหลานหลวงลูกพระสนมนั่งหลั่นลงหน้าหลัง

8

พระลูกเธอกินเมืองถวายบังคม แก่สมเดจหน่อ
พระ พุทธ เจา พระเยาวราชถวายบังคมแกพระเจาลูก
เธอกินเมือง

เมืองลูกหลวง คอเมืองพิศณุโลก เมืองสวรรค
โลก เมืองกำแพงเพช เมืองลพบุรี เมืองสิงคบุรี
เมืองหลานหลวง คอเมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี

9

ไอยการบันดาศักดินา ๑๐๐๐๐ ในเมืองขยั่วกัน
ชั้งหุ้มผ้าขาว บันดาศักดินา ๑๐๐๐๐ หัวเมืองขคาน
หามเกาอกันชั้งหุ้มผ้าขาว

บันดาศักดหัวเมืองนา ๕๐๐๐ ขยั่วร่มทงยู บันดา
ศักดินา ๓๐๐๐ ขยาน

10

ไอยการนา ๑๐๐๐๐ กินเมืองทัง ๔ ฝ่ายมีร่ม ปลิกสองคันทานตระวันเบื้อคู่หนึ่ง กันชิงหุ้มผ้าแดงคันหนึ่ง เรือกูบแมงดาคฤ ๓ ตอนบดลาดสาวตคุกหัวทายนั่งหน้าสองคานหาม เกาอทองศิรเพศมวยทอง แตรลางโพง ๓ คู่แลปี่กลอง ครั้นมาถึงขนอนหลวง ลดเครื่องทังปวงไว้แต่กันชิงคานหาม

ฝ่ายท้าวนั่งเมืองศิรเพศมวยทอง กันชิงหุ้มผ้าขาวหยอนหมากหยอนนารองตลุม เรือคฤ ๓ ตอนบดลาดคานหามทองเกาอทอง

11

นา ๑๐๐๐๐ กินเมืองหมวกล่วมทอง ขยั่วยานกันชิงหุ้มผ้าขาว เรือคฤ ๓ ตอนบดลาดขลานลายทองทังสรรพาง กินเจียดเงินถมยาดำรองตลุม เรือคฤ ๓ ตอนเลวหาบดลาดมิได้กแอเลียมทอง

นา ๑๖๐๐ กินเมืองเจียดเบออหักรองตลุมกั้งกแอทาชาต

12

แลพระราชกำหนฎพระราชกฤษฎีกาไอยการทหาร
พ่อเรอน ซงขเรอเข้ามาเผา ครนถงศาลาชาวห้ามเรยก
เรอลดลงจากแอย่งจากลาน เรอปทนเรอลูกค้ามิให้เข้า
มาในนั้น แลฝ่ายข้างใต้ครันถึงศาลาปูนห้าม เรียกเรอ
ลดลงจากแอย่งจากลาน เรอป่ทุนเรอลูกค้ามิให้เข้ามา
ในนั้น ไอยการชาวเรอห้ามตามซ้ายตามขวา

13

แลฝ่ายทางบกถึงศาลาฝ่าแฝดแลปตูท่าหญ้า ลด
ช้างลดม้าย่วยานคานหามร่มทงยูกันชงกแอ แห่มาแต่
หน้าพุทธาวาศ จนถึงจวนองครักษธนูแห่มาจนห้องพล
แลราชกุญทังป่วงมิให้เดิรทางลูกขุน ให้เดิรทาง
หลังพุทธาวาศมีพานรองชายผ้า กันเจียดรองพาน
เจียดกระเจียดมุก ตามตำแหน่งราชกุญ ลูกเธอหลวง
หลานเธอหลวง

14

ไอยการแต่ท่าสิบเบยถึงปตูช้างเผือก แต่ท่าสิบ
เบยถึงจวนองครักษธน ไอยการพิทักษ์วารักษาราตรี
แต่ประตูช้างเผือก ถึงขนานไอยการตำรวจใหญ่ แต่

ขนานมกอกน้ำ ไอยการหมื่นเทพทวาร แต่ท่อถึง
ประตูเสดาะเครา ะหมาถึงชัขันตลาดยอดไอยการจาปราม
แต่ประตูพระวิฆเณศวรถึงพุทธาวาศไอยการองครักษธนู
แต่หัวสนามถึงประตูแสดงรามไอยการบำเรอภักดิ์ แต่
หัวสนามถึงฉานคลีไอยการขุนดาบซ้าย แต่ฉานคลีถึง
โรงช้างหล้อไอยการขุนดาบขวา

อนึ่ง นา ๑๐๐๐๐ แลนา ๕๐๐๐ แลนา ๓๐๐๐
มาถึงนา ๘๐๐ ห้ามแห่แลขมาเข้ามาในสนาม ไอย
การขนดาบห้าม ถ้าขนดาบมิได้ห้ามปรามไซ้ โทษ
ขุนดาบ ๓ ประการ ที่หนึ่งให้ภากธรรม สองที่ส่ง
มหาดไทยจำ สามที่ส่งองครักษจำ

ลูกขุนผู้ใดขุนดาบห้ามปรามมิฟังต่อด่าต่อเถียงไซ้
มีโทษ ๓ ประการ ๆ หนึ่งให้ส่งมหาดไท ประการ
หนึ่งให้ส่งองครักษ ประการหนึ่งให้สักลงหญ้าช้าง

แต่ประตูแสดงรามถึงสระแก้ว ไอยการหมื่น
โทวาริกผัวผู้ ชาย / หญิง เจรจาด้วยกันกิด นั่งในที่สงัดกิด
อนึ่งทอดแหแลตกเบดสุ่มสอ้นช้อนชนาง แลร้องเรือ

เบ่าขลุ่ยเบ่าปี่ทับขับรำโห่ร้องนั่นนั้น ไอยการหมื่นโทวาริก ถ้าจับได้โทษ ๓ ประการ ประการหนึ่งให้ส่งมหาดไท ประการหนึ่งให้ส่งองครักษ ประการหนึ่งให้สักลงหญ้าช้าง

แต่ท่อน้ำขวาถึงจวนกลางไอยการขวา แต่ท่อน้ำซ้ายถึงจวนกลางไอยการซ้าย

16

ไอยการแต่หอกลองถึงเจ้าไสร แลตลาดยอดแขวงขุนธรณีบาล แต่หอกลองถึงประตูไชยแลเจ้าไสรแขวงขุนทราบาล แต่หอกลองมาถึงป่ามพร้าวท่าชมาถึงท้ายบางเอี่ยนแขวงขุนโลกบาล แต่หอกลองมาถึงบางเอี่ยนมาถึงจวนวังแขวงขุนนรบาล

17

ไอยการอายัดแต่บ่อมท้ายสนม ถึงประตูฉนวนประจำท่า เป็นหน้าที่พนักงานตำรวจใน ซ้าย ขวา ว่ากล่าวคนแลกัง แต่ประตูฉนวนประจำท่าถึงประตูเสาธงไชย เป็นหน้าที่พนักงานทหารใน ซ้าย ขวา ว่ากล่าวคนแลกัง แต่ประตูเสาธงไชยถึงบ่อมท่าคัน แต่บ่อมท่าคันถึง

สาลาสารบาญชี แต่บ้อมศาลาสารบาญชีถึงบ้อมศาลา
พระสุมงคลบพิตร แต่บ้อมพระสุมงคลบพิตรถึงบ้อม
มุมวัดรามาวาศ แต่บ้อมมุมวัดรามาวาศถึงบ้อมสวน
องุ่นเปนหน้าที่ชาวกาแพงลอมวังซ้ายขวาว่ากล่าวคนแล
กง แต่บ้อมสวนองุ่นถึงบ้อมท้ายสนมเปนหน้าที่พนัก
งานสนมซ้ายขวาว่ากล่าวคลกง

18

ไอยการลูกขุนทหารหมู่ไพร่พลอ้างเรียวแรงอุก
เลมิดพนักงานกระลาโหม
แลปีนไฟพนักงานอินทราช
คนพนักงานพรมราช
เรือพนักงานเทพราช
ไม้พนักงานทิพราช

19

ไอยการลูกขุนพ่อเรือน หมู่ไพร่พลหารโทษอาชูา
แลช้างม้างาเชอก เรือสังกัดกฎหมายแลหญ้า แล
งานณรงคสงครามทั้งนพนักงานมหาดไท
ช้างไข้งาช้างพนักงานพันพานุราช
ม้าพนักงานพันเภา คนพนักงานพันพุท

เรือแลทางพนักงานพันจัน

20

อนึ่งในท่อน้ำในสระแก้ว ผู้ใดขี่เรือคฤเรือปทุน เรือกบแลเรือมสาตราวุธ แลใส่หมวกคลุมหัวนอนมา ชายหญิงนั่งมาด้วยกัน อนึ่งชเลาะตีด่ากัน ร้องเพลง เรือเบ่า ป่ ขลุ่ย } สีซอดีดจเข้กระจับปี่ตีโทนทับโห่ร้อง นั่น อนึ่งพริยหมู่แขกขอมลาวพม่าเมงมอญมสุมแสง จนจามชวานานาประเทษทังปวง แลเข้ามาเดิรในท้าย สนมกด ทังนี้ไอยการขนสนมห้าม ถ้ามิได้ห้ามปราม เกาะกุมเอามาถึงศาลาให้แก่เจ้าน้ำเจ้าท่า แลให้นานา ประเทษไปมาในท้ายสนมได้ โทษเจ้าพนักงานถึงตาย

แลซึ่งต่างประเทษเดิรไปมาได้แต่ถึงโรงช้างพ่อ ถ้าเข้าในสนามไซ้ ไอยการขุนดาบเอามาว่ากล่าว ถ้า ขุนดาบมิได้เอามาว่า โทษขุนดาบส่งแก่มหาดไท

21

อนึ่งถ้าเสดจหนเรือ ผู้บันดาแห่ขุนดาบขุนเรือ แลเรือปะตูเรือดังแนมกัน ประทับอยู่กดไปมากด แล เรือผู้ร้ายคอกระบถโจรเมาเล่าบ้ากด แลถวายของ ถวายฎีกากด แลเข้ามาในประตูมหาดไทประตูขุนดาบ

ประตูตำรวจถึงเรือดังเรือกันให้โบกผ้า ถ้ามิฟังให้ควาง
ด้วยอิดด้วยไม้ด้วยดาบ ถ้ามิฟังให้ว่ายน้ำยุดเอาเรือออก
มา ถ้าทอดพระเนตรเห็นแลตรัสเรียกเข้าไปใช้ให้เอา
เรือใช้รับ ถ้าแลผู้ใดเข้าไปแลมิได้ห้ามแหนใช้ โทษ
ขุนดาบขุนเรือตำรวจในพันตอริบเรือน

22

อนึ่งถ้าลมพยุใหญ่ เรือพระธำรงจทนมิได้ใช้ให้
เอาเรือกันเรือแนมรับ ถ้าเรือกันเรือแนมรับมิได้ ให้
เอาเรือดังรับ ถ้าเรือดังรับมิได้ให้เอาเรือปตูรับพระธำรง

23

อนึ่งสมเดจหน่อพระพุทธิเจ้ากด พระราชกุมาร
กด มกิจแลเข้ามาในเรือประตูใช้ ให้เรือประตูโบกผ้า
ถ้ามิฟังให้ควางด้วยอิดด้วยไม้หัวตาย ถ้ามิฟังให้พุ่ง
ด้วยหอก ถ้าทอดพระเนตรเห็นตรัสเรียกให้เข้ามาใช้
ให้เอาเรือปตูรับอย่าให้เข้ามาด้วยเรือเอง ครันมาถึง
ให้อยู่แต่แคมเรือ ให้ขุนตำรวจนั่งกลางกันอยู่ ถ้ามิทำ
ตามโทษถึงตาย

24

อนึ่งหัวหมื่น พัน ภูดายจ่าชาวเลือกชาววังบันดาลง เรือนั้นยังมิถึงที่ประทับแลหยุดเรือประเทียบโทษถึงตาย ถ้าประเทียบเข้าประทับแลเรือประเทียบเข้าติดแล้ว ให้ลงน้ำว่ายขึ้นบก ถ้าอยู่กับเรือโทษพันตอ

อนึ่งถ้าเรือประเทียบล่ม ให้ชาวเรือว่ายน้ำหนีถ้าอยู่กับเรือโทษถึงตาย

25

ถ้าเรือประเทียบล่มก็ดี ประเทียบตกน้ำก็ดี แลว่ายน้ำอยู่บันดาตาย ให้ภูดายแลชาวเรือยินเสร้าแลซัดหมากพร้าวให้เกาะตามแต่จะเกาะได้ ถ้ามิได้อย่ายด ถ้ายดขึ้นให้รอดโทษถึงตาย ถ้าซัดหมากพร้าวให้รอดรางวัลเงินสิบตำลึงขันทองหนึ่ง ถ้าเรือประเทียบล่มมีผู้อื่นเห็น แลซัดหมากพร้าวเอาขึ้นให้รอดโทษทวีคูณตายทั้งโคต

อนึ่งเรือประเทียบล่มแลซัดหมากพร้าวเข้าไปริมฝั่ง โทษพันตอริบเรือน

26

อนึ่งตัดเรือประเทียบโทษถึงตาย ข้ามเรือจวนประเทียบโทษถึงตาย อนึ่งถ้าเสด็จไล่เรือ แลเรือลูกขุนผู้ใดไปโดยทางลัดเลี่ยวหน้ามาให้ทันพระธำรง โทษพันตอริบเรือน

อนึ่งท้าวพญามนตรีมุกขลูกขุนหัว หมื่น พัน ทั้งปวงผ่าประเทียบกัด ตัดประเทียบชั่วล่าเรือกัด โทษพันตอริบเรือน

อนึ่งผู้ใด ตี ด่า กันเข้ามาตัดหน้านางเทพี โทษเท่าผ่าประเทียบ

27

ถ้าตัดฉานหลังพนักงานมหาดไทนอก ถ้าตัดฉานหน้าพนักงานขุนดาบกลาง ตัดหน้าขุนเรือใน โทษตาม หนัก เบา พันตอริบเรือนลงหญ้าศักถ้าดาบ ถ้าเสด็จขนานหน้าวังตำรวจในลง ถ้าเสด็จในสระแก้วหฤๅไทยราชภักดิลง ถ้าเสด็จหนในมกอกน้ำออกมา ขุนสนมแลกันยุบาดราชเสวก แลมหาดเลกนักเทษลง

ถ้าสดจหนเรือแลประเทียบฝ่ายในลงก็ดี แต่นักเทษขันทแลทนายเรือลง

28

อนึ่งถ้าสดจออกเลยงในสนามไชยสนามจันแลพิมานรัทยาก็ดี ขุนสนมหฤไทยราชภักดีกันยุบาดราชเสวกเผ้า

อนึ่งถ้าเบิกนา ๑๐๐๐๐ แลนา ๕๐๐๐ แลลูกขุนผู้ใดถวายบังคมในสนามไชยสนามจันพิมานรัทยาก็ดี หฤาไทยราชภักดีกันยุบาดราชเสวกขานขันหมากเอาถวายบังคม

ถ้าสดจเรือพระธินั่งแลให้เอาลูกขุนผู้ได้ถวายบังคมให้สมุหประทานนายแวงสนมขานขันหมาก

29

อนึ่งชาววังชาวสนมตำรวจในบันดาขานขันหมากแลมิได้ขานขันหมากโทษหวะปาก ถ้างานพระราชพิทธีแขกเมืองถวายบังคมฆ่าเสียทังโคต

อนึ่งผู้บันดาขานขันหมาก คือชาววังตำรวจในชาวสนมมิได้ดูกาละเทสะแลขานพร้อมกันทีเดียวโทษตัดปาก

๓๐

อนึ่งไอยการตำรวจใน ถ้าเสดจขึ้นเขาแลเข้าถ้ำ ขึ้นปรางเข้าพระวิหาร ให้ขุนดาบเข้าค้นแล้วให้ตำรวจใน เข้าค้นแล้วให้นายแวงค้นแล้วให้กันยุบาดค้นเล่าเปน ๔ ถ่า จึ่งเชิญเสดจเมื่อเสดจตำรวจในแนมสองข้างนายแวงถัด ขุนตำรวจขุนดาบอยู่แต่ข้างล่าง ครั้นเสดจถึงในตำรวจในอยู่บานประตูข้างใน นายแวงอยู่บานประตูข้างนอก ขุนดาบอยู่เชิงบันไดเชิงเขา ถ้าเสดจแลมผู้ร้ายคอกระบถแลคนปลอมก็ดี สุนักขเสือหมีโคกระบืองูพิศม์ก็ดี โทษขุนดาบหนึ่ง โทษตำรวจในหนึ่ง โทษนายแวงหนึ่งถึงตาย ถ้าเสดจด้วยพระราชทยานแลฝ่ายในติดไช้แลตำรวจในมิได้แห่ ๆ แต่ตำรวจสนมแลหฤาไทยราชภักดิ แลรักษาองคแห่หลัง

๓๑

อนึ่งถ้าเสดจทรงม้า แลให้ขุนช้างชาวช้างขช้างไล่ไช้ให้ขุนช้างทำคาใส่ตอ ครั้งหนึ่งให้กราบทูลพระกรุณาว่าช้างเหลือมอ ถ้ามิฟังแลจำให้ไล่ไช้ ให้วางจงสันเชิงอย่ารังพระธนังจงจะพ้น ถ้ามิทำตามไอยการ

ดั่งนี้ พระธินั่งเปนอันตรายไซ้ ให้เอาผู้ขี่ช้างฆ่าเสีย ทั้งโคต

อนึ่งถ้าเสดจทรงม้าแล ให้ขุนช้างชาวช้างขี่ไล่พระธินั่งไซ้อย่าไกลนักอย่าชิดนัก

32

ไอยการม้า ถ้าเสดจทรงม้าขุนม้าแนมกลาง ขุนตำรวจแนมสองข้างแคบ นายแวงแนมสองข้างหาง ถ้าเสดจทรงม้าประภาษกลางคืน ให้ขุนม้านายม้าจูงม้าเทียมใต้มสม้แทงลนแลแคบง่องแส้กันชพบังเหียนดอนคลี่ทวนรองไปโดยเสดจ์ มม้าใช้ไปสองม้าเหดุการบ่วยเครื่องจนลันแทน

33

ถาทรงม้าคลีแลเรียกขุนหมื่นหัวพันแลนายม้าจูงเข้าด้วยธินั่งไซ้ แลจชงโคนนั้นให้ล้วงท้องตัดชายหาง อย่าเอาหน้าม้า ม้าขุนม้านั้น ให้แต่หัวเทียมท้ายม้าพระธินั่ง ผู้ใดมิได้ทำตามไอยการแลละเมิดไซ้ โทษศักถ้าดาบโทษลงหญ้าโทษฆ่าเสีย

34

อนงลูกขุนหมนทังปวง แต่นา ๓๐๐๐ ถึงนา ๑๖๐๐ ถ้าขมาแลเครื่องม้าผิดไอยการ คอหมอนอาน แลเครื่องมานนทองดวงคร่ำถมไหมไอยการขนม้า

35

ไอยการม้าขวาแต่หัวสนามมาถึงเสาทงไชย ม้าซ้ายแต่เสาทงไชยถึงท้ายสนาม ท้าวพญามนตรีมุกขหัวเมืองลูกขุนหัวหมนขช้างม้ายั่วยานกลายหน้าโรงม้ามีลงไซ้ ให้ชาวม้าห้ามมิพัง ให้ไหมจัตรคนทวีคน

อนงเมียจัตุสดมมาถึงเมียนา ๑๐๐๐ กงกันชงหน้าโรงม้าผิดด้วยไอยการ

36

อนงถ้าเสดจทรงพระธนังช้างแลให้ชาวม้าขุนม้าหมนมานายม้าจูงขม้าไล่ช้างพระธนังไซ้ อย่าไกลนักอย่าใกล้นักแต่พอบังควร

37

ไอยการช้างหลวงช้างหมนช้างบลัดช้างนายช้างท้ายช้างนายต้นเชือกสานใหญ่สานกลางจำลองหมอควาน การกรมช้างอัษฐดชพังคากะโจมเขือนค่าย

แนมกัน ทรงบาศในรวางนอกรวาง ถ้าทรงพระกรรุณา
จะเสดจช้างพลายพังคาจำลองให้ทำตามไอยการให้ม
ขอส้อมชนักตระคนซองหางบาศเชือกตีดตาม อนึ่งทรง
พระกรรณาจเสดจ์ให้ผูกช้าง มีสัตวเปนธนั่งไช้ ให้
ขุนช้างชาวช้างกราบทูลขอถวายชีวิตรอย่าเชญเสดจลง

๓๘

อนึ่งถ้าทรงพระกรรุณาให้เอาช้างไส่งาด้วยพระ
ธนั่งไช้ ช้างนนมพาศรช้างพระธนั่งต่ำตา ให้ทูลขอ
ถวายชีวิตร

ถ้าเสดจทรงช้างชน ให้ผู้ขชนนนรงช้างกดช้าง
จงหนัก ถ้าเหนจะเอาไว้มิหยุดให้ทูลจงได้ ๓ ครั้ง

๓๙

อนึ่งพระธนั่งเสดจเข้าต่อเถอนแลเถอนมพาย
พระธนั่งต่ำตาอย่าควาน ควานอย่าให้ขอ อนึ่งจทรงบาศ
แลเถอนมพาสกดตรัสเรียกบาศอย่ายนแลไอยการให้
ควาน ๆ ทั้ง ๔ ประการดั่งนี้ ให้ขุนช้างชาวช้างว่าแก่
ขุนตำรวจให้เอากราบทูลพระกรรุณา ครั้งหนึ่งให้หมาย
บอกแก่จ่าแลชาวช้าง ถ้าทรงพระกรรุณามีพังทูลขอ
ถวายชีวิตร ถ้ามีพังแลเสดจ์ให้นอนกลางเข้าไปหว่างงา

ให้ช้างแทงจึงจะชอบด้วยไอยการ ผแลขุนช้างชาวช้าง
มิได้ทำตามพระไอยการดั่งกล่าวมาไซ้ ถ้าพระธินั่งเปน
อันตรายให้เอาชาวช้างฆ่าเสียทังโคต

ถ้าเสดจทรงบาสไซ้ผู้ขกลางบันดายนบาสนั้นให้ดู
กาละเทสะ ถ้าเถอนต่ำตาเรียกบาสให้ยน ถ้าช้างพระ
ธินั่งต่ำตาเรียกบาสอย่ายน ถ้าพันลงกับตอช้างขอรับ
พระราชอาชามิทำตามพระไอยการโทษถึงตาย

ถ้าพระธินั่งเข้าต่อเถอนคลองกลางแปลง แล
ช้างค้าช้างค่ายเขอนทวนหอกช้างตดสองช้าง พระธินั่ง
แลตดเถอนเตบ แลช้างทวนหอกมิเข้าช่วยทันโทษถึง
ตาย

อนึ่งถ้าเสดจช้างพระธินั่งเข้าคลองกลางแปลง
แลช้างแนมช้างกันช้างค่ายให้เข้าตามกระบวน แลช้าง
หอกช้างทวนซ่องครักษนาราย บันดาแซงกันอยู่โดย
กระบวนนั้น แลเถอนเข้าจวนพระธินั่งเปนอันตรายไส้
ผู้ขช้างทังปวงนั้นโทษถึงตาย แลฝ่ายองครักษนาราย

หัวหมื่นหัวพันหัวรองภูดายหัวปากนั้นโทษใส่ตรุไว้ ๓
ปี ผแลพระธนังฉุกลหุกฆ่าเสียทังโคต

43

อนึ่งเสดจวังชาง ให้ตงเขอนตงค่ายพราง แล
ช้างอยู่ในเล้าไช้ ให้ตังอาชูาคอว่าห้ามบ่ขลุ่ยทับโทน
ฆ้องกลองเชลาะเบาะเถียงกัน ตีดาขาคนบ่าวไพร่แล
โห่ร้องนั้น แลให้เจาะปากเอาด้ำหอกร้อยขาแลทะเวน
รอบค่ายทังบ่าวทังนาย อนึ่งถาค่ายทำแล้วมั่นคง แล
ช้างออกหน้าท่ใครให้ทะเวนเสียบเสย ถาช้างสำคัญฆ่า
เสียทังโคต

อนึ่งถาเสดจพานช้างในพเนียด ถ้ามหาดไท
ชาววังขาดโทษเท่าหนึ่งศก

44

อนึ่งโขมดพรานพนจรอันพบช้างสำคัญ แลให้ข่าว
แก่ขุนโขลงแลให้กราบทูลไช้ ให้พระราชทานขันทอง
หนัก ๑๐ ถ้าแลพบปลักแปลงท่อยู่แลให้กราบทูล
ไช้ ให้พระราชทานขันทองหนัก ๑/๒ แหวนมีพลอย
วงหนึ่ง แล เสื้อ/ผ้า } อนึ่งใช้ข้าหลวงไปข้าหลวงกลับมา

กราบทูลเปนมั่นแม่นพระราชทานขันเงิน เสื้อ ผ้า แลเมื่อ
ได้ตัวเข้ามาโขมดได้รางวัน เงิน ทอง ลากผ่ายขุนโขลงรู้
ด้วยเอาข่าวเข้ามาถวาย พระราชทานเงินลากทองลาก
แลเมียนาง

45

ถ้าวางแลมิพบมิเหนโทษโขมดแลขุนโขลงใส่กลัง
จำเดิรบ่าหา ๓ บ่ เมื่อพบแล้วจะชักนำให้ทำพิธ ๗ วัน
แล้วจึงเอาด้ายตบาศทรงบาศ เมื่อคล้องตัดหนัง ๔ โรง
รำ ๔ โรง สมโพท ๗ วันเหล่นมหรรสพ ๑๕ วัน จึง
เอาลงขนานเหล่นหนังร่ารวดมาถึงพระนคร แลเมื่อถึง
พระนครแล้วเล่นมหรรสพสมโพท ๑๕ วัน

46

ไอยการพระราชสงคราม ยกไปศึกก็ดีข้าศึกมา
ถึงเมืองก็ดี แลท้าวพญาหัวเมืองมนตรีมุกขเสนาโยธา
มาตผู้เปนนายทับนายกองยกช้างม้ารพล พลดังดาบเขน
เสโลโตมรปืนไฟน่าไม้ธนูหอกทวน เปนปีกออกไป
ณ กลางแปลงแลเปนนายกองออกไปก็ดี ได้รบแลมี
ไชยชำนะแก่ข้าศึกแลให้ยุกระบัดทับกฎหมายความ

ชอบมาได้รางวันเจียดทองเสอสนอบแลเปลี่ยนท้อน
ผ่ายลูกหลานให้เลยงตามบำเหนจ

ถ้าผู้ใดถอยแต่ชั่วเสาหนึงลงอาชูาตัดหัวตัดเท้า
ทเวนรอบทับลูกหลานอย่าเลยงเมอหน้า

47

ถ้าผู้ใดชนช้างชะนะบำเหนจหมวกทองเสอสนอบ
ทองปลายแขนยกทขนถงนา ๑๐๐๐๐ ถานา ๑๐๐๐๐
แล้วให้ร่มคันทองคานหามทอง

ผู้ใดชนช้างมิไชย แลข้าศึกขาดหัวช้างบำเหนจ์
ได้พานทองหมวกทองร่มคันทองคานหามทองแลเมีย
นาง ถ้าได้ตัวท้าวพญาบำเหนจเท่ากัน

48

ถ้าพลหอกดาบดังเสโลพลตันได้ช่วยด้วยช้าง แล
ผู้ชนช้างนนมิไชยเพราะพลตันไซ้ ให้ยกพลนั้นขนเปน
ขนรางวันเงินลากทองลาก ลูกหลานให้เลยงสบไป
ผ่ายผู้ชนช้างนนรางวันดุจเดียว

49

ถาผู้ขมารบได้หัวบาเหนจขันทองเสอผ่ายกทขน
ถ้าพลตันได้หัว รางวันขันทองเสอผ้า

ถ้าพลตีนได้ม้า รางวันขันเงินเสื้อผ้า

50

ถ้าแต่พลไพร่องครักษนารายขึ้นไปถึงนา ๔๐๐
ได้ตัวท้าวพญาบำเหน็จทองลากเงินลากได้กินเมืองได้
เมียนาง ถ้าได้ตัวช้างบำเหน็จเงิน + ตะหลับทองเสื้อผ้า

51

ถ้าไพร่พลชาวเลือกชาวรองตัดช่องโจมทับทลวง
พันข้าศึกแตกพ่ายหนีจากทับให้เงิน + ตะหลับทองเสื้อ
ผ้าตังขนเปนขุน

ถ้าผู้ใดได้พันแย่งด้วยข้าศึกแลชำนะเงิน ๕๐๐
ตะหลับทองเสื้อผ้า

52

ผู้ใดได้สู้สองคนแลแก้ตัวรอดออกมา รางวันขัน
ทองเสื้อผ้า

ถ้าผู้ไปสู้สองคนรอดตัวออกมา ได้ทังอาวุธข้าศึก
มาด้วย บำเหน็จขันทองเสื้อผ้าตังให้เปนขุน

53

อนึ่งขุนดาบขุนเรือขุนช้างขุนตำรวจอยู่ล้อมวงแล ข้าศึกปล่อมถึงพระพลาได้ให้ตัดหัวตัดเท้าเวนเสียบไว้ อนึ่งให้ข้าศึกเข้ามาเผาได้ถึงพระพลาให้เสียบเสีย

อนึ่งเข้าทับเข้าศึกตามกระบวนแล้วแลยกเข้าจะยุทด้วยราชศัตรู แลถอยออกมา ๓ ชั่วตัวช้างให้ฆ่าเสีย

54

อนึ่งผู้ใดบันดาชนช้าง แลเกยช้างถอยหนี ให้ฟันลงกับหลังช้างแลตัดหัวประจาน ลูกหลานสืบไปอย่าเลยง

อนึ่งถ้ารบหนเรือถอยมาชั่วลำเรือหนึ่งโทษใส่ตรุไว้ ถ้าถอยสองชั่วลำเรือรบเอาตัวลงหญ้าช้าง ถ้าถอยสามชั่วลำเรือให้ฆ่าเสีย

55

อนึ่งผู้ถือไอยการพิงปรนนิบัติให้จำเริญพระราชเสมา สมเดจบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวให้พระยศขจรทั่วทิศานุทิศ ควรประพฤติจินดาสดับสิ่งอันเปนประโยชน อันโบราณราชบัญญัติไว้แล้วอย่าได้ละเสีย

56

มาตราหนึ่ง สมเดจ์บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสดจ์ในพระโรงก็ดี ในพระราชสถานใด ๆ ก็ดีแลยังไม่เสดจ์เข้าไซ้ท่านมิให้ชาวเจ้าราชกุญหลวงเมือง ขุนหมื่นหัวพันนายแวงสพกำนัลการอันบำเรอหเผาพระบาทนั้นลุกก่อน เมื่อใดเสดจ์เข้าแล้วจึงให้ชาวเจ้าทั้งหลายลุกตาม

อนึ่งเมื่อเผาหอพระให้นุ่งขาวห่มขาว ดำแดงเขียวมิให้นุ่ง

57

อนึ่งสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวเสดจ์ในพระโรงก็ดี ในพระราชถานแห่งใด ๆ ก็ดี ไปบมิได้เสดจ์ออกก็ดี แลเบิกท้าวพญามนตรีมุกขทั้งหลายเข้ามาชุมแล้วก็ดี อย่าให้ผู้ใดเจรจาด้วยกันเปนนันในพระราชถาน ถ้ามีถ้อยความสิ่งใดจะควรเอากราบบังคมทูลให้เจรจาด้วยกันแล้วเอากราบบังคมทูลพระกรุณา ส่วนถ้อยความการนอกกว่านี้ไซ้ บมิพอให้เจรจากว่านั้นเลย ถ้าผู้ใดเจรจาให้เปนนันในพระราชถานไซ้ แต่บันดาศักดินา

๑๐๐๐๐
๕๐๐๐ } ถ้าเจรจาครั้งหนึ่งไซ้ ให้ว่าให้ผู้นั้นรู้โทษ
๓๐๐๐

แห่งอาตมา ถ้าเจรจาถึงสองครั้งให้ภาคธรรม ถ้าเจรจาถึงสามครั้ง ให้ห้ามผันอย่าให้เผาพระบาทพระเจ้าอยู่หัว ถ้าแต่บันดาศักดินา

๒๔๐๐
๒๐๐๐
๑๖๐๐
๑๒๐๐ } ถ้าเจรจาครั้งหนึ่ง

ให้ผู้นั้นรู้โทษแห่งอาตมา ถ้าเจรจาถึง ๒ ครั้งไซ้ ให้คร่ามออกไปจากพระโรงแล ให้ห้ามเผาพระบาทพระเจ้าอยู่หัว ถ้าเจรจาถึงสามครั้งไซ้ ให้คร่ามออกไปจากพระโรงแล้ว ให้ไหมลาหนึ่งตามบันดาศักดิ์ ถ้าแต่บันดาศักดินา

๑๐๐๐
๘๐๐
๖๐๐
๔๐๐ } ถ้าเจรจาครั้งหนึ่งไซ้ ให้ว่าให้ผู้นั้นรู้โทษแห่งอาตมา ถ้าเจรจาถึง ๒ ครั้งให้คร่ามออกไปจากพระโรงแล้ว ลงพระราชอาชาต ๓๐ ที แล้วให้ไหมทวีคูนตามบันดาศักดิ์ แลอย่าให้เผาพระบาทพระเจ้าอยู่หัว แต่บันดาศักดินา

๓๐๐
๒๐๐ } ถ้าเจรจาครั้งหนึ่งให้ลงโทษพระราชอาชาต ๑๐ ที ถ้าเจรจาถึง ๒ ครั้งให้ลงพระราชอาชาทวนด้วยลวดหนัง ๑๐ ที ถ้าเจรจาถึง

๓ ครั้งไซ้ ให้ลงพระราชอาชาทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที แต่บันดาศักดินา ๒๐๐ ลงไปถึงไพร่ ถ้าเจรจาครั้งหนึ่ง ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๕ ที ถ้าเจรจาถึง ๒ ครั้งให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที ถ้าเจรจาถึง ๓ ครั้ง ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๕ ที แลให้เจาะปากภาคธรรมแก่ผู้เปนนายนั้นด้วย

58

อนึ่งเมื่อเผาพระบาทอยู่นั้น ผู้ใดเจรจากระซิบกันโทษถึงตาย อนึ่งมีผู้แต่งของถวาย ผู้ใดบังอาจช่วงชิงเอาก็ดี ตีด่ากันทำให้แตกหักหายก็ดี มีผู้ห้ามมิฟังให้ลงโทษ ๓ ประการ ๆ หนึ่งให้ตัดนิ้วมือเสียกึ่งหนึ่ง ประการหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๕ ที ประการหนึ่งให้ไหมทวีคูน ›

59

อนึ่งผู้อยู่ประจำเวนในพระราชวัง ทรัพยสิ่งของแห่งพระเจ้าอยู่หัวหาย แลแตกหักเสียประการใดให้ชาวเวนช่วยกันใช้ของท่าน ตามข้ามากแลน้อย นายเวนเสียสามส่วนบลัดถัดรองเสีย ๒ ส่วน ลูกเวนเสียส่วนหนึ่ง

60

อนึ่งสมเดจพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสดจประภาษ ให้แจกทรัพยแลเครองประสาทสิ่งใดก็ดี ถ้าผู้ใดชิงช่วงหยิบเอาเองของนั้นอย่าให้มัน ให้ลากข้อมือมันออกไปเสีย ถ้าดอกไม้ดอกหนึ่งก็ดีของสิ่งหนึ่งก็ดี ให้ไหมทวีคูน ถ้าดอกไม้สองดอกของสองสิ่งขึ้นไป ไหมจัตุรคูน

อนึ่งผู้จะแจกเครองสรรพประสาทนั้นให้แจกโดยลำดับไป ถ้ามิแจกโดยลำดับให้ลงโทษโดยโทษาณุโทษ

61

อนึ่งผู้บันดาแจกมงคลแลดอกไม้แจกหมากแจกน้ำ ถ้าแลหยิบดอกไม้ยื่นให้แก่พระราชกุมารโทษตัดมือ ผ่ายผู้แจกน้ำยื่นน้ำก่อนเชือกหนัง โทษตัดมือ

62

อนึ่งผู้ใดเถียงกันในวังเลมิดพระราชอาชูาให้ตีด้วยไม้หวาย ๕๐ ที ถ้าด่ากันให้ตีด้วยไม้หวาย ๑๐๐ ที แล้วจึงให้ถามความเชลาะนั้นแลให้ไหมตามกระบิลเมืองท่าน

63

อนึ่งถ้านา ๑๐๐๐๐ ถึงนา ๙๐๐ วิวาทชกตีกัน ในพระราชวังศาลาลูกขุนโทษ ๙ สถาน ๆ หนึ่งให้ไหมตรีคูน สถานหนึ่งให้ไหมทวีคูน สถานหนึ่งให้ไหมลาหนึ่ง สถานหนึ่งให้ภาคธรรม อนึ่งแต่หัวพันขึ้นไปถึงหัวหมื่นทนายผู้มีบันดาศักดินา ๖๐๐ ลงมาถึงนา ๒๐๐ ถ้าชกตีกันทำอุบาทขาดเหลือในพระราชวัง ในศาลาลูกขุนไซ้ ให้ลงโทษ ๙ สถาน ๆ หนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที สถานหนึ่งให้จำไว้เดือนหนึ่ง สถานหนึ่งให้ถอดเสียจากราชการ สถานหนึ่งให้ไหมจตุรคูน สถานหนึ่งไหมตรีคูน สถานหนึ่งไหมทวีคูน สถานหนึ่งไหมลา ๑ สถานหนึ่งให้ภาคธรรม

64

อนึ่งวิวาทเถียงกันในพระราชวัง ให้จำใส่ขื่อไว้ ๓ วัน ถ้าด่ากันในพระราชวัง ให้ตีด้วยไม้หวาย ๕๐ ที ถ้าชกตีกันให้ปอกเลบมือข้างผู้ตีนั้นเสีย ๕ นิ้ว ถ้าจับมีดพร้าอาวุธพันแทงกันมีบาดเจบไซ้ ให้ปอกเลบมือเสียทั้ง ๑๐ นิ้วแล้วจึงให้ว่าเนื้อความซึ่งวิวาทนั้น แลให้ไหมโดยความเมืองท่าน

65

อนึ่งวิวาทเถียงกันณะศาลาลูกขุน ให้ใส่ขื่อไว้หน้าศาลาลูกขุนวันหนึ่ง ถ้าด่าลูกขุนให้มีโทษเท่าขัดพระบัณฑูล ถ้ามผู้ด่าตีกันในประโคนแลผู้ร้องห้ามมิฟัง ให้ลงโทษโดยอาชญาดุจตีด่ากัน ณ จวนนั้น

ถ้า ตี / ด่า } ช้างต้นม้าต้น ให้ตัด มือ / ปาก } เสีย

ถ้าตีนายประตูชั้นนอก ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที ถ้าตีนายประตูชั้นใน ให้ริบราชบาดเอาลงหญ้าช้าง

66

ถ้าถีบประตูวัง ให้ตัดตีนเสีย เอามอผลักประตูวังเข้าไปเอง ให้ตีด้วยไม้หวาย ๒๐ ที ถ้าบันก้าแพงวังชั้นนอกให้ตัดตีนเสีย ถ้าบันก้าแพงชั้นในให้ฆ่าเสีย ถ้าถือเครื่องสาตราอาวุธเข้าไปในพระราชวัง ให้นายประตูถามดู ดี / ร้าย } ถ้าใช่งานที่จะเอาเข้ามา ให้ตัดมือผู้เอาเข้ามานั้นเสีย ถ้านายประตูมิได้ว่าละให้เอาเข้าไป ให้มีโทษแก่นายประตูดุจนั้น

อนึ่งไอยการกระบถปลอมมาต่างเมืองก็ดี แลราชสัตรู แลสุนักขม้าโคกระบือแล่นเข้าในพระราชวังถึงหน้าพระธนังก็ดี ถึงบนพระโรงก็ดี โทษชาวังถึงตาย ส่วนนายประตูไซ้ให้ควักตาเสีย

67

อนึ่งถ้าคบกันกินเล่าในพระราชวัง ให้ตัมเล่าให้ร้อนตรอกปากแล้วให้จำไว้ อนึ่งผู้ใดเล่นว่าวข้ามพระราชวังก็ดี ซัดไม้ค้อนก้อนดินอิดผาข้ามพระราชวังโทษตัดมือ ว่างพระธนังโทษถึงตาย อนึ่งใช่บันดาศักดินอนในพระราชวัง แลเข้ามานอนไซ้ ให้ตีผู้นอนแลผู้ขอนอนคล ๑๐ ที

68

อนึ่งผู้ถือไอยการแลอาชูาทังปวง มีผู้ทำผิดไอยการชังมิชอบ แลผู้ถือไอยการมิได้ว่าตามไอยการอันชอบไซ้ อันจะลงโทษแก่ผู้ทำผิดไอยการนั้นฉันใด แลให้ลงโทษแก่ผู้ถือไอยการอันมิได้ว่ากล่าวนั้นด้วย

69

อนึ่งผู้ใดทำลูกกุญแจแลเรียนมนต์คุณวุธิวิทยาคมเสดาะประตูวัง แลเปิดโขลนทวารเข้าไปในพระราช

มณเทียรสถาน ลักภาสาวใช้ก็านัลแลลักพระราชทรัพย ให้ลงโทษโดยมหันตโทษแล้วให้ฆ่าเสีย ถ้าทรงพระกรรุณาบให้ฆ่าเสียไซ้ ให้ลงโทษ ๕ สถาน โดยพระราชอาชญาท่านกล่าวไว้

70

อนึ่งผู้ใดลักเงินทองผ้าผ่อนท่อนแพรผู้คนแลพระราชทรัพยออกไปจากประตูไซ้ ให้ฆ่าผู้ลักแลนายประตูเสียด้วยกัน

71

อนึ่งผู้ใดบังอาจ ลักขุดเสาใต้เวียงในเมืองหลวงท่าน ๑๐ ต้น เอา ๓ ต้นตั้งไหมต้นล ๑๑๐๐๐๐ ถ้าหัวเมือง ๑๐ ต้น ให้ไหมแต่ ๓ ต้น ต้นละ ๕๕๐๐๐

72

อนึ่งผู้ใดบังอาจ ขุดเรือนพระราชพิธี ล้างทลายรั้งเมืองขอเมืองเสาค่ายหอกลองกำแพงเมืองด้วยใจสาหัสสากัน ท่านว่าให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย สถานหนึ่งให้ตัดมือเสีย สถานหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๐๐ ที ๕๐ ทีตามโทษานุโทษ

73

อนึ่งขุนดาบขุนเรือหัวหมื่นองครักษนาราย หัว
หมื่นเรือหัวพันนายแวง บันดาได้ถือดาบหลวง แล
เข้ามาในราชทวารก็ดี นั่งในศาลาลูกขุนก็ดี แลมิได้รับ
เอาดาบเอาเจียดไซ้ ให้นายประตูนายศาลาเอาเจียดตี
เสีย แลดาบนั้นให้เอาถวายให้ทำดาบอันใช้ เครื่อง
เจียดไซ้ให้ไถ่ แก่นายประตู แลฝ่ายผู้เลมิดนั้นให้
ถอดลงเปนไพร่เพราะมิควรถือดาบหลวง ถ้านายประตู
มิเอาว่าตามพระไอยการไซ้ โทษนายประตูศักดงหญ้า
ช้าง

74

อนึ่งผู้ใดทัดดอกไม้ แลนุ่งผ้าแดงผ้าชมภูไพร่า
การะกำหาเชิงมิได้ ห่มผ้านอกเสื้อห่มผ้าบาเดียวนุ่งผ้า
เหนบหน้า หัวชายลอยชายแลเข้าในสนวนประตูสนวน
ตะพานสนวนในรั้วไก่ในกะลาบาต แลหน้าพระธรรมนั่งประ
ตูทับเรือก็ดีพระตำหนักก็ดี ฝ่ายผ้าเสื้อไซ้ให้ฉกเสีย
ดอกไม้ไซ้ให้คลุกฝุ่นโพกหัว ตามโทษหนักโทษเบา

75

อนึ่งแต่นา ๑๐๐๐๐ ลงมาถึงนา ๑๖๐๐ แลไป มาหากันถึงเรือนกัด ที่สงัดแห่งใด ๆ กัด แลลอบเจรจากันกัด แลนั่งในศาลาลกขุนเจรจากระซิบกันแต่สองต่อสองกัด โทษพันตอรับเรือน

76

อนึ่งลูกขุนผู้ใดคบกันกินเล่าเล่นเบี้ยเล่นไก่ มีผู้รู้เห็นให้ศักลงถ้าดาบ ถ้าขุนสนมไปคบลูกขุนทหารโทษถึงตาย

77

หนึ่งหัวเมืองหนึ่งกัน เจ้าเมืองหนึ่งกัน ไปหาเมืองหนึ่ง โทษถึงตาย

78

อนึ่งลูกขุนนา ๑๐๐๐๐ ถึงนา ๘๐๐ แลไปคบไปหาพระราชบุตรพระราชนัดดา โทษถึงตาย อนึ่งขุนหมื่นหัวพันผู้ใด ท่านมิให้เผื่อใจแก่พระราชกุมารพระราชนัดดาพระราชบุตร เลือกช้างดีม้าดีให้นั้นมิได้ ถ้ามรับสั่งให้แก่ลูกเธอหลานเธอไซ้ ให้ผิดทูลร่ำเรียนจ้งพันพระราชอาชูา

79

อนึ่งผู้ใดไปคบหาสื่อเมือง แลราชทูตเจรจา โทษถึงตาย

80

อนึ่งแต่นา ๑๐๐๐๐ ลงมาถึงนา ๖๐๐ แลเหนความมิชอบคือคบกันผิดตระหรวงไอยการกีด บังพระราชทรัพยกีด แลลักพระราชทรัพยกีด แลคบด้วยสัตรู ใด อันต้องสัจาทิศถาน แลรู้เหนด้วยประการใด ๆ ก็ดี มีผู้เอามาว่ากล่าวมิได้พิดทูลแลมิได้เอามาว่ากล่าวถึงลูกเจ้าเหง้าขุนโดยไอยการว่า ถ้ามิได้พิดทูลไซ้ ให้ว่าแก่ตำรวจใน ถ้ามิได้ให้ว่าแก่ตำรวจวัง ถ้ามิได้ให้ว่าแก่มหาดเลกให้เอากราบทูลพระกรรุณา ถ้างดความนั้นไว้มิได้ว่า ให้ทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวายเอง ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระไอยการดั่งนี้ไซ้ ผู้นั้นคือกระบถ ให้ปรับตามโทษหนักโทษเบา ถ้าโทษหนักให้ฆ่าเสีย ถ้าโทษเบาให้ใส่ตรุไว้ แลฝ่ายผู้มิได้เอาคดีมาพิดทูลนั้นโทษเท่ากัน

81

อนึ่งลูกขุนผู้ใดขาดถือน้ำพระพิพัทโทษถึงตาย ถ้าบอกป่วยคุ้ม ถ้าลูกขุนผู้ถือน้ำพิพัทห้ามถือแหวนนาก แหวนทอง แลกินเข้ากินปลากินน้ำยา แลเข้ายาคูก่อนน้ำพระพิพัท ถ้ากินน้ำพระพิพัทจอกหนึ่ง แลยินให้แก่กันกิน กินแล้วแลมิได้ใส่ผมเหลือนั้นล้างเสีย โทษเท่านี้ในระวางกระบถ

82

อนึ่งรับเครื่องแลมิได้กินดอกไม้มงคลมิได้ใส่หัว เอาใส่พานหมากใส่เจียดไว้ อนึ่งให้ตกกลางพระโรงกลางดิน อนึ่งแลไปสบพระเนตรเจรจากระซิบกันเดรออกมาแลจูงกัน เจรจาในประตูสั่งกัน โทษในระวางกระบถ อนึ่งข้าเผ้าทั้งปวงแลเข้าไปในพระราชวัง ทาน้ำมันคราดกระแจะอมเมี่ยงทัดดอกไม้ผัดไอยการ

83

อนึ่งถ้านุ่งผ้า บีก / ลาย มิเชิงชาย ให้นายประตูนายพระโรงฉีกเสีย

84

ถ้าขาดเผ่าหอพระกัด ขาดเผ่าหน้าพระบัญชรกัด ให้ไหมอย่ตามบันดาศักดิ์ส่งให้แก่ชาวช้าง ถ้าขาดโดยเสด็จโทษเท่ากัน

อนึ่งถ้าเสดจจากพระนคร ผู้บันดานอนรั้ง ถ้าขาดครั้งหนึ่งไหมทวีคูน ถ้าขาดสองครั้งไหมตรีคูน ถ้าขาด ๓ ครั้งคุงเสดจมาไหมจัตุรคูน

อนึ่ง ชาว บันดา นอน งาน แลประ ทับ แล้ว แลบ่น กำแพงเข้าออกโทษตัด มือ เท้า

85

อนึ่งพระวอจวนกันบันดาชักม่านแลสายม่านเดียวกันกัด สายม่านขาดกัด สายม่านชักมออกกัด ม่านหลุ้ยแลตระหลบกัด โทษพันตอริบเรือน

86

อนึ่งหัวหมื่นแรอผู้ถือธงหัวเรือ แลทำให้คันหักขาดปลิวลงน้ำ แลเอาข้างบนลงเอาข้างล่างขึ้น โทษ

พันตอรบเรอนทังบ่อโทน ถ้าการพระราชพิทธิแขกเมือง ถวายบังคม ฆ่าเสียทังโคต

87

อนึงหัวหมื่นสนมสมหประทานกัด นายแวงกัด ถออกริมให้คันหักให้หลุด โทษพันตอรบเรอน ถ้างานพระราชพิทธิแขกเมืองถวายบังคม ฆ่าเสียทังโคต

88

อนึง ถ้าแขกเมืองถวายบังคม แลมิได้เผ้า ให้ไหมตามบันดาศักดิ์

89

อนึงพระเจ้าอยู่หัวประสาท ผ้าเสอสนอบแก่ทหารพ่อเรอนทังหลาย เมื่อแขกเมืองมาแลเบิกเข้าไปถวายบังคมบมิได้นุ่งห่มเสอสนอบซึ่งพระราชทานนั้น แลนุ่งห่มเสอผ้าอนมควรให้มาดูร้าย

อนึงเสอสนอบพระราชทานนั้น แลเอาไปนุ่งห่มแห่งอนด้วยประการอันมิชอบนุ่งห่มให้เสร้าหมองครันแขกเมืองมาไซ้ นุ่งห่มเสอสนอบเก่านั้น ให้ดูร้าย เมื่อเบกแขกเมืองนั้นเข้าถวายบังคม ควรให้ผู้ร้ายออกจากพระโรงก่อน พิจารณาเปนสัจไซ้ให้ลงโทษดังนั้น

ถ้าทหนึ่งควรภาคธรรม ถึงสองทีให้ลงโทษต์ ถึงสามที
ให้ใส่คาแก่ผู้นั้นเสีย

อนึ่งเสอสนอบพระเจ้าอยู่หัวประสาท ควรเอา
ไปนุ่งห่มด้วยประการอันชอบ คอว่าการพระราชพิธี
ตรุดสาทก็ด คอว่าการมโหรสพ แลโดยเสดจพระเจ้า
อยู่หัวก็ด ถาแลผานั้นเก่าไซ้ ให้เอาส่งแก่ขุนมุนนาย
อนาพยาบาลให้เอาถวายในทีราชรโหฐาน แลบังคมทูล
พระกรณา ขอพระราชทานเสอสนอบอันให้ อนึ่งถา
จวนแลมิทันถวายก็ด ควรหาเสอสนอบอันควรนุ่งห่ม
อย่าให้ดูร้าย อนึ่งขุนมุนนายอนาพยาบาลแห่งอาตมา
บอกกำหนดว่า จะเบก แขกเมือง ถวายบังคมพระเจ้าอยู่-
หัวก็ด รู้เองก็ด แลมิได้มาทันควรให้ลงโทษเอาออก
จากราชการ ให้ไหมทวีคนตามบันดาศักดิ

อนึ่งลูกขุนมนตรีมุกขท้าวพญาพระหลวงหัวเมือง
ทังปวง แลท้ายศศักดินาแหน่งไซ้ ควรให้รับเอา
สมพลออกแลตวนนอย่าเลยง

92

อนึ่งราชกุญหัวหมื่นหัวพันทุกตระทรวงการ ซึ่งราชการอันท่านให้ไปทำกิด อนึ่งให้ไปชุมพิภากษาถ้อยความกิด ท่านให้ไปอยู่จงเสร็จการนั้นแล้ว จึ่งให้มาเผาพระบาทพระผู้เป็นเจ้า ถ้ามิแล้วท่านมิให้มา ถ้ามีถ้อยความจะพิดทูลให้ผู้มาทูลตาง ถ้าราชการเสร็จแล้ว ถ้ามีพระบัณฑูลตรัสให้มาจึ่งมา ถ้าหากมาเองไซ้ผู้นั้นเลมิดพระราชอาชูาท่าน

93

อนึ่งแต่นี้ไปเมื่อหน้า ท่านมิให้มีนายสุภาวดีหลายคน ตั้งแต่นายภูดาษคนหนึ่ง เสมียรสองคนฉบับพระราชประหยัษอันชอบดั่งนี้ คือผู้นั้นมิบำเหนดแก่ราชการ ผู้ใดทำขาดเหลือมิย่ำพระราชนิยมไซ้ คือผู้นั้นหามิบำเหนดแก่ราชการมิได้

94

อนึ่งช้างต้นม้าต้นไซ้ แลมิได้ถวายฎีกา ช้างต้นม้าต้นตายให้ศักลงหญ้าช้าง

อนึ่งช้างต้นม้าต้นไซ้ แลมิได้อยู่รักษาให้จำจงหนัก อนึ่งให้ไหมทวีคูน

95

อนึ่งข่าวศึกมาถึงให้ท้าวพญามนตรีมุกขลูกขุนนั่งในศาลา ถ้าผู้ใดมิได้มาไซ้โทษคือกระบถ ให้ปรับตามโทษ

96

อนึ่งตรัสใช้ผู้ใดไปราชการ แลถวายบังคมลาแล้วแลอยู่เรือนเองก็ดีอยู่แห่งใด ๆ ก็ดี ถ้าสามวันแลมิได้ไปไซ้ โทษนั้นให้หามาแลใช้ผู้อื่นไปแทน ฝ่ายตัวผู้ทนงนั้นให้ใส่ตรไว้ ถ่าผู้ไปราชการจะกลับคนมาถึงจึ่งเอาออก

97

อนึ่งท้าวพญา สามลราชแลท้าวพญาประเทษราช พระหลวงขุนหมื่นท่านให้ไปรั้งเมือง แลไปการณรงสงครามก็ดี แลทำหนังสือบอกศุขทุกขมามิได้แลมาเองก็ดี แลเอาทรัพยมาทอดแพละโลมเอาไพร่พลในราชธานีของท่านไปก็ดี ท่านว่าธนั่งน้อยจะใคร่ฝ่ายธนั่งอันใหญ่ ท่านให้พันตอรับเรือน ถ้าธรงพระกรุณาบให้ฆ่าติเสียไซ้ ให้ริบทรัพยพัทธยากรจองสัน ให้

ศักถ้าดาบ เอาตัวลงเปนไพร่เกียวหญ้าช้าง อนึ่งมีหนังสือบอกสุชทุกขมา ยังมิได้มีหนังสือไปให้หาแลมาก่อน หนังสือ ให้มัดไว้หน้าศาลาลูกขุนสามวันแล้วให้ไหม { จตุรคูน / ทวีคูน / ลาหนึ่ง } แลถอดจากราชการ ใส่ตรุไว้เดือนหนึ่ง ถ้าธรงพระกรุณาจะให้คงที่ไซ้ ให้ใส่ตรุไว้ ๑๕ วัน ถ้าหนังสือหากบแต่กลางทาง ท่านว่าให้ถ่ายธนังถ้านา ๑๐๐๐๐ ให้ถอยลงนา ๕๐๐๐ ถ้านา ๕๐๐๐ ให้ถอยลงมานั่งหลังนา ๓๐๐๐ นาเปนลำดับลงมา ให้ถอยเปนลำดับลงมาจนถึงนา ๔๐๐ แล้วให้ไหมตามบันดา

ศักดิ์ { จัตุรคูน / ทวีคูน / ลาหนึ่ง } จำ ๑๕ วัน อย่าให้ดูเยี่ยงกัน

อนึ่งผู้อยู่ในราชการอันบันดาจำ บำเรอห์ประดิทินจะขาดมิได้นั้น แลผู้นั้นคร้านขาดราชการ แลผู้คร้านนั้นควรเหนโทษแห่งตน จควรเอาราชการโดยอุส่าห์นั้นมิได้ แลจควรถวายราชการอย่าให้ดูร้าย

๙๙

อนึ่งจะใคร่อุส่าห์แลโรคบิธาอุส่าห์มิได้ ควรเอาคดีอันโรคบิธานั้น บอกแก่ขุนมุนนายอนาพยาบาล ขอให้แพทยาข้าหลวงไปพินิจดูจงเปนสัจแล้ว ให้เอาบังคมทูลพระกรุณาอย่าให้เสียราชการ แลจะควรรับราชการแต่ภอบังควรแก่อาตมาจะประพฤทธิได้นั้น

๑๐๐

อนึ่ง ถ้าผู้มีโทษไปมิทันได้พิจารณารู้โทษแห่งอาตมา ครั้นรู้โทษจะขอลงโทษแก่อาตมาไซ้ พึงยกโทษอนึ่งผู้บันดาจำบำเรอห์จะขาดมิได้นั้น ผู้นั้นคร้านแลให้ขาดราชการไซ้ ผู้นั้นเหนโทษตัวขอให้ลงโทษแก่ตัวเอง พึงให้ลงโทษโดยควร ถ้ามิได้เหนโทษให้ขาดราชการหลายหมื่นภา หมื่นวายราชการไซ้ ควรให้มุนนายอนาพยาบาลผู้นั้นพิจารณา แลเอาโทษนั้นบังคมทูลพระกรุณาโดยควรด้วยโทษนั้น

อนึ่งแม้นเจ้าพญาแลพญาพระหลวงหัวเมองมนตรีมุกขลูกขุนราชนิกุญหมื่นหัวพัน ผู้ใดมิบำเหนดมันอุสาห์บำเรอห์พระเจ้าอยู่หัวมิได้ขาด แลพระเจ้าอยู่

หัวประสาทสั่งใดให้แก่ผู้นั้นไซ้ บมิควรให้ผู้ร้านนั้น ยินร้าย เพราะอำเพอแห่งอาตมร้านเอง ถ้าผู้ร้านยินร้ายไซ้ ให้ถอดผู้ร้ายออกเสียจากราชการแลทรัพย์สิ่งสินผู้คนนั้นอย่าไว้

อายการแต่นา ๑๐๐๐๐ ถึงนา ๘๐๐ ขัดพระราชโองการมีโทษ ๔ ประการ คือขัดคำต่อพระโอษฐโทษแหวะปาก ขัดดำเนิรพระราชโองการโทษฆ่าเสีย ขัดสั่งพระราชโองการตัดปาก ขัดฎีกาพระราชบันทูลไหมจัตุรคูน

ถ้าขัดพระราชฎีกาสมเดจพระอรรคมเหษีใช้พระราชฎีกาสมเดจพระชายาแลสมเดจหน่อพระพุทธเจ้าใช้พระเสาวนี

สมเดจพระเจ้าลูกเธอกินเมืองใช้พระสาสน ผู้ใดขัดพระสาสนไหมทวีคูน

ถ้าแลมีพระราชฎีกาดำเนิรมัตราขุน จันทราทิตยนำ ถ้าพระราชเสาวนีดำเนิรตราขุนอินทราทิตยนำ

ถ้าพระราชฎีกานักเทศถือไป พระเสาวนีจำถือไป

102

อนึ่งผู้ใดทำเทียมเครื่องต้นโทษตัดมือคุงข้อ อนึ่ง ผู้ใดทำเทียมพระราชโองการ ทำเทียมพระราชกฤษฎีกา ทำเทียมพระบันทูล โทษฆ่าเสีย

103

อนึ่งผู้ใดพิดทูลถ้อยความประการใด แก่สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวไซ้ ให้ผู้นั้นแถลงถวายจงสันการ ถ้าลูกขุนผู้เผาพระเจ้าอยู่หัวอยู่นั้น เหนว่าทูลถ้อยความมิถ่องแท้ ให้พิดทูลต่อถวายให้ถ่องแท้ ถ้าความอันต้องตัวเองไซ้ ท่านมิให้ทูลเอง

อนึ่งมีผู้ขอให้พิดทูลขอสิ่งสินทรัพยประการใด ๆ ไซ้ ท่านหมิให้พิดทูลต่อหน้าผู้ขอนั้น

104

อนึ่งท่านใช้ นายแวง / นายมหาดไทย } บอกการงานแก่ลูกเจ้าเง่าขุนมุนนายสัพกำนัลแห่งใด ๆ ก็ดี ให้เร่งรับถ้อยความ ทำการโดยพระราชโองการ พระผู้เปนเจ้า ถ้าถ้อยความงานอันนายแวงนายมหาดไทสั่งนั้นหนักใจจะรับจะทำหมิได้ ก็ให้เร่งพิดทูลคนพระราชโองการ

อัน นายแวง / นายมหาดไทย } สั่งนั้น ถ้าผู้ใดอุเบกษาราชการ เสียไปมิได้พิดทูลไซ้ ท่านให้ลงโทษโดยขนาดพระราชอาชา

อนึ่งผู้ใดบังคับราชการในกรมรู้หมิถึงราชการ บังคับเอาผิดเปนชอบเอาชอบเปนผิด ท่านว่าเข้าในรวางโทษขาดเหลือ

อนึ่งพระเจ้าอยู่หัว ดำรัสตรัสด้วยกิจราชการคดีถ้อยความประการใด ๆ ต้องกฎหมายประเวนีเปนยุติธรรมแล้วให้กระทำตาม ถ้าหมิชอบจงอาจพิดทูลทัด ทาน ครั้ง ๑ ครั้ง ๒ ครั้ง ๓ ถ้าหมิฟังให้งดไว้อย่าเพ่อสั่งไป ให้ทูลในทีระโหฐาน ถ้าหมิฟังจึงให้กระทำตาม ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระอายการดังนี ท่านว่าผู้นั้นเลมิดพระราชอาชา

107

อนึ่งผู้เปนสมุหดำรวจให้จงรักษภักดี ในพระบาทสมเดจบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว อย่าให้ร้าคานเคืองพระไทยจงมีใจจงรักอันชอบอันจริง แลให้ระวังระไวพิทักรักษา บังคับบัญชาลูกขุนมุนนายหัวหมื่นแห่แหนพระผู้เปนเจ้า แลห้ามปรามผู้คนเขจรเข้าออกผิดชอบกลางวันกลางคืน แลคอยจรัตประหงัดประงอนแห่งราชกุญหัวหมื่นหัวพัน ผู้จชอบมิชอบแลลอบลักเจรจาด้วยกันคยระหัดนั้น ถ้าไซ้อย่าให้เงอดงดคดนั้นไว้ให้เรียกหามา ถอจำงับดับเสียได้ก็ให้รางับดับเสีย ถอจพิดทูลร่ำเรียนก็ให้พิดทูล ร่ำเรียนโดย ดำนิรคดนั้น ถ้างดคดนั้นไว้ผู้นั้นมิโทษเสมอผู้ร้ายนั้น

108

อนึ่งพระมหากระษัตร ตั้งบรรผ้าใดให้เปนอธิบดีศรีสมุหนายกรักษาองคจงมีสัจสามิภัก ดำหริระตริการอันจะเปนประโยชน์แก่พระเจ้าอยู่หัว

109

อนึ่งสวิญาณกทรัพยอวิญาณกทรัพยอันใด ซึ่งจไดบำรุงพระนครนั้น ให้เอามาทูลถวายประมวนไว้ให้

หมั้งคั่งในแผ่นดิน จงจำพระราชอาชาพระผู้เปนเจ้า
บันทูล ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระราชนิยม แลเบียดบัง
ลอบลักเอาไว้ซ่อขายแลกเปลี่ยนแลละเมินเสียไซ้ ท่าน
ว่าผู้นั้นแลมิดให้ลงโทษ ๓ สถาน

110

อนึ่งเมียแห่งตน ท้าวพญาประสาทให้แก่ตน
ถ้าแลษัตรีนั้นผิดประการใด ๆ ก็ดี แต่ด่าตีให้หลาบ
ปราบให้กลัวอย่าให้ล้มตายเสียรูปทรงษัตรีนั้นไป ถ้า
หมิได้ทำตามโทษสามสถาน

111

อนึ่งพระราชบุตร์ พระราชนัดดาพระสนมบัวนาง
ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวภัทธยาไปแก่พระราชกุมารแลราชนิกุญ
ชาวพญาพระหลวงเมืองขุนหมื่นหัวพันผู้มีบาเหน็ด
บำนานแลมีความชอบนั้น แม้นมีความผิดด้วยประการ
ใด ๆ โทษถึงตายก็ดี ให้เอาคดีนั้นมาบอกแก่ผู้เปน
มณเฑียรบาล ให้กราบทูลแต่พระบาทพระเจ้าอยู่หัว
จะมีโทษฉันใดตามโทษานุโทษนั้น

112

อนึ่งพระแสงทรงหมื่นให้เจ้าต่างกรมต้องถอ ถ้าพระเจ้าอยู่หัวส่งพระแสงให้เจ้าต่างกรมอย่าให้รับ ถ้ารับโทษหนักให้มหาดเลกรับ ถ้ารับหมื่นโทษถึงตาย ถ้าถอพระแสงตามเสดจ์อย่าให้ถอดผัก ถ้าถวายพระแสงให้เอาคมไว้ข้างตัวสันไว้ข้างพระองค ถ้าถวายผิดโทษถึงตาย

113

อนึ่งธรงพระโกรธแก่ผู้ใด แลตรัสเรียกพระแสงอย่าให้เจ้าพนักงานยน ถ้ายนโทษถึงตาย

114

อนึ่งไฟไหม้ ศักเสือโคควายช้างอละวาด โจรปล้นต่อสู้พันแย้งกันประการดั่งนี้ ถ้าพระเจ้าอยู่หัวบันทมอยู่กด ให้ปลุกพระบันทมท่านจะได้แต่งการกันด้วยประการนั้น

115

อนึ่งถ้าไฟไหม้วังกด ใกล้วังกดกลางวันกลางคนไช้ให้เอาพล ทลวงพันมาตั้งอยู่ในสนามแลบังคับบัญชาเอา ช้างดี / ม้าดี } ที่ใกล้ไฟนั้นออก อย่าให้ฉุกละหุกแดให้

ตรวจเอาพร้าขอกระตร้อน้ำ จงทุกทีพนักงานให้สรัพ
ไว้ เมื่อท่านให้หาไซ้จึงไป ถ้าไฟไหม้ใกล้โรง ช้าง / ม้า
จวน พล / เครื่อง ให้ชาวสมุหดำรวจเอารีพลไปช่วยดับ อย่า
ให้อุเบกษาแลเกบเอาเข้าของ ๆ เขา ถ้าเกบเอาเข้า
ของ ๆ เขา ให้ทวนจงหนัก

116

อนึ่งเจ้าพญาพระหลวงขุนหมื่นพันผู้ถือบันดาศักด
ท่าน ห้าม หมื่ ให้ อบาย ให้ พ น้อง ข้า ไท ไป ถือ อา กอน
ไร่นา / เรือกสวน / ชนอนตระหลาด เปนประโยชน์ ถ้าหมื่นท่านว่าเลมิด
พระราชอาชูา

117

อนึ่งไม้ในป่าศลาบาดหลักประโคนด่านแดนเมือง
ใดๆ ก็ดี ท่านหมื่ให้ตัดกิ่งกานรานต้นไม้ แลขุดหิน
ศลาบาดนั้นแลตื่ให้แหลกแตกเปนท่อนโทษ ๓ ประการ

118

อนึ่งผู้เปนข้าพระบาท ให้รู้จักในราชการมณเฑียร
บาลในปถมยามซึ่งท่านห้ามบัญหญัติไว้ ถ้าแลพระราช

กุมารพระราชบุตรี พระราชนัดดาเสดจ์ไปโดยปถมยาม ทุติยยามตติยยามบัจฉิมยาม ผิดโดยท่านกำหนด ให้ผู้ตามเสดจ์ห้ามไว้ อย่าให้ท่านเสดจ์ไป ถ้าผู้ไปโดยเสดจ์นั้นมิได้ห้ามดั่งกล่าวไว้นั้น ท่านให้ลงโทษทวนแล้วฆ่าเสีย

119

อนึ่งพระผู้เปนเจ้าดำเนรพระราชโองการ จัดแจงพระราชทานชแม่ ให้พยาบาลเลยงพระราชกุมารพระราชบุตรพระราชนัดดา ให้พระราชบุตรท่านรู้โดยสุภาพ จึงชอบโดยการเมืองท่าน ถ้าชแม่เหนว่าพระราชกุมารพระราชบุตรพระราชนัดดา ชแม่พระสนมทำผิดในพระราชถาน ให้ชแม่กราบบังคมทูลแก่พระเจ้าอยู่หัว ถ้าชแม่มิได้บังคมทูล ท่านว่าผู้นั้นมิชอบในพระราชอาชูา ท่านให้ลงโทษทวนแล้วให้ฆ่าเสีย

120

อนึ่งผู้ใดทำชู้ด้วยชแม่พระสนมให้ฆ่าผู้นั้นเสีย ๓ วันจึงให้ตาย ส่วนหญิงนั้นให้ฆ่าเสียด้วย

121

อนึ่งผู้ใดเจรจาด้วยสาวใช้ฝ่ายในยุดมือถอบ่า ผู้หญิงร้องแรกประกาษหยิกข่วน ให้สักผู้ชายดงหญ้า

ช้าง ถ้าผู้หญิงลงด้วยกัน ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที แล้วให้ผจานอย่าให้เข้าวังเลย

122

อนึ่งผู้ใดตัดช่องหักแผงแหวก ม่าน } โทษเท่าผิดสนม พันคอริบเรือน

123

อนึ่งผู้ใดรับเอาพระสนมออกจากวังไซ้ ให้ตัดคอริบเรือน ส่วนบุตรภรรยาเอาตัวลงหญ้าช้าง ถ้าแลพระสนมหนีออกจากวัง ไปทางบกทางเรือกัด มีผู้บอกทางให้ไป จับได้ตัวผู้บอกทางมาพิจารณาเปนสัจไซ้ ให้ตัดคอริบเรือนผู้บอกทางนั้น ส่วนนางสนมนั้นก็ให้ฆ่าเสีย

124

อนึ่งชาวกำนัลแลศรีกำนัลเปนชู้กัน ส่วนชายไซ้ ให้ทวน ๕๐ ที ให้รับราชบาดเอาตัวลงหญ้าช้าง ส่วนหญิงนั้นให้ทวนด้วยลวดหนัง ๕๐ ที แล้วให้สับประจานที หนึ่งให้เอาเปนชาวสดัง ที หนึ่งให้แก่ ลูกเธอ หลานเธอ }

อนึ่งสนมกำนัลคบผู้หญิงหนึ่งกันทำดูจชายเปนชู้เมียกัน ให้ลงโทษด้วยลวดหนัง ๕๐ ที สักคอประจาน

รอบพระราชวัง ทีหนึ่งให้เอาเปนชาวสดึง ทีหนึ่งให้แก่พระเจ้าลูกเธอหลานเธอ

125

อนึ่งชแม่พระสนมพระกำนัลตัดช่องหักแผงแหวก ม่าน รั้ว โทษถึงตาย ถ้านางยกเครื่องข้าฝ่ายใน แลท้าวนาง ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที

อนึ่งหญิงผู้ใดเอาเล่าเข้าวัง ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที

126

อนึ่งชแม่พระสนมกำนัล มีคดีถ้อยความประการใดให้บอกแก่มุนนายพยาบาล เอาคดีนั้นว่ากล่าวพิดทูล ถ้าผู้ใดด่าเถียงกันในพระราชวัง เอาคดีนั้นให้เคืองพระกรรณ ท่านว่าเลมีดให้ลงโทษด้วยไม้หวาย ๕๐ ที ถ้าจับมีดพร้าจะฆ่าฟันตีรันกันให้ปอกเลบมือเสีย จึ่งให้ว่าเนื้อความกัน ถ้าฟันกันมีบาศเจบไซ้ ให้ตัดมือข้างผู้ถือมีดพร้านั้นเสียแล้วให้ไหมโดยบาศเจบ

127

อนึ่งสาวใช้ในวังไปมาหาพระสงฆเปนชีต้นคบค้ากันไซ้ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที ฝ่ายสงฆไซ้ให้ขับเสียจากวัด

128

อนึ่งหญิงใดหาผัวมิได้เปนม่ายถือกำนัลอยู่ในวัง มีผู้ถุมเกาะแชลงหญิงนั้น ท่านว่าเลมิดให้ลงพระราชอาชูา ถ้าหญิงนั้นยินยอมด้วย ให้ทวนหญิงนั้นด้วยไม้หวาย ๒๕ ที ส่วนชายนั้นทวนด้วยลวดหนัง ๕๐ ที แล้วให้ไหมโดยยศถาศักดิเอาสินไหมเข้าพระคลังหลวง ถ้าในพระราชวังไซ้ ให้ลงโทษแก่ชายเสมอลักคนออกจากวัง

129

อนึ่งชายหญิงเจรจาด้วยกันในวังยอมทำชู้กันไซ้ ให้ตีด้วยไม้หวาย ๒๐ ที ถ้าผู้ชายชาววัง ให้ตีด้วยลวดหนัง ๕๐ ที ถ้าผู้หญิงชาววังให้ฆ่าเสีย

130

อนึ่งผู้ใดคบข้าท่านเจรจาในวัง จับได้สวนแท้แพ้จริงให้ทวนหญิง ๓๐ ที ชาย ๕๐ ทีเอาบนไว้

131

อนึ่งผู้ใดเอาม่ายงานท่านทำเรือนตน มิได้พิดทูลแก่ท่าน แลท่านรู้ด้วยบ่ระการใดๆ ให้ลงโทษด้วยลวดหนังถด ๓๐ ที แลให้ไหมชายโดยยศถาศักดิ

อนึ่งผู้มีเอามายงานท่านทำเรือนตน แลผู้รู้เห็นหมิได้พิดทูลว่ากล่าวสมรู้ด้วยไซ้ ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๕ ที อนึ่งให้ไหมตามยศถาศักดิ์

132

อนึ่งข้าเผ่าทังปวงใช้หนังสือกาพยโคลงเข้าวังสือชักคบค้านางกำนัลสาวใช้ผ่ายในโทษถึงตาย

อนึ่งข้าผ่ายในคบผู้ชายหมู่นอกใช้หนังสือกาพยโคลงไปมาโทษถึงตาย

133

อนึ่งพระราชกุมารพระราชบุตรี นักเทษขันทีจ่าในเรือนค่อมเตย ออกไปนอกขนอนนอกด่านผิดอายการ

134

อนึ่งชแม่สนมกำนัลหมิเคยขนทล่วงทขนไป ให้ท้าวนางห้าม ถ้าหมิฟังให้ลงอาชูา

อนึ่งชแม่พระสนมกำนัลเผ่าในพระราชมณเทียรอย่าให้ล่วงธนัง ถ้าเผ่าล่วงธนังให้ท้าวนางห้าม ถ้าหมิฟังให้ลงอาชูา

186

อนึ่งผู้เปนจ่าเปนโขลน ท่านแต่งให้เรียกหาชแม่พระสนมค่ำเช้าเข้าใต้เพลิง ให้นายผู้เปนกำนัลโขลนเร่งตรวจตราชแม่พระสนมจงทุกคนอย่าให้ขาดเหตุการสิ่งใดไซ้ให้ทูลแก่พระเจ้าอยู่หัว ถ้ามีกิจทุระทังวนบิดามารดาญาติพี่น้องป่วยเจบตาย ให้พิดทูลร่ำเรียน ถ้ามิได้พิดทูลร่ำเรียนไปโดยอำเพอใจท่านว่าเลมิด ให้ลงโทษ ๓ สถาน สถานหนึ่งให้พันศอรับเรือน สถานหนึ่งให้ถอดเปนคนใช้ สถานหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนัง ๕๐ ที

186

อนึ่งดำหรัสตรัสใช้ให้หาเสนาบดี ชแม่พระสนมโดยพระราชนุกิจในที่ระโหฐาน ผู้ใดถามอย่าให้บอกสักอันเลย ถ้าบอกกันไซ้ให้ลงโทษ ๖ สถาน

187

อนึ่งผู้ร้าย บังอาจลักพระราชทรัพย ในพระราชวังไปซ่อขายกันแต่ในพระราชวัง ให้ตัดตีนตัดมือเสียคงข้อ ถ้าลักออกไปจากพระราชวัง ให้ฆ่าโจรแลนายประตูเสีย ถ้าธรงพระกรุณาบให้ฆ่าตีเสียไซ้ ให้ไหม

โจรจัตุรคูน ถ้าลักเครื่องสรรพเหตุในพระราชวังไป จำนำ ขาย แลกเปลี่ยนประการใด ท่านให้ทวนด้วยลวดหนัง ๕๐ ที ให้ตัดมือเสียแล้วให้เอาของนั้นตั้งไหมทวีคูน แล้วให้ทวนผู้สมคบซื้อขายด้วยลวดหนัง ๕๐ ที แล้วให้ไหมกึ่งโจร

188

อนึ่งข้าคนอยู่ในพระราชวังออกไปเองก็ดี ใช้ออกไปก็ดี ผู้ใดลักภาไปขายก็ดีทำชู้เมียก็ดีให้ทวนผู้ลักภานั้นด้วยลวดหนัง ๕๐ ที แล้วให้สักรปคนนั้นไว้ในหน้าเอาเฉลวปะหน้าให้นายชะมองตีฆ้องรอบเมือง ให้เร่งเอาเงินส่งให้แก่ผู้ไถ่จงถ้วน ส่วนคนผู้ไปนั้น ถ้าอายุสม ๑๓ ปีขึ้นไปให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๕ ที ถ้าอายุสม ๑๖ ปีขึ้นไปให้ทวน ๒๕ ที แล้วส่งมันให้นายคนถ้ามันมีหลาบลักภาถึง ๒ ครั้งให้ตัด มือ ตีน เสีย

189

อนึ่งวิวาทตบตีพันแทงกัน ให้โลหิตตกในพระราชวังก็ดี แลหญิงสาวใช้ทาษไทผู้ใด คลอด แท้ง ลูกในพระราชวังก็ดี ท่านให้มันพลีวังท่าน ให้ตั้งโรงพิธี ๔ ประตูใบศรี ๔ สำรับบัด ๕ ชั้น ๔ อัน ไก่ประตูละคู่

ให้วง ด้าย / ดา } รอบพระราชวัง นิมนพระสงฆสวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน ให้หาชพ่อพราหมณชำรู้พลิกรรมมากระทำบวงสรวงตามทำเนียม ให้มระบำรำเต้นพิณพาทฆ้องกลองดริยดลตรีประโคมทัง ๔ ประต ครั้นเสร็จการพิทธีแล้วจึงให้เอาไก่นั้นไปปล่อยเสียนอกเมืองให้มันภาสะเดียดจัญไรไภยอุบัทว ไปให้พ้นพระนครท่าน

140

อนึงพราหมณาจารยโยคีโภคีอาดารศรีวาจารพญารี ถ้าโทษกามฉินท์ สราฉินท์ พินทฉินท์ ทรัพยฉินท์ โจรฉินท์ โทรหฉินทกรรม เสพยสุราปาณาติบาต บรธาระกรรม ลักทรัพยท่าน คิดกระบถคดโทรห โทษทังนี้ตามหนักตามเบา คือไหมทวีคูน ไหมจัตุรคูนด้วยทองแดง ถ้าโทษตาย ให้เดดสังวาร เดดสายธุรำเสีย นิฤเทศไปต่างเมือง

141

อนึงการอายัดพระมหาราชครู พระราชครูพระอาลักษณพระโหราธิบดี พระศรีมโหสถ พระศรีสักดิ์ให้ทำกำหนดราชประเพนีโดยขบวนโบราณ แลให้ถือกำหนดพิทธีโดยดำหรับสาตราเวท มิทวาทโศสก

โสพศกรรมเปนต้น แลบัณฑิตาพิเศก ราชาภิเศก อินทราภิเศก สังครามาภิเศก อาจาริยาภิเศก แลการภิเศก โดยสาตรดำหรับทังปวง แลจัดครูพิทธีให้ชอบด้วยสาตรบังคับ อันชบวนการโดยการนั้น สมหปธานทหารพ่อเรือนโดยพนักงาน แลได้เงินโดยการนั้นเท่าครูพิทธี ผู้ให้พระนามโดยการแผ่นดิน แลสมเดจ์พระอรรคมเหษีท่าน ลูกเธอหลานเธอเอกโท ได้เสือผ้าหมวกเงิน ตามใหญ่น้อยเอกโทให้นามวิเสศทังปวง ผู้ได้งาน ให้เท่าตำแหน่งศักดิ ผู้ให้นามมิชอบโดยพยากร จัดครูพิทธีหมิต้องสาตร บังคับผู้ชุบโหมเวท-มนตร บอกดำหรับผิดพลั้ง โทษพระอาลักษณมัดแขวน โทษพระมหาราชครู พระราชครูพระโหราธิบดี พระศรีมโหสถ พระศรีสักดิประคำใหญ่แขวนตอ

เดิมดำแหน่งโหราหน้าหลังเปนคนแลฝ่ายไต้ขึ้นด่งน

โหราหน้าคือ พระโหราธิบดี พขุนโชติสาตราจาริยราชบหลัด

โหราหลัง พระโลกทิปโหราธิบดี พขุนเทพากร ราชบหลัด

แลโหราหน้าได้ราชการข้างหน้า แลราชการพราหมณพระราชพิธี คือการทวาทโสศกทั้ง ๑๒ เดือน เว้นแต่การพระราชพิธีตรียำพวายได้ข้างโหราหลัง

อนึ่งโหราหน้าได้ราชการ คือการพระราชพิธีพยูหบาตราพิไชยสงคราม แลราชการฝ่ายข้างหน้าแลราชการข้าทหารทั้งปวง ถ้าหาตัวมิได้ๆ แก่ขุนโชตบหลัด

โหราหลังได้ราชการฝ่ายหลัง คือทำฎีกาข้างการพราหมณเทศคือการพระราชพิธีตรียำพวาย แลการสมเดจ์พระอรรคมเหษี แลพระอรรคชายา แลแม่หยัวเจ้าเมืองชแม่ชเจ้าพระสนมทั้งปวง แลสมเดจ์พระเจ้าลูกเธอ เอก โท ถ้าแลหาตัวเจ้ากรมหน้าหลังมิได้ บหลัดกรมทำฎีกาตาง แลได้แต่งพระเผาเข้ากรมใดแลองคใดหมู่กำนัลแลกรม แลเมือง คือโหราหน้าได้ข้าพระพรหมราชา แลแต่งพระไปชิงการพิธีเผาเข้า โหราหลังได้

ข้าพระศรีวาทิตย แลแต่งพระไปซึ่งการพระราชพิธี
ด้วยกัน หมู่กำนัลปดิทินนั้น แพดได้โหราหน้า เมือง
ไชยนาถได้โหราหลัง ถ้าแลทายสงกรานตเผดจ์ศกได้
แต่งฎีกาคนแลใบ ถ้าอุปราคาก็ได้ทำฎีกาคนแลใบ
เหมือนกัน แลได้รับพระราชทานเงินการพิธี แลผ้า
ถอดเสื้อถอดทั้งสงกรานตแลอุปราคา เมื่อจันทรอุป
ราคได้เงินจันทรภิม เมื่อสุริยุปราคได้ทองสุริยภิมคน
แลบาทด้วยกัน

อนึ่งโหรพราหมณทายเคราะห์ทายศึกทายฤกษผิด
ลงอาชูาลูกประคำใหญ่แขวนคอ

145

ศรีศุภสวัสดิ เดือน ๕ การพระราชพิธีเผดจ์
ศกลดแจตรออกสนาม

เดือน ๖ พิธีไพศาขยจรดพระราชอังคัล

เดือน ๗ ทูลน้ำล้างพระบาท

เดือน ๘ เข้าพระวษา

เดือน ๙ ตุลาภาร

เดือน ๑๐ พัทรบทพิธีสาท

เดือน ๑๑ อาสยุชแข่งเรือ

เดือน ๑๒ พิทธิจรองเปรียงลดชุดลอยโคม

เดือน ๑ ไล่เรือ เถลิงพิทธิตรียำพวาย

เดือน ๒ การพิทธิบตรยาภิเศกเฉวียรพระโกกินเลียง

เดือน ๓ พิทธิธานยะเทาะห

เดือน ๔ การสำพรรษฉิน

146

พระราชนิจ รังแลวนาลิกา ๑ เสดจพระธนังมงคลเบกวังสนมเผ้า ๒ นาลิกาเสวยน้ำอยา แลกยาคู ๓ นาลิกาเสดจหอพระ เบกวังสนมดำรวจในหฤไทยราชภักดิ ดำรวจนอก ดำรวจหัวเมองเผ้า ๔ นาลิกาเรียกพระกยาเสวยเสดจเข้าพระบันทม ๕ นาลิกาหกนาลิกาเบกใน ๗ นาลิกาประภาษ ๘ นาลิกาเบกธนังลูกเธอหลานเธอ พระสนมแกพระสนมสาว ชแม่เลกออกเจ้าในออกเจ้านอกแลพระกำนัลเผ้า ๙ นาลิกาเบกนอกท้าวพญานา ๑๐๐๐๐ ลงไปถึงนาค ๘๐๐ พิภากษาการแผ่นดินตัดสำนวน สิบนาลิกาประภาษ ๑๑ นาลิกาเสดจหอพระ ๑๒ นาลิกาเสดจ์

พระธนั่งในตรัสกิจฝ่ายใน

ค่ำแล้วทุ่ม ๑ เบิกนอกพิภากษาการศก ๒ ทุ่ม พิภากษาการเมือง สามทุ่มพิภากษาเนื้อคดีโบราณ ๔ ทุ่มเรียกพระกยาเสวย ๕ ทุ่มเบิกโหรราชบัณฑิตย สนทนาธรรม ๖ ทุ่มเบิกเสภาดนตรี ๗ ทุ่มเบิกนิยาย ๘ ทุ่ม ๙ ทุ่มเข้าพระบันทมหาประถมต้นม่าน

เสดจราชานุกิจถานาเทว เสดจพระธนั่งแล้ว พระสนมเอางานพระศรสุธารสพัชน ถัดมาสมเดจพระภรรยาเจ้าทั้งสอง เจียมขลิบเบาะกำมหญ่ ๗ ลิน ถัดน้นแม่หยัวทั้งสอง พระราชเทวพระอรรคหายาเบาะ ๓ ลิน ถัดมาลูกเธอ เอก โท เจียมขลิบเสอขลิบ พระราชนัดดาเอกโทเสอขลิบ แม่เจ้าแลชแม่ออกโรง ๑๖ ชแมพทธยา ๑๖ ชแมเอางาน ๒๔ ชแมวาน ๗ ชแมพาลศกสา ๒๐ ชแม่เลก ๒๐ ชแม่ท ๑๖ นางกำนัล ๓๒ นางระบำ ๔๘ ออกเจ้าในวัง ๔ ออกเจ้านอกวัง ๔ สนองพระโอษฐเอกนั่งหน้า แม่เจ้าสนองพระโอษฐนั่งหน้าชแม่

148

เฉนียงออกเจ้าธรรมมา เมียนา ๑๐๐๐๐ แลนา ๕๐๐๐ แลนา ๓๐๐๐ เมียหัวเมืองเทียรจ่านายเรือน ลูกเธอนายเรือนหลานเธอ โขลนออกโรงโขลนรดม แลนายระบำถือระบำ

ฝ่ายเฉนียงนอกพระศรีมโนราชแลพระศรีอไภย ขุนราชาข่าน ขุนมโนบหลัดทัง ๔ นักเทษแลขันที หมื่นศรีเสารักษหมื่นสรรเพชู นายจ่านายกำนัลมหาดเลกเตยค่อม

พระภรรยาเจ้าทัง ๔ พระราชกุมารพระราชนัดดา ถวายบังคมถือน้ำในหอพระ กว่านั้นนั่งในมังคลาภิเศก

149

ฝ่ายเครื่องราโชปะโภคทังปวง คือมหามงกุฎมหาอุตราควงใด ๗ แถว พระธำมรง ๗ องคทุกนิ้วพระหัตถ์ขนองกังเกญสนับเพลารัตนกำพลกองเชิงรองพระบาท เสรจราโชปะโภค

150

พระอรรคมเหษี พระราชเทวีธรงราโชปะโภค

มีมงกุฎเกือกทองอภิรม ๓ ชั้น พระราชยานมีจำลอง
พระราชเทวีพระอรรคชายา ธรงราโชประโภค
ลดมงกุฎ ธรงพระมาลามวยหางหงษ เกือกกำมหยี่
สกหลาดมอภิรม ๒ ชั้น เทวียานมีมกรชู ลูกเธอ
เอกโทธรงพระมาลามวยกลมเสือโภคลายทอง
หลานเธอเอกโทใส่เสียรเพศมวยกลมเสือโภค
แพรดารากรเลว
แม่เจ้าสนองพระโอษฐใส่สนองเกล้าเสือแพรพรรณ
ชแม่หนนิยกใส่เกี้ยวดอกไม้ไหวแซม
นางกำนัลนางระบำนายเรือน หนูนิยกเกี้ยวแซม
โขลนเกล้ารักแครง

เมียนา ๑๐๐๐๐ หัวเมืองทัง ๔ เมืองานใส่เสียร
เพศมวยนุ่งแพรเดารพย
เมียจัตุสดมเกล้าหนูนิยกเกี้ยวแซมเสือนุ่งแพร
จมรวจ เมียนา ๕๐๐๐ นา ๓๐๐๐ หนูนิยกเกี้ยวแซม
หมีนทองสองบ่า
ขุนหมื่นพระกำนัลกัด ราชยานกัด อภิรมกัด
โภกหูกะต่ายเสือขาว นุ่งขาวผ้าเชิงวรรณ

152

พระราชพิธีแต่งสนาม คือเบาะพิกเผดจ์ศกลด แจดสำพรรษฉนท พัทรบทเฉวียน พระโคดุลาพาน บุษยาภิเศก ราชาภิเศกอินทราภิเศก คชกรรมประถมาภิเศก ประถมกรรมมัทยมกรรมอุดมกรรม อาจารย์าภิเศก อุปราคาปราบดาภิเศก ๑๗ การพิธีน้ย่อม สนามสำหรับสนามเหมบัตร ท่อสวัสดิสหัสธาราน้ำอบ ๑๖ คนโท น้ำดอกไม้ ๑๖ คนโท พนักงานขุนสยมพรีขึ้นหล่อน้ำในเหม สมหประธารแบกพานสนานวงงหน้าช้างพระบาท คลังผ้าซับพลเทพน้ำ น้ำสังขปโรหิตรภิราม น้ำกลดมเหธรพิเชต

153

งานสมโพทสมุทะประธารทูลเผยใบศรี ญาณประกายถวายสโลก อิศรรักษาถวายพร อินโทรดีอินทเภรี ศรีเกตีฆ้องไชย ขุนดนตรีตหรีก

การพระอรรคมเหษีดูจเดียว พระครูบโรหิตเอาบาตรทั้ง ๔ ลดสหัสธาราทอง เอาเงินทั้งสามพระองค์หางานสนามหมี่ได้

164

เดอน ๕ ขน ๕ คำ ออกสนามใหญ่ ตั้งพลพยุหะดาบ ดั้งเขนเสโลหะ์ หอกทวนบ้นไฟน่าไม้ธนูสรรพยุด เสอหมวกอยายอบสนามตามกร ทกตระทรวงการทหารพ่อเร้อนพลไพร่

ตั้งบรามช้างรอบสนาม ขุนหารทั้ง ๑๐ ขช้างยนท้างกำแพงสนามข้างหน้าข้างใน ขุนดาบขุนเรือตามซ้ายตามขวา ขช้างชน ขุนช้างหมนช้างนอกใน ราชกุลหมู่ใหญ่ หัวเมองรั้งทั้ง ๔ ขมาคลขุนมาราชกุล หัวหมนองครกษนารายหัวหมนเรือ ขดแหตามรั้ว หมนไชยยนหน้ากลอง หมนจ่าสัพการสกลการยนหน้าช้างดำรวจใน {ซ้าย ขวา} ชัดช้างเอาขช้างเสยรดน้ำทอดอ้อย ดำรวจใหญ่ชนกลอนขช้างไล่ม้า ขุนช้างขมาพ่อช้างเสนานนชาวม้าการทั้งนอายัด พันพานุราชหน้าบันใดฉานช้างซ้ายจ่า

165

ข้างขวาเมองถ้าพลานนั่งหลังสิงฆ พระอาลักษณรับพระราชโองการสนองพระโอษฐรับอาลักษณ ขุนราชรับสนองพระโอษฐศัก เบิกช้างสั่งแก่พันภาร ถ้าเบิก

ม้าสั่งแก่พันเภา ปล้ำมวยคลีชงโคนสั่งแก่พันพุทหัวพัน สั่งถึงบันไดนายรองมหาดไทไปรับไปหา ถ้าเร่งขุนราชสั่งหมื่นนรินทกลาโหมได้เร่ง

ตำรวจในมหาดไทกระลาโหม พระสุรัศวดีตำรวจใหญ่วัง ๖ คนนเรศหน้าราชกุล ผู้ขชางชนขม้าคลเข้ามาถวายบังคมทระแทะหมื่นจ่าวัง คลีชงโคนนครบาลนานากเทพนาราย

ท่ปล้ำมวยง่ำเมือง ช้างบันดายนท ครุ่นร่างแล้วนาลิกาหนึ่ง มหาดไทรายตั้งกระบวนในกลางสนาม ตามซ้ายตามขวา พลสรรพยุทธแห่ช้างเข้ายนตามกระบวนในท้องสนาม

ในพระบันชรสิงฆนันตั้งเสาฉัตร ๙ ชั้น ๗ ชั้น หกชั้น ๕ ชั้น ๓ ชั้น ๒ ชั้นแลชั้นหนึ่ง บัวหงายคันเงินคันทอง คันนากธนั่งสมเดจหน่อพระพุทธเจ้าเฉยงผ่ายซ้าย ธนั่งสมเดจพระอุปราชหน้าทิมดาบสูงสองศอก หลังคาลายชภบมม่าน ๔ ลาดพนักพระราช

กุมารกินเมือง สูงศอกคับหลังคาพพลาบดลาด พระราชกุมารเยาวราชเตยงสูงคับหนง พระราชนัดดาทังปวงหน้าหลัง พระอาลักษณยนเตยงสูง ๑๐ ศอกวงผ้ารัตบัดสนองพระโอษฐนั่งถัดอาลักษณ ขุนราชนั่งฉานห่างเปล่า หัวพันทัง ๔ นั่งห่างหัวทิมดาบต่อกัน นายรองนั่งด้วยอินทเภรีหรทกยนฉานระบำซ้ายขวาหม่งครุ่ม ๓ ยกเมือแรกเสดจหม่งครุ่ม ชแม่เมือเลยงหม่งครุ่ม มหาดเลกเมือเอยนสรรพคิลา

เมือแรกเสดจออกพ่อช้าง รันแทะวัวชน กระบือชนชุมพาชนช้างชนคนชนปรบไก่ คลชงโคนปล้ำมวยตดงพนแยงเชงแวงเล่นกลคลมา รุ่งแล้วนาลกาหนึ่งช้างเขายนกระบวนในสนาม สองนาลิกาเอาช้างเข้าทบรามลูกขุนชุมตหรทกลาหนึ่ง เอาช้างออกยนทเบกลูกขุนทังพระสำอาง ๓ นาลิกาตหรทก ๒ ลา เสดจหอพระเบก พระราชกุมารพระราชนัดดาเรยกพระราเชนทร ๔ นาลิกาตหรทก ๓ ลา เสดจถงพระธนั่ง พระ-อาลักษณขนสนองพระโอษฐ ขุนราชหัวพันเข้านั่งท

ชนกลอนสนามห้ามผู้คน เชิญเสด็จพระพุทธเจ้าเสด็จ
พระธนั่ง ตำลา เสด็จออกเบกราชกุลถวายบังคม
ต ๗ ลาเรียกม้าพ่อช้าง ระเบงซ้ายขวา รำดาบซ้ายขวา
ระบำออกหม่งครุ่ม พันพานำหม่งครุ่มหน้ากลองตีไม้
พุ่งหอก เล่นแพนยิงธนูปลายไม้ลอดบ่วงใต่เชือกหนัง
ตหรทกเก้าลายกช้างเลยงหม่งครุ่ม ชแม่แล้วคลชงโคน
ถามแขกเมืองเผ้าแลเสดจทรงคลม้าไซ้ สมเดจหน่อ
พระพุทธเจ้า สมเดจพระพรรณเมศวรเจ้าพระราชกุมาร
นา ๑๐๐๐๐ เอกโทนา ๕๐๐๐ หัวเมืองราชกุล ขุน
ม้าทัง ๔ ขุนราชชักโคน ถ้าทรงคลเจ้าพญาชักโคน
จบการสนานใหญ่

เดือนไพศาขจรดพระอังคัล เจ้าพญาจันทกุมาร
ถวายบังคมณหอพระ ทรงพระกรุณายินพระขรรค แล
พระพลเทพถวายบงคมสงอาชูาสทธ ธรงพระกรุณา
ลดพระบรมเดชมิได้ไขหน้าล่องมิได้ตรัสคดถ้อยความ
มิได้เบกลูกขุนมิได้เสดจออก ส่วนเจ้าพญาจันทกุมาร
มิเกยช้างหน้าพุทธาวาสขัดแหขนช้าง แต่นั่นให้สมโพท
๓ วัน ลูกขุนหัวหมื่นพันนา ๑๐๐ นา ๑๐๐๐๐๐ นา

160

เดือน ๗ ลุกขึ้นทูลน้ำล้างพระบาท ในรัตนสังหาส
เบญจา ๕ ชั้น ฉัตรทอง ฉัตรนาค ฉัตรเงิน ฉัตร
เบญจรง เสดจบนเบญจา ๕ ชั้นแลชั้น ๗ ฝ่ายซ้าย
ขุนราชแพทย ฝ่ายขวาสมุหประธานนา ๑๐๐๐๐
หัวเมืองทั้ง ๔ ขั้นก่อน จงนา ๑๐๐๐๐ จัตุสดมลงมา
ถงนา ๑๖๐๐ แลนา ๕๐๐๐ หลังเองกว่านั้น สมุห
ประธานรับหลังนา ๑๐๐๐๐ กลอมทองนา ๕๐๐๐ นา
๓๐๐๐ กลอมนาคนา ๑๖๐๐ กลอมเงิน นอกราชวัด
นอกฉัตร ขัดแห่หัวหมื่นองครักษนาราย ผูกพระปราบ
พระชยานุภาพยืนท้องทองรองพระบาท ครั้นเสรจทูล
น้ำล้างพระบาทเสดจออกเลยง เอากลอมน้ำตังศศะ
ผ้าพอกโอบกลอมน้ำ ตรัสยั้นหมาก ๓ คำ เอาศีศะรับ
เดือน ๘ ขาด

161

เดือน ๙ การพระราชพิธีดุลาภาร ตั้งในมังคลา
ภิเศก ตั้งตราชูกลางพระโรง เบื้องซ้ายใส่สรรพทรัพย

เบื้องขวาพระองคแลสมเดจพระอรรคมเหษี เสดจ์ลับ
ข้างล่าง ชาววังนั่งนอกม่าน ในม่านพระครูทัง ๔ แล
สมุหประธานพระสรอัคราชถือพระขรรค พลเทพถือ
พัน วังถือดอกหมาก พระยมราชถือแพนไชย ขุนสรั
สังกรเบ่าสังข พระอินทโรถืออินทเภรี พระนนทเกษ
ตฆ้องไชย ขุนดนตรีตหรทก เสดจด้วยพระราเชนทร
แห่หน้าพระราเชนทร สนองพระโอษฐทัง ๔ เมียนา
๑๐๐๐๐ หัวเมืองทัง ๔ สมเดจพระอรรคมเหษีธรงเทว
ยาน ผู้แห่หน้านั้นเมียพระโหราราชครูทัง ๔ แลเมีย
จัตุสดมภเวียน ๔ รอบ จึงประทับพระราเชนทร ถบ
แล้วจึงสมเดจพระอรรคมเหษีเจ้าถบ แล้วเสดจ์ออก
เลียง ซ้ายเงินขวาทองผ้าแพรพรรณ

162

เดือน ๑๐ การพิธีพิรบท ทอดเชือกตามเชือก
ถวายบังคม เลียงลูกขุนถอนาพระพุท

163

เดือน ๑๑ การอาสยุชพิธี มีหม่งครุ่มซ้ายขวา
ระบำหรีกอินทเภรีดนตรี เชิงธรงพระมหามงกุฎราชา
ประโภก กลางวันธรงพระสพรรณมาลา เอียนธรง

พระมาลาสุกหร่ำสภักชมภู สมเดจพระอรรคมเหษี
พระภรรยาธรงพระสุวรรณมาลา นุ่งแพรลายทองธรง
เสอ พระอรรคชายาธรงพระมาลาราบนุ่งแพรดารากร
ธรงเสอ ลูกเธอหลานเธอธรงศิรเพศมวยธรงเสอ พระ
สนมใส่สนองเกล้าสภักสองบ่า สมรรถไชยเรอต้น
สรมุกขเรอสมเดจพระอรรคมเหษี สมรรถไชยไกร
สรมุกขนนเปนเรอเสยงทาย ถ้าสมรรถไชยแพ้ไช้
เข้าเหลอเกลออมสุกขเกษมเปรมประชา ถ้าสมรรถไชย
ชำนะไช้จะมียุข

เดอน ๑๒ การพิทธีตรองเปรียง ลดชุดลอยโคม
ลงน้ำ ตั้งระทาดอกไม้ในพระเมรุ ๔ ระทา หนัง ๒ โรง
เสดจลงเรอเบญจา ๕ ชั้น พระธนังชั้น ๔ นนสมเดจ
พระอรรคมเหษีแม่หยัวเจ้าเมองชั้น ๓ ลูกเธอชั้น ๒
หลานเธอชั้นหนึ่ง พระสนมห่มชมภูใส่สุกหร่ำประธับ
ทั้ง ๕ ชั้น เรอปลาลูกขุนเผ้าหน้าเรอเบญจา เรอตะเข้
แนมทั้งสองข้าง ซ้ายดนตรีขวามโหรี ตั้งเรอเอนเปน
ตั้งแพนโคมทุกลำ ถ้าเสดจลงเบ่าแตรโห่ ๓ ลา เล่น
หนังระบำ เลยงลูกขุนแลผ้ายใน ครันเลยงแล้วตัด

ถมอแก้อน โห่ ๓ ลา เรือเอนตงแพนแห่ ตัดถมอ
ลอยเรือพระธนั่งล่องลงไปส่งน้ำ ครันถึงพุทไทสวรรค
จุดดอกไม้เล่นหนัง เสดจลงเรือสมรรถไชย กับ
สมเดจพระภรรยาเจ้าทัง ๔ ลูกเธอหลานเธอพระสนม
ลงเรือประเทียบขนมาข้างเกาะแก้ว

165

พระราชพิธีไล่เรือ ธรงพระมาลาสุกหร่ำ สมเดจ์
พระอรรคมเหษธรงสุกหร่ำนั่งบนธนั่ง ลูกเธอหลานเธอ
ใส่เสียรเพศมวย พระสนมใส่สนองเกล้า นั่งหน้าสอง
นั่งหลังสอง ม่านพันเสาพนักเพียงอก สภักสใบสอง
บ่าเชิงทอง พญามหาเสนาตฆ่อง ครันถึงท้ายบ้านรุน
เสดจออกยนธรงพัชน์ ครันถึงประตูไชยธรงส้าว

166

งานเลียงดอกไม้วงมงคล สมเดจพระอรรคมเหษี
เจ้าแต่งกระแจะแป้งดอกไม้ พระภรรยาเจ้าแต่งหมาก
พระราชกุมารพระราชนัดดา แม่หยัวเจ้าเมือง แต่งหมาก
ลูกขุนสนองพระโอษฐแต่งสำรับ พระราชกุมาร พิเศส
แต่งสำรับ นา ๑๐๐๐๐ นา ๕๐๐๐ ท้าวอินทกัลยาแต่ง
สำรับลูกขุน ท้วยศมลเทียรแต่งเข้าแผง พลเสนา

แต่งเล่าสุรินสุราแต่ง ครั้นรุ่งแล้ว ๒ นาฬิกา แลเสด็จ
สรงธรงพระสุคนธ ๓ นาฬิกา ธรงพระภูษาเสดจหอพระ
พระราชกุมารพระราชนัดดาฝ่ายนอกฝ่ายใน ถวายบังคม
ในหอพระ พระราชกุมารพระราชบุตร สมเดจพระ
ภรรยาทั้ง ๔ ทูลพระบาท ๔ นาฬิกา เสดจมังคลาภิเศก
นักเทศต์กรับ ครั้นหายเสียงประโคมหอพระ ท้าวพญา
เสนามนตรีมุกขลูกขุนเตรียมตัว ตั้งหน้าระมัดคอยฟัง
กรับ เสดจมาพระธั่งแล้วเน่งอยู่บาทหน่ง จ่งตกรับ
กระทั่งแตรสังข์ชักม่านไขล่อง พระญาณประกายถวาย
สโลก พระอิศวรรักษาถวายพร พระราชบโรหิตพระ
ครูพิรามถวายน้ำสังข์ พระมเหธรพระพิเชดถวายน้ำ
กลด มหาสิทธิทูลถวายท้าวพญามนตรีมุกขลูกขุนถวาย
บังคม วังทูลถวายดอกไม้วงมงคลแบ่งกระแจะหมาก
กระลาโหมทูลถวายพยูห เดโชถวายทหาร จักกรีถวาย
พอเรือน วงทูลถวายเครองเลยง ชาวดนตรคอยฟัง
สุรเสียง ครั้นตรัสให้จัดสำรับ ขลุ่ยน่ำเพลง นายโรง
ยกสำรับหลวงตั้ง เดมสำรับเอก หมื่นจงกราบลุกขน
ยืน ครั้นแล้วตรงหมาก สนองพระโอษฐยื่นดอกไม้แก่
พระราชกุมาร แลตั้งหมากมหาบำเรอห แจกดอกไม้

มงคลแลหมากแก่ท้าวพญาหัวเมืองมนตรมุกขลูกขุน ส่วนพระราชกุมารชูให้อยิบเอา ถ้าชูผู้ใดอยิบเอาโทษตัดมือ แจกหมากแล้ว หมื่นธารกำนัลทูลถวายดอกไม้เงินทอง ขานขนหมากหมื่นทนรับ

167

สนานตรีย่ำพวาย พระศรีอรรคราชทูลผ้า พระพลเทพทูลน้ำ พระราชบโรหิตพระครูอภิรามถวายน้ำสังข์ พระมเหธรพระพิเชดถวายน้ำกลด พระญาณประกาศถวายโสลก พระอิศวรรักษาถวายพร ขนวิสทธโภชถวายเข้าตอกดอกไม้เข้าเม่าเข้าพอง วังรับเข้าเม่าต้น

168

การพระราชพิทธิเฉวียน พระโคศุภราชยืนแปรไปอุดรถานยืนสูง ๒ ศอกตั้งกุนธช่งหน้าเขาทั้งสองบทองประดับเนาวรัตน ๔ กับทองประดับเนาวรัตน ตาบหูลวดทองอ้อมสพายเชือกไหมประดับถมอ ใต้ท้องกองสุวรรณรัตนเงินทองผ้าแพรพรรณ พานทองรองหญ้าคนโททองใส่น้ำ พระราชกุมารบ่อนหญ้า ใบศรีตั้งหน้าแลขันเชิง พระราชครูทัง ๔ อยู่ ๔ มุมพระญาณประกาษ

แลอิสวรรักษาบูชากุนธ ทำพิทธแต่ค่ำเท้าถึงรุ่ง ๆ แล้ว
๓ นาลิกา เสดจด้วยพระราเชนทร คลังถือพระขรรค
ไชย วังแบกเครื่องสนาน เมืองแบกเต้านำ เมียนา
๑๐๐๐ แลเมียนา ๕๐๐๐ แห่สมเดจพระอรรคมเหษี
เจ้าประทักษิณ ๙ รอบ พระองคถือบัวทอง สมเดจพระ
อรรคมเหษีเจ้าถือบัวเงิน พระพลเทพแบกพานเข้าตอก
สมโพธพฤสพราชแล้วเสดจขึ้นทสนาน แล้วเสดจมาท
สมโพธเลียง ลูกขุนถวายบังคม ตามกระบวนขัดแห่
ช้างยนทตงฉัตรราชวัตดูจพิทธดุลาภารนน
เผาเข้าไม่มี

การพระราชพิทธีเบาะพก ตั้งโรงพิทธีกลางตั้ง
กุนธราชครูทั้ง ๔ แลบหลัดทั้ง ๔ โหราแพทยาสมุห-
ประธารนั่งในชมรมนอกนั้นมราชวัต ตั้งเทพดา
นพเคราะหอยู่อุบาท อุทกราชอยู่พายพย ตงฉัตรเงน
ฉัตรทองฉัตรนาคฉัตรเบญจรง ราชวัตนอกนนชานหนง
มรวไก่ตงจรเหวดเงนทองนาคเบญจรงนอกนนชานหนง
มรวทบนอกรวทบชางยนท ทับขุนดาบขุนเรอขุนดำรวจ
อยู่ตามขบวน ทพระดำหนักมพระโรงแลหอพระ ดำหนัก

แม่หยัวพระพี่ อนังดำหนักสมเดจพระอรรคมเหษพระ
ภรรยา อนังดำหนักแม่หยัวเจ้าเมองทัง ๒ อนังเรอน
หลังลูกเธอ หลังหลานเธอพระสนมอยู่

เดือนแรม ๑๑ ค่ำ ลูกขุนแต่นา ๑๐๐๐๐ ลงมา
ถึงนา ๑๐๐๐ ถวายบังคมสมโพธแม่หยัวพระพี่ ๓ วัน
แรม ๑๔ ค่ำเอาราชยานแลพรหม ๑๖ มารับแม่หยัว
พระพี่เจ้าไปในปราสาทรุ่งแล้ว ๒ นาลิกาเรียกพระรา-
เชนทรยานเทวยานทิพยานพระยานุมาศ พระราเชนทร
เสวตรฉัตร ๕ ชนแล ๗ ชน ๕ ชน ๔ ชน ๓ ชน ๒ ชน กลง
แลพรหม ๓๒ สมเดจพระอรรคมเหษี ๕ ชน ๔ ชน ๓ ชน
กลงแลพรหม ๑๖ เมียนา ๑๐๐๐๐ เอกแลนา ๕๐๐๐
เอกสนองพระโอษฐเดรหน้าพระภรรยาเจ้า ๓ ชน ๒ ชน
กลงแลพรหม ๘ เมียนา ๕๐๐๐ แลออกเจ้าเดรหน้าแม่
หยัวเจ้าเมองซ้ายขวา ๒ ชน แลบวหงายกลงแลพรหม
๔ เมียนา ๓๐๐๐ แลชแม่แก่เดรหน้าแม่หยัวเจ้าพระพี่
เมียพระบโรหิตถือเทยนทอง เมียพระพรามถือสังข
เมียพระมเหธรถือปลาทอง เมียพระพิเชดถือเต่าทอง
เมียพระเทพราชถือตระพัง เมียพระจักรปาณถือพาน

เข้าตอก เมยพระอาทยาถอมัดไพล เมยพระโหร
ปรายเข้าสาน ครันถึงมณฑปแม่หยัวพระพ แลวจึงหยุด
พระราเชนทรหน้าพระราเชนทร พระศรีอรรคราชถือ
พระขรรค จึงสนองพระโอษฐจึงลูกเธอหลานเธอ จึงพระ
มาดุราช พระมาดุฉาพระอธิการยมหาธิบดีหลังพระรา-
เชนทร สมเดจพระอรรคมเหษีเจาแลวจึงพระกรรยาเจ้า
จึงแม่หยัวเจ้าเมืองซ้ายขวาจึง ๑๒ กำนัล นายแวงสนม
รับแต่ตนปราสาทออกมา นายแวงหน้ารับแต่ประตู
มกอกน้ำออกมา แตรสังขสเดาะผู้หญิง ครันแสดจถึง
เข้าพระผทมด้วยแม่หยัวพระพ ผทมตนสรงเสวยธรง
พระสุคนธสำอางราโชประโภก เสดจหอพระแล้วลง
พระราเชนทรเสดจไปเวียร ๙ รอบ ครันไปถึงอุทกราช
สสชัดแหวนชัดทองชัดเงิน เทพดาแลองคมคุณทแลอัน
มีพราหมณอยู่บูชา แลคนปรายเงินให้ทุกคน ครันเวียร
จรดสมทธแลวทงหาพระองค เสดจดวยรองพระบาท
เข้าในโรงกุนธนั่งเตียงทองทัง ๕ พระองคแล้ว วังแบก
พานสนานยืน พลเทพนำบโรหิตพิรามให้น้ำสังข มเหธร
พิเชดให้น้ำกลด ฝายพระภรรยาเจ้าแม่หยัวเจ้าเมือง ขุน
อินทรขุนจันทรตามซ้ายตามขวาแบกพานสนาน พระเทพ

ราช พระขัครปานิให้น้ำสังข พระธรรมสาตรพระอาทยา
ให้น้ำกลด ครันเสรจการเสดจขนพระธนัง เลยงลูกขุน
มีหม่งครุ่ม ซ้าย ขวา คุลาตีไม้ใต่เชือกหนัง เล่น แพน พุ่ง
หอกยิงธน

พระราชกุมารสมเดจพระอรรคมเหษีเจ้าขวา พระ
ราชบุตรซ้าย ลูกเธอหลานเธอแม่เจ้าพระสนม ออก
เจ้ากำนัลซ้ายนักเทศขวาขันทีซ้าย

171

การพระราชพิทธีอินทราภิเศกตั้งพระสุเมรุสูงเส้น
๕ วา ในกลางสนามนั้น พระอินโทรนั่งบนพระสุเมรุ
อิสินธรยุคุนธรสูงเส้นหนึ่ง กรวิกสูง๑๕วา เขาไกรลาศ
สูง๑๐วา ฉัตรทองชั้นใน ฉัตรนาคชั้นกลางฉัตรเงิน
ชั้นนอก แลนอกนั้นราชวัตฉัตรเบญจรง ใต้ฉัตรรูป
เทพดายืน นอกฉัตรราชวัตรรั้วไก่ ฉัตรกระดาดรูป
ยักษคนธรรภ รากษยยืนตีนพระสุเมรุ รูปคชสีหราชสีห
สิงโตกิเลนเยียงผา ช้างโคกระบือแลเสือหมีรป
เทพดานั่งทุกเขาไกรลาศ รูปพระอิศวรเปนเจ้าแลนาง
อุมาภควดี ยอดพระสุเมรุรูปพระอินทรรูปอสูรอยู่กลาง

พระสุเมรุ์ รูปพระนารายน์บันทมสินในต์นพระสุเมรุ์ นาค ๗ ศีศะเกยวพระสุเมรุ์นอกสนาม อสูรยืนนอกกำแพง โรงร์าระทาดอกไม้มหาดไทบำเรอห์ สนองพระโอษฐ์ดำรวจเลกเปนรูปอสูร ๑๐๐ มหาดเลกเปนเทพดา ๑๐๐ เปนพาลสุครีพมหาชมภูแลบริวารพานร ๑๐๓ ชักนาคดึกดำบรร์ อสูรชักหัวเทพดาชักหาง พานรอยู่ปลายหางพระสุเมรุ์ เหลยมหนึ่งทอง เหลยมหนึ่งนาค เหลยมหนึ่งแก้ว เหลยมหนึ่งเงน เขายุคุนธรทองอสุนธรนาค กรวกเงน ไกรลาศเงน รอบสนามข้างนอกตั้งช้างม้า จัตุรงคพลนา ๑๐๐๐๐ ใส่ศิรเพศห์มเสอนุ่งแพรเคารพ นา ๕๐๐๐ ใส่หมวกทองห์มเสอนุ่งแพรจำรวจ นา ๓๐๐๐ หมวกแพรเทศห์มเสอนุ่งแพรนา ๒๔๐๐ ลงมาถึงนา ๑๒๐๐ ถอดอกไม้เงนดอกไม้ทองตามดำแหน่ง เข้าตอกดอกไม้ถวายบังคมพราหมณาจารย โยคโภคอาดาลตบศิวนั่งในราชวัต วันแรกการ อธิภาศในวัน ๒ ราบอันก่อวัน ๓ สรางอันก่อวัน ๔ จบสมิทวัน ๕ ชักดึกดำบรรพวัน ๖ ตั้งน้ำสุรามฤตย ๓ ตุ่ม ตั้งช้าง ๓ ศีศม้าเผอกอุสุภราชครุฑธราชนางดาราหน้าฉาน ตั้งเครื่องสรรพยุทธเครื่อง

ช้างแลเชือกบาศหอกไชยตั้งโตมรของ้าว ชุบน้ำสุรามฤตยเทพดาผู้ดึกดำบรร ร้อยรูปพระอิศวรพระนารายน์ พระอินทพระพิศวกรรม์ถือเครื่องสำรับตามทำเนียมเข้ามาถวายพระพรวันคำรพ ๗ พราหมณาจารย ถวายพระพรวันคำรพ ๘ ท้าวพญาถวายพรวันคำรพ ๙ ถวายช้างม้าจัตุรงควันคำรพ ๑๐ ถวาย ๑๒ พระคลังวัน ๑๑ ถวายส่วยสัตพัทยากรวัน ๑๒ ถวายเมือง ๑๓ ถือน้ำสุรามฤตยวัน ๑๔ ยกบำนานเทพดาวัน ๑๕ ยกรางวันท้าวพญาวัน ๑๖ ยกรางวันลูกขุนหมื่นวัน ๑๗ พระราชทานแก่พราหมณาจารยวัน ๑๘ ซัดกรรมพฤกษวัน ๑๙ วัน ๒๐ วัน ๒๑ สามวันปรายเงินทอง สามวันเล่นการมโหรสพเดือนหนึ่ง ตั้งรูปกุมภรรณท์ตรงฉานสูงเส้นหนึ่งมหาดเลกเปนพานร ลอดออกแต่

ใน หู ตา จหมูก ปาก ครั้นเสร็จการ เสด็จด้วยพระราชรถให้ทานรอบเมือง จบการอินทราภิเศก

172

การพระราชพิทธีเผดจ์ศก ตั้งในบรัดซ้ายพระธีนั่ง

กลางพระโรงวัง แลดำรวจในหฤทัยราชภักดิ์ สนม
ซ้ายขวาเผ่าแลนาลิวันบันดาเผดจศก ครันรุ่งแล้ว ๒
นาลิกาเสดจลดแจตร
พิทธลดแจตรมดำหนักอาบพระสงฆในน้ำนน ตง
ม่านฝ่ายในฝ่ายนอกพระธำนั่ง กลางบ็กไม้พุ่มต้นหุ้ม
ผ้าแดงฝ่ายในไม้พุ่ม สมเดจ์พระภรรยาเจ้าทังสอง
แล ลูกเธอ / หลานเธอ แม่เจ้าแลพระสนมออกเจ้าทังปวง
ฝ่ายนอกไม้พุ่มพระราชกุมารพระราชนัดดานา ๑๐๐๐๐
เอก นา ๑๐๐๐๐ โท นา ๕๐๐๐ ตรีนา ๑๐๐๐
ครันจันหันแลวเขาบันทมต้น เสดจลงสรงธรงลาย
ทังสำรับ เสดจขึนหอพระกลางวันเสดจลงสรงธรง
ไพรำทังสำรับเลยงลูกขุนแลฝ่ายในฝ่ายนอก มีหม่ง
ครุ่มซ้ายขวาคุลาต่ไม้ เล่นแพนไต่เชือกหนังลอดบ่วง
พุ่งหอกยิงธนูแพเลยง พระราชกุมารบนปราสาท ๓ ชัน
พระราชนัดดาคูหาตอนเดียวนา ๑๐๐๐๐ เอก มนดบ
๕ ชัน นา ๑๐๐๐๐ โท มนดบ ๓ ชัน นา ๕๐๐๐
ราชคฤห ๓ ตอน นา ๓๐๐๐ นา ๒๖๐๐ คฤห ๒ ตอน
นา ๑๔๐๐ นา ๑๒๐๐ คฤหตอนเดียวมบังหา นา ๑๐๐๐

คฤหตอนเดียว ๘๐๐ นา ๖๐๐ เพดาลปรามมริม นา ๕๐๐ นา ๔๐๐ เพลาท้าวพญาหัวเมืองจัตุสดมภมนตรี มุกขลูกขุนนุ่งห่ม ๓ สำรับ พายเอยันเสดจสรง ครั้น เสดจธรงสาอางเสรจ เสดจลงเรือเข้ามา ท้าวพญา ลูกขุนนุ่งผ้าลงน้ำมาทเดียวเมอเสดจสรงเหนอน้ำวงง ชาย เสรจการพทธลดแจต

173

เมอสมเดจพระอรรคมเหษทรงครรภ ทำพิทธิใน ตนหมันพระเสอเมองเจดวัน จงงานจองสำโรงเมยนา ๑๐๐๐๐ เดรหน้าราชยานทัง ๗ วัน สมโพท ลูกขุน ถวายบังคมจำเรญศร ตามบันดาศักด์ ปลูกเรอนไฟ ประทาน ๕ ห้อง พระโรง ๗ ห้อง เปนพนักงานกระลา โหม เมอสมภพวังตมอง คลังถวายผ้ากายา ๑๖ ตรา เมองถวายเมยโจร ๕๐ พลเทพถวายน้ำ ๑๖ คนโท ขุน ศรสังกรเบ้าสังข สังขพลเบ้าแตร ๒๐ ม้องไชย ขุน อินทขุนจันทต้มน้ำร้อน มหาเทพมหามนตร์ตังรักษา กำ หฤไทยราชภักดิเบกหมอผีหลวง หลวงโขมดเอา กะบานผีเสย พระสทธิสารเสยเข้าเช้า กุมารรักษาเสย เข้ากลางวัน กุมารเพชเสยเข้าค่ำ พระโหรพระเทพราช

ตั้งบาตรฉายา ครั้นสมภพสนานแล้ว ลูกเธอรับยันแก่
สนองพระโอษฐ ๆ ยันแก่แม่นม นาลิกา ๑ เบิกหมอ
บัตติเสดาะเคราะห์สันดิง ๒ นาลิกา เบิกลูกขุน
ถวายบังคม เอาพระองค์ใส่พานเนาวรัตน ลูกเธอ
หลานเธอชูขึ้น ไขหน้าล่องถวายบังคม รุ่งเช้า
สมโพทจำเริญศรี ๓ วัน พานทองหนัก ๑ + จานทองหนัก
๕/— สาบทองหนัก ๕/— ครกทองหนัก ๑๐/— สาก
ทองหนัก ๑๕/— ช้อนทองตักบังคนหนัก ๓/— แม่นม
เอก ๓ แม่นมโท ๗ แม่นมตรี ๙ บาเลียง ๔ ยาย
เลียง ๒ พเลียงอู้มยัน ๔ พเลียงอู้มเสดจ ๔ พเลียง
กลางเรือน ๘ หมอ ๖ หมอเสดาะเคราะห์ ๒๐ คน
สดิง ๒๐ บัดแส ๒๐ ช้า ๓๐ สาครทองหนัก ๕/ + ถึง
๗ วัน ทำงานยอดศรีไข่แหวนเนาวรัตน ๙ ดวง ทำงาน
บอนเข้าได้เงน + ทอง + ทำงานบอนกล้วยได้เท่ากัน
จำเริญพระศรีทุกที เมื่อเถลิงอู่ได้ทองหนัก ๔ + ทำงาน
อาสจไทย ทำงานถารถ ทำงานจองบาท ทำงานยอด
ฟองมัณ ได้ไข่ทองหนัก ๕/— คนน้ำร้อน ๕๐ เงน ๑ +
ทำงานจรดคงคาได้เงน ๑๐ + ทอง ๓ + คน ๑๐๐ ช้าง ๓

ม้า ๓ ทำงานโกยรักแท่าลงท่า ทำงานขนม้า ทำงานขนช้าง ธรงผนวด จวรอุหลบ สมเดจพระอัครมเหษีสมโพทกัง สมเดจพระภรรยาสมโพทกัง แม่หย้วเมืองกัง ลูกเธอกัง หลานเธอกัง พระสนมกัง โดยอันดับลงมา

174

กุมารศักดิ์

ผพระสนมออกเจ้านางกำนัล นางบำเรอหยกเครื่องจ่าในเรือนโขลน ถ้าต้องพระราชอาชูา หนัก เบา ส่งแก่ทลวงพัน สนมหมื่นฟาดหมื่นโจม ผสนมโทษถึงตายแลให้มล้างไซ้ ให้ใส่สนับเพลาก่อนจึงมล้าง ผมล้างแลหาสนับเพลามิได้ โทษมีแก่ทลวงพันเท่าผิดพระสนม ถ้ามล้างพระสนมใส่ถุงเสียอย่าให้เหนศภ ถ้าเหนศภเปนโทษผิดอายการ

175

ผพระราชกุมารต้องพระราชอาชูา แลใส่สังขลิกบัญชร คือใส่ตรวนไซ้ ถ้าลูกหลวงเอกเครื่องทอง ลูกหลวงโทเครื่องเงิน ลูกเธอนอกวังส่งแก่พนักงานรักษาราชวัง ถ้าลูกเธออยู่ในวัง ส่งแก่ทลวงพันสนม

ตามซ้ายตามขวา เรือนจำในสนมในมกอกน้ำ แล
เรือนจำนอกในพระพิคเนศโทษเบา ถ้าโทษหนักทีหนึ่ง
นิฤเทศไปต่างเมือง แลคอเมืองเพชบูรรณจันตบูรรณ
นครศรธรรมราช สังนายแวงหน้า ๒ แวงหลง ๒ ดารวจ
ในถอกฎสั่งเรือในพิเนศ แลเรือขุนดาบแห่หน้าเรือ
ชาววังตามหลัง หัวหมื่นองครักษนารายหลังตามไป
ส่งถึงที่ จึงนายแวงดำรวจในลงเรือหน้า แลเอากฎไป
แก่เจ้าเมืองแลกรมการ ให้แต่งที่แต่งเรือนตามโทษ
หนัก เบา ไว้ ณ กลางเมืองเรือน ๓ ห้อง ฝากระดานตรึง
เหลก ขุดขุมใต้ท้องเรือนภุก ๕ ศอกมีกะดานปกบน
ลั่นกุนแจตามกฎ สั่งให้ไว้บนกัดลงขุมกัด ตามโทษ
หนักโทษเบา ถ้าโทษถึงตายให้ลงขุม เมื่อไปนั้นถ้า
มีเรือ ผู้ใดเข้าไปผิดปหลาดอายการนายแวง ท้าวพญา
หัวเมืองมนตรีมุขลูกขุนแต่นา ๑๐๐๐๐ ถึงนา ๖๐๐
ผู้ใดส่งลูกเธอกัด ให้ของส่งของฝากกัด อายการ
นายแวง ได้กุมเอาตัวเปนขบถตามโทษานุโทษ

อนึ่งถ้าอยู่ในเมืองที่จำแลมผู้ไปคบไปหาให้ของ
ฝากของถวายให้วคนโทษถึงตาย

176

ถ้าแลโทษหนักถึงสันชีวิตรไซ้ ให้ส่งแก่ทลวง
พ้นหลังแลนายแวงหลังเอาไปมล้างในโคกพญา นาย
แวงนั่งทับตักขุนดาบ ขุนใหญ่ไปนั่งดู หมื่นทลวงพัน
กราบ ๓ คาบ ตดวยท่อนจันทแล้วเอาลงชุม นายแวง
ทลวงพันผู้ใดเอาผ้าธรงแลแหวนทองโทษถึงตาย เมื่อ
ตนนเสอขลบเบาะรอง

177

การอายัดในพระราชวังในท้องพระโรง คองาน
สมพรรษฉันทอดเชือกดานเชือก ถวายบังคมเลยงลูก
ขุน ถวายบังคมถอน้ำพระพัท สมเดจพระอรรคมเหษี
พระอรรคชายา พระแม่หยัวเมือง สมเดจหน่อพระ
พุทธเจ้าพระราชกุมารพระราชนัดดา ถวายบังคมใน
หอพระ พระราชกุมารพระราชนัดดานั่งศาลา ราชบัณ-
ฑิตยพราหมณาจารยทังปวงนั่งศาลาด้วยตามทำเนียม

178

อนึ่งหลานหลวงอยู่นอกวัง ท้าวนั่งเมืองขเรอบด
ลาดกันพานหมากรองตะลุ่มกว่านั้นผิดอายการ

หลานหลวงกินเจียดมุกขพานมุกขก็ได้ กว่าน้ัน ผิดอายการ

กชิงหุ้มผ้าแดงได้แต่หลานหลวงอยู่ในวัง อยู่นอกวังกชิงห้มผ้าขาวเลว

179

อนึ่ง พระราชกุมาร ได้เปนพระหน่อพระเจ้าอยู่หัว ฝ่ายหน้า ถ้าจะพิดทูลพระเจ้าอยู่หัวให้ทูลว่าสมเดจ์พระหน่อเจ้า แลเมอสมเดจพระหน่อเจ้าเข้าเผ้าในพระราชวัง ผู้จมาด้วยน้นถอ พานหมาก / เต้าน้ำ / กะเพ } คนหน่ึง นอกกว่าถือของให้มาแต่ ๔ คน

180

อนึ่งเครื่องอุประโภคทังปวงพระเจ้าอยู่หัว ให้เรียกว่า มาลา / ภาษา / พระขรรค } ธรง พานหมากเสวย พานน้ำเสวย แบ่งธรง เครื่องธรง ช้างธนัง มาธนัง เรือธนัง ราชยาน อภิรุม กันภิรุม บังสูรย์พัชนีเจียมธนัง ฝ่าย เครื่องบริโภคให้เรียกว่า เข้าเสวย น้ำเสวย ของเสวย เมียงหมากเสวย

181

อนึ่งจะรับพระบันทูลให้ว่าพระพุทธเจ้าคะ ถ้าจะทูลให้ว่าพระพุทธเจ้าขอกราบทูล ถ้าจะเจรจาให้ว่าเจ้านั่งกระหม่อมตรัส สั่ง ใช้ ถ้าจตงหลวงขุนหมื่นให้ตั้งแต่หลวงขุนหมื่นลงไปถึงพันทนาย อย่าให้ต้องชื่อหลวงขุนหมื่นพันทนายในพระราชวังหลวง ผู้เปนที่หลวงจกินเจียดทรงมันได้แต่หลวงกลาโหมหลวงจ่าแสนนอกนั้นให้กินแต่เจียดมองหูเงิน

182

อนึ่งพระเจ้าลูกเธอทังปวง ถ้าผู้ใดจะพิดทูลแต่พระเจ้าอยู่หัว ให้ทูลว่าพระเจ้าลูกเธอองคนั้น ๆ ตามชื่อ แลเมื่อพระเจ้าลูกเธอจมาเผ้าในพระราชวัง ผู้มาด้วยถือเจียดหมากคนหนึ่ง เจียดน้ำคนหนึ่ง ผู้มานอกนั้นได้แต่สามคน ครั้นถึงพระราชวังแล้วให้อุ้มเจียด หมาก น้ำ เสวยนั้นไว้วางให้เอาเตียงรองตะลุ่มรอง

183

อนึ่งเครื่องอุประโภคทังปวง ให้เรียกว่ามาลาธรงว่าผ้าธรงเจียดหมากเสวยเจียดน้ำเสวยแม่งธรง ช้าง

ธนังม้าธนังเรือธนัง กันชิงคานหามยานุมาศ กันภิรุม
เครื่องบริโภคนั้นให้เรียกว่า เข้าเสวยน้ำเสวยของ
เสวยเมียงหมากเสวย ภัดต่อด้ำประดับมุกข ใบทา
ชาติเขียนลายทอง จะขานให้ขานว่าพระพุทธิเจ้าคะ
ถ้าจะทูลให้ว่าข้าพระพุทธิเจ้าขอทูล ถ้าจะเจรจาให้ว่า
พระองคเจ้าตรัสสั่งตรัสใช้ ถ้าจะตั้งขุนตั้งหมื่น พัน
ทนายในกรมพระเจ้าลูกเธอนั้น ให้ตั้งอย่าให้ต้องชอ
ขุนหมื่นพันทนายในพระราชวังหลวง

อนึ่งข้างฝ่ายหลังนั้น พระเจ้าอยู่หัวให้เรียกตาม
ขนบพระเจ้าลูกเธอ

พระธรรมนูญ

ในลักษณพระธรรมนูญ เปนมูลคดีแห่งกระลาการมีพระบาฬีในพระธรรมสาตรดั่งนี้

โย กิญฺจายี วิจารโณ ธมฺมานุรูปลญฺจนำ
อวหาราทฺยตฺถานำ โส ธมฺมานุญฺโญ ติ วุจฺจเร

แปลว่า โย สภาโว อันว่าสภาวะอันใด วิจารโณ พิเคราะดู ธมฺมานุรูปลญฺจนำ ซึ่งกิริยาอันประทับพ้องโดยสมควรแก่กระทรวงแล้วแลส่งไป อวหาราทฺยตฺถานำ แก่กระทรวงความทั้งหลายมี กระทรวงนครบาลเปนต้น กิญฺจายี แม้นโดยแท้ โส สภาโว อันว่าสะภาวะประทับความควรแก่กระทรวงโดยธรรมนั้น วุจฺจเร อันมะโนสาราจารยกล่าวไว้ ธมฺมานุญฺโญ อิติ ชื่อว่าพระธรรมนูญ

1

ที่จะแก้เปนสาขะคดีมีโดยพระราชบัญญัติอันบุราณราชกระษัตรคานึงตามคาภีรพระธรรมสาตร แลวตั้งเปนบทกำหนดกระทรวงสับ ๆ กันมาดั่งนี้

ศุภมัสดุ ๑๕๔๔ ศกชวดนักสัตวเชทมาศศุขบักดิถุถีอาทิตยวาร พระบาทสมเดจเอกาทธรฐอิศวรบรมนารรถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอย่หัวเสดจในพระธิ

นั่งมงกุฎพิมานสถานพิมุกขไพชณรัตนมหาประสาท จึง
มีพระราชโองการมานพระบันทูล จำเพาะพระศรีภูริ
ปรีชาธิราชเสนาบดีศรีสาลักษณให้ตราพระราชบัญญัติ
แก่สารกำนันการทังปวง เหตุกระทรวงการว่าตั้งแต่นี้ไป
เมื่อหน้า ซึ่งผู้ได้ว่าราชการทุกกรมอันหาโรงสานมิได้
ใช่กระลาการที่จะพิจารณาความบังคับอรรถคดีอนาประ
ชาราษฎรผู้เปนข้าแผ่นดินแลอย่าให้ผู้หา โรง/สาร มิได้นั่น
รับหนังสือเอามาใถ่ถามเอง ถ้าแลราษฎรจะร้องพ้องใช้
ให้มุนนายอนาพญาบาลนำเอามาว่าตามกระทรวงรูป
ความซึ่งบันดามีโรงสาน จะได้พิจารณาเนอความทัง
ปวงนั้น ให้พิจารณาตามกระทรวง

2

๑ อนึ่งมีพระธรรมนูญไว้ว่า ทวยราษฎรจะร้อง
พ้องหาอุธรแก่กระลาการแลโรงสานกรมใด ๆ ว่ามิ
เตมใจให้พิจารณาก็ดี ว่าพิภากษาความผิดสำนวรก็ดี
แลหากระลาการผู้ถามความ แลผู้ถือสำนวรว่าเปนใจ
ด้วยลูกความ แลถามความให้ผิดด้วยสำนวรมิได้เปน
ธรรมก็ดี มิรับเขียนเอาว่ารับก็ดี ให้การต้องข้อมิเขียน

เอาก็ดี แลเขียนแล้วลบกลับสำนวรเสียก็ดี แลดัดแปลงไปสัจก็ดี แลอันสำนวรเสียมชให้สันสำนวรก็ดี มิได้เผชิญท้าวคำพญาณตามสำนวร แลอันคำค้านเสียมิได้ถามพญาณ แลอันคำท้วงติงทเลาเสีย แลอันโจทจำเลยเสียมิได้เอามาว่า แลแนะนำเสียมสอนลูกความทำชู้ด้วยลูกความ แลเรียกค่ารดชาให้ล้ำเหลือ แลอำยวนเนอความไว้ให้ช้าพ้นพระราชกำหนด แลผิดตระทรวงล่วงกรม แลพองคำกฎมิได้ใส่พระธรรมนูนก็ดี อนึ่งกล่าวหาว่าพญาณเขาด้วยข้างหนึ่งมิได้ว่าตามรับตามเหน แลรู้เหนแล้วอ้างมิรับ แลซึ่งมิได้รู้เหนเข้ารับเอาสมอ้างเปนพญาณอายาติดใจมิพังก็ดี ทังนเปนตระทรวงอุธรสานหลวงได้พิจารณา ถ้าหัวเมองไซ้เปนตระทรวงสานหน้าโรงผู้รักษาเมองได้พิจารณา

๓

๒ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าหาอาชูาแก่กันว่ามิได้มีฉะโนฎบาดหมายทำข่มเหงเกาะกุมยอชักผลักไสเอาท่านมามัดผูกทุบถองตีด่าจำจองโสตรวนขอคาใส่กลังไว้โดยพะละการเอง ลงเอาทรัพยสิ่งสินสิ่งหนึ่งสิ่ง

ใดมาไว้เปนอนาประโยชนแก่อาตมา แลทำข่มขืนลูกความก็ดี ทั้นเปนตระทรวงอาชูาสานราชได้พิจารณา ถ้าหัวเมืองขุนปลัดรองปลัดได้พิจารณา ถ้าจำเลยมิได้เปนกระลาการเปนอาชูานอกเปนตระทรวงขุนประชาเสพได้พิจารณา ถ้าจำเลยเปนสมในขุนอินอาชูาได้พิจารณา

4

๓ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าหากันว่ามิได้เปนญาติพี่น้องว่าเปนญาติพี่น้องประกันเข้าว่าเนอความต่างกันราษฎรก็ดี แต่งการมเขียนหนังสือให้แก่ราษฎรร้องพ้องหาความกันประการนี้เปนตระทรวงอาชูาจักรได้พิจารณา ถ้าหัวเมืองสารอาชูาได้พิจารณา

5

๔ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าหากันว่าปล้นสดมฉกลักเอาทรัพย์สิ่งของทองเงินฆ่าเจ้าเรือนตายกลางวันกลางคืนแลลักลูกเมียไพร่พ้าข้าคนท่านลักช้างม้าเรือเกวียนโคกระบือเข้าของผ้าผ่อนแพรพรรณเสื้อผ้าวัถั่วเปดไก่สิ่งใดก็ดี ทำชู้ด้วยเมียท่านฆ่าฟันกันแลจะกลัดกระสือกระหางแลทำยาแฝดยาเมาริดลูกเสียสรรพทำประการใดให้ตายไช้เปนตระทรวงนครบาล ถ้า

เนื้อความไม่ถึงตายจำเลยเปนสมในขุนพรมสุภาได้พิจารณา ถ้าแลหัวเมืองขุนแขวงหมื่นแขวงได้พิจารณาแต่เบาต่ำแสน

๕ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า หากันว่าด่าสประมาทประการใดก็ดี แพละโลมยกยอก ล้วงแย่งเมียท่านลูกสาวหลานสาวท่าน แลข่มขืนมิได้ถึงชำเราก็ดี แลทุบถองตบตีด้วย ไม้ / มือ มิได้ถึงสาหัสก็ดี กู้นยมสันชื่อ / ขาย ของสิ่งใดๆก็ดี ราษฎรทั้งหลายไปมาอาไศรยแลมันลักเอาผู้คนช้างม้าโคกระบือทรัพยสิ่งใดของท่านเจ้าเรือนซึ่งมิได้ให้อาไศรยมาพ่องหาเจ้าเรือนผู้ให้อาไศรยก็ดี ผัวเมียหย่ากันแบ่งสิ่งของ แลผัวลักของเมีย ๆ ลักของผัว พ่อ / แม่ พี่น้องลูกหลานลักของลูกเขย / สไพ้ ๆ ลักของ บิดา / มารดา ผ่ายผัวผ่ายเมีย แลรุกที่ / แดน เรือกสวนแลซัด เรือน / รั้ว แลชวนท่านไปฆ่าฟันมีผู้มาอาไศรยของท่านหายแลของตกก็ดี แลรับสิ่งของฝากเช่า จำนำแลบังคับค่า ขายคนแก่ท่านก็ดี แลเอา

ช้างม้าโคกระบือเรือเกวียนสิ่งใดไปมิได้บอกแก่เจ้าของ
แลพรางว่าได้ แลขอไถ่ข้าท่านตกันถึงสาหัส ข้าลัก
ของเจ้าไปฝากมีผู้รับกัด แลของท่านหายมีผู้ออกเจบ
กัด ถูมน้ำลายรดหัวท่านต้องท่าน แลสิ่งอันโสกโครก
ต้องท่าน ผัวท่านมิอยู่ตนขึ้นไปหาเมียท่านถึงที่นอน
ทำชู้ด้วยเมียท่าน แลข่มขืนกอดจูบเมียท่านลูกท่าน
หลานท่านถึงชำเรากัด สมคบ เมีย ข้า ท่านกัด กล่าว
มาทั้งนี้เปนตระทรวงแพ่ง ถ้าจำเลยเปนสมใน คือ
ในกรมพระเจ้าลูกเธอพระเจ้าหลานเธออันหากรมมิได้
แลกรมฝ่ายใน กรมแสงในกรมแสงนอกกรมคลังใน
กรมคลังวิเสศ สิบสองพระกำนัน ซ้าย ขวา แลดาบเกย
ซ้าย ขวา ครัวเข้าต้นแลกรมสนมพลเรือน ซ้าย ขวา กรม
รักษาองค ซ้าย ขวา กรมตำรวจใน ซ้าย ขวา กรมสารภาคอร
ในแลกรมมรฎกกรมช่าง ทอง สนะ ข้าพระวัดศรีสาระเพชู
วัดเชตุพล วัดรามวาด วัดธรรมมิกราช วัดวังไชย แล
วัดสวนหลวงแลวัดพระเมรุ แลวัดราชประดิศถาน แล
วัดกะดีทอง แลวัดโลกสุทธา วัดสบสวรรค วัดอินทา

ราม ถ้าจำเลยในกรมทั้งนี้เป็นตระทรวง { แพ่ง / อาชา / นครบาล } ก็ดี กรมวังได้พิจารณา ถ้าหัวเมืองเป็นตระทรวง { ขุนสุพมาตรา / รองสุพมาตรา } ได้พิจารณา

7

๖ อนึ่งพระผู้เป็นเจ้ากล่าวไว้ในพระธรรมนูนว่า พระผู้เป็นเจ้าเลยงให้มีศักดิ์แต่นา ๔๐๐ ขึ้นไปถึงนา ๑๐๐๐๐ ได้รับพระราชทานเครื่องพัทยา แลผู้มีบันดาศักดิ์ถึงแก่ { อนิจกรรม / อสันกรรม / มรณสัน } จึงให้ทำมรฎกหลวง แลให้ผู้รักษาทรัพย์มรฎกทำบาญชีฎีกามรฎกมายื่นแก่กรมมรฎกโดยสัจ อย่าให้เบียดบังอำพรางไว้สักอัน ถ้าต่ำนา ๔๐๐ ลงมาถึงนา ๑๐ ไร่แลหาทรัพย์มรฎกแก่กันให้ขุนศรีราชบุตรเอามาพิจารณาว่ากล่าว ให้ผู้รักษามรฎกทำบาญชีมายื่นแต่โดยสัจโดยจริงตามพระธรรมนูนท่านกล่าวไว้นี้ ถ้าหัวเมืองกรมมรฎกหัวเมืองได้พิจารณา

8

๗ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าชาวกรุงก็ดีต่างประเทษก็ดีหาพิพาทคดีถ้อยความแก่ฝ่ารั่งอังกฤตวิลันดาแขกประเทษแขกฉวามะลาอยู่มักะสันญูวนจีนซึ่งเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารไซ้ เปนตระทรวงขุนพิจิจใจราชปลัดได้พิจารณาว่ากล่าว ถ้าหัวเมืองยุกระบัดได้พิจารณา

อนึ่งต่างประเทษสพไสมย เข้ามาอยู่ในประเทษเมืองใด มีคดีถ้อยความให้พิจารณาว่ากล่าวตามราชประเพณีจารีตเมืองนั้น

9

๘ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า มีผู้มาร้องพ้องว่าช้างม้าโคกระบือปล่อยปละเสียไปกินเข้าเปนผลต้นแลรวงกลุ่มลอมลานแลทนาวาทเลยงกันด้วย โค กระบือ ก็ดี ด่าตกันด้วยเคียวไม้กะตักแลไม้กะดองหายไม้หาบเข้าแลเชือกในท นา ลาน ก็ดี แลไถเข้าเปนต้นเสีย ไถทับกันแลเกี่ยวคาบกันแลเขนเกวียนเลื่อนลากชักเขนเข้าก็ดี โจรลักเมดเข้า ๆ

ต้น รวง แลเข้าในที่กลุ่มที่ ลอม ลาน ก็ดี ไม้หาบไม้กวาด เชิงโลงไม้ทังนาก็ดี แลจุดเพลิงไหม้ที่นาต้นเข้าเสีย ก็ดี แลไหม้เข้าสุมลอมในที่ ลาน นา แลเมดเข้าไหม้ เสียก็ดี เปนตระหรวงแพ่งอาญานครบาลกรมนาได้พิจารณา ถ้าหัวเมืองเปนตระหรวงขุนหมื่นกรมนาได้พิจารณา

10

๙ อนึ่งมีพระธรรมนนไว้ว่า มีผู้นิยมทรัพสินในท้องพระคลัง แลหากันด้วยขนอนตะหลาดค่าน้ำเชิงเรือน บันดาขน ณะท้องพระคลัง เปนมูลคดีพระคลังได้พิจารณา

11

๑๐ อนึ่งมีพระธรรมนนไว้ว่า ถ้ากระหัดหาความพระสงฆเถรเนน ว่าต้องอัธิกรด้วยสัตรภาพก็ดี รูปชเสพเมถุนณธรรมด้วยพระสงฆเถรเนรกระหัดก็ดี ทำผิดสิ่งใด ๆ ในสิกขาเปนตระหรวงธรรมการได้พิจารณา ถ้าหัวเมืองเปนตระหรวงธรรมการหัวเมืองได้พิจารณา

12

๑๑ อนึ่งมพระธรรมนูนไว้ว่า หากันว่าด่า สประมาทประการใดก็ดี แพละโลมยิกยอกล้วงแย่ง เมียท่านลูกสาวหลานสาวท่าน แลข่มขืนมิได้ถึงชำเรา กดทุบถองตบตีด้วยไม้ด้วยมือมิได้ถึงสาหัส กูนยมสน ซอขายส่งของส่งใด ๆ ก็ดี รายฎรทังหลายไปมาอาไศรย แลมันลักเอาผู้คนช้างม้าโคกระบือทรัพส่งใดของท่านเจ้าเรือนซึ่งมิได้ให้อาไศรยมา พ่องหาเจ้าเรือนผู้ให้อาไศรยก็ดี ผัวเมียหย่ากันแบ่งส่งของแลผัวลักของเมีย ๆ ลักของผัว พ่อแม่พี่น้องลูกหลานลักของลูก เขย สไพ้ ๆ ลักของบิดามารดาผายผัวผายเมีย จำเลยเปนสงฆนอกเปนตระทรวงแพ่งกลางได้พิจารณา ถ้าหัวเมืองรองแพ่งได้พิจารณา

13

๑๒ อนึ่งมพระธรรมนูนไว้ว่า หากันว่ารุก ที่ แดน เรือกสวนแลชัด เรือน รั้ว แลชวนท่านฆ่าฟันมิผู้มาอาไศรยของท่านหายของตกก็ดี แลรับเข้าของฝากเช่าจำนำแลบังกัดค่าขายคนแก่ท่านก็ดี แลเอาช้างม้าโค

กระบือเรือเกวียนสิ่งใดไปมิได้บอกแก่เจ้าของแลพรางว่าเองได้แลขอไถ่ค่าท่านตีกันถึงสาหัส ข้าลักของเจ้าไปฝากมีผู้รับกัด แลของท่านหายมีผู้ออกเจบกัด ถ่มน้ำลายรดหัวท่านต้องท่านแลสิ่งอันโสโครกต้องท่านผัวท่านมีอยู่ตนขึ้นไปหาเมียท่านถึงหนอนทำชู้ด้วยเมียท่าน แลข่มขืนกอดจูบเมียท่านลูกหลานท่านถึงชำเราะกัด สมคบ เมีย ข้า ท่านกัด ถ้าจำเลยเปนสมนอกเปนตระหรวงแพ่งกระเสม ถ้าหัวเมืองขุนแพ่งได้พิจารณา

14

๑๓ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าพิพาทกันด้วยม่าวไพร่เลวข้าเลวไทแลบันหมู่ไซ้ กรมศัศดิได้พิจารณาบาญพะแนก ถ้าหัวเมืองเปนพนักงาน ขุนศัศดิ รองศัศดิ ได้พิจารณาวากลาว

15

๑๔ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า หากันว่าเปนกระสือจะกลกระหางฉมบกฤษดียาอาคมใส่หว้านยา แลทำเสน่ห์ทำยาแฝดยาเมา แลรัดลูกเสียสารพัดทำทั้งปวง

ประการใด แต่ที่หมิถึงตายนั้นก็ดีพราหมณาจารยอาทาร
โยคีกรียมเหศเทยสารตรีทังปวงเปนโจทก็ดีเปนจำเลย
ก็ดีหาความกัน เปนแพ่งอาชูาประการใดก็ดี เปน
ตระทรวงแพทยาได้พิจารณา ถ้าหัววเมือง เปนตระ
ทรวงขุนหมื่นกรมแพทยาหัววเมืองได้พิจารณา

16

๑๕ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ผู้ใดจะร้องพ้อง
หาความแก่ผู้มีบันดาศักดิ แลจะใช้บาดหมายด้วยกิจ
ราชการสิ่งใด ๆ ให้ว่าให้สันต้นชอ ถ้าจะใช้ตราไปด้วย
ราชการสิ่งใด เมือง ๑ ๒ ๓ ๔ ให้สันปลายชอตามบันดา
ศักดิในทำเนียบนั้น ถ้าผู้ใดจะบาดหมายเรียกชอร้อง
พ้องหาความแก่กัน แลใช้ตราขาดชอไช้เปนพนัก
งานพันพาน ณราช หัววพัน มหาดไทได้เอาตัวผิมชอมา
พิจารณาเอาตัวเปนโทษปรับไหมตามบันดาศักดิ เอา
พิไนจ่ายเปนค่าอ้อยช้างหลวง

กล่าวลักษณพระธรรมนูนใส่ตระทรวงความสงเขป
สันแต่เท่านี้

17

สุภมัศดุ ๑๕๕๕ ศกกุญนักสัตว อาสุช มาศกาล
ปักษทัสมดดถพุทธวาร พระบาทสมเดจเอกาทธรฐ
อิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสดจ์ใน
พระวิหารสมเดจ์ผ่ายบูรพอิสาริศแห่งไพชนมหาปรา-
สาท จ่งมีพระราชโองการมานพระบันทูลจำเพาะแก่
พระศรีภูริปรีชาธิราชเสนาธิบดีศรีสาลักษณ ให้ตรา
พระราชกฤษฎีกาประหยัด ประเดียงแก่เจ้า พญาแลพญา
พระหลวงหัวเมืองมนตรีมุกขลูกขุน ราชนิกูลหัวหมน
หัวพันสรรพกำนันทังปวงทุกตระทรวง ผ่ายทหารพล
เรือนซ้ายขวา ตังแต่นไปเมือหน้า ถ้าแลกรมใดแลจะ
ใช้ตราด้วยราชการ แลกิจการสถารสพมาตรา แลตัง
ขุนหมน แลเรียกค่าไร่นา อากอรสมภักษร ขนอนตลาด
น้ำลหารหัวบ้าค่าทเชิงเรือนให้ใช้ตามตระทรวงซ่งได้ใช้
ค้อตรามหาดไท ตรากะลาโหม แลตราจัตุสดมทังส์
ตราพญาพระเสดจ ตราพญาเดโช ตราพญาท้ายน้ำ ตรา
พระอาลักษณ ตราพระโหราธิบดี ตราพญาราชภักดี
ตราพระศรีพิพัท ตราพระราชสุภาวดี ตราพระสุรัสวดี

ซ้าย ขวา } ตราสารภากอน ใน นอก } ตราหลวงอำมาต ตราหลวงธรรมไตรโลก ตราขุนหลวงพระไกรศรี ตราขุนกระเสม ตราขุนเทพอรชุน ตราขุนราชนิกูล ตราขุนธรเนน ตราขุนเทเพน ตามตระทรวงซึ่งมีในพระธรรมนูน

18

๑ ตราพระราชสีห์ เจ้าพญาจักกรีศรีองครักษ์สมหะนายกอัคมหาเสนาธิบดีอไภยพิรบรากรมภาหไดใช้คือผู้มีอรรถคดีมิเตมใจในคำพิภากษาณะกรมใดๆ แลกระลาการ ณ โรงสานทังปวง มาพ้องหาอุธรแก่กระลาการณกรมใดๆ ก็ดี ในโรงสารทังปวงก็ดี ว่ากระลาการยังมิได้ถามเปนสำนวรก็ดี ถามแล้วกระลาการยังมิได้พิภากษาสำนวรนั้นให้สำเรจก็ดี แลทำอบาทขาดเหลือแก่สำนวรเขาประการใดก็ดี แลพิจารณาพิภากษามิเปนสัจ ธรรม } ก็ดี เปนใจด้วยลูกความก็ดี แลเรียกค่าริดชาล้าเหลือก็ดี อำญวรความไว้ให้เนนนานก็ดี ให้เรียกกระลาการแลเบิกสำนวนมาพิจารณา ถ้าโจทจำเลยอยู่

ณะหัวเมืองทั้งปวง แลแขวงจังหวัดก็ได้ใช้ตราพระราชสีห์ไปเอาคู่ความ

อนึ่งหาว่า กระลาการ บังอาจเอาทรัพย์สินท่านมาเปนประโยชน์แห่งตน แลยอชักฉุดคร่าลูกเมียข้าคนท่านมาเปนข้าคนตนก็ดี มัดผูกตบถองตีด่าจำใส่ตรวนขื่อคา ใส่กลังเอาเชือกเอาผ้าเอาเถาวัลเอาหนังมัดผูกใส่ปลอกผูกเท้าผูกมือลงเอาเงินทองก็ได้ใช้ตราพระราชสีห์ไปให้กรมการแลแขวงส่งมาพิจารณา

อนึ่งถ้าโจรปล้นสดมก็ดี ตีด่าฟันแทงกันตายก็ดี ลักวัวควายช้างม้าข้าคนเรือเกวียนก็ดี ข้าหน้าเจ้าไพร่หน้านายกู้นมรดกว่ากันประการใด ๆ ก็ดี แลมีหนังสือร้องฟ้องไซ้ ก็ได้ใช้ตราพระราชสีห์ไปเอาคู่ความมาพิจารณา

อนึ่งถ้ามีพระราชโองการให้ข้าราชการผู้มีความชอบไปรั้งกรอง เมืองณหัวเมืองทั้งปวงบันดาขึ้นแก่เจ้าพญาจักรี คือเมืองพิศณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองศุกโขไท เมืองกำแพงเพชู เมืองพิไช เมืองนครสวรรค เมืองพิจิตร เมืองมโนรม เมืองไชนาฎ

เมืองอุไทธานี เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสิงคบุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี เมืองสรบุรี เมืองวิเศสไชยชาญ กรุงเก่า เมืองนครนายก เมืองประจิมเมืองฉเชิงเทรา เมืองสุพันทบุรี เมืองนครไชศรี เมืองราชบุรี เมืองการบุรี เมืองเพชูบูรร เมืองท่าโรงเมืองบัวชุม เมืองไชบาดาน เมืองกำพราน เมืองนครราชศรีมา ก็ได้ใช้ตราพระราชสีห แลใช้ไปให้หัวเมือง ทังปวง บันดาขนแก่มหาดไท ส่งคู่ความมาพิจารณา แลไปด้วยกิจราชการทังปวง แลมีตราพระราชสีห์ไปตั้งเจ้าเมือง แลปลัดรองปลัด นำตราเจ้าพนักงานซ่งตั้งกรมการแลตั้งนายอากอร ขนอนทังปวง บันดาขนแก่กรมมหาดไท

แลตราพระราชสีห์เจ้าพญาจักรีได้ใช้แต่เท่านี้ อนึ่งตราจักรเจ้าพญาจักรีนั้นได้ใช้ประทับตรา

พระราชสีห
พระคชสีห
นัวแก้ว

ไปลงพระราชอาชาประหารชีวิตรกรมการแลผู้ต้องโทษถึงตายณะหัวเมืองทังปวงบันดาขนแก่

มหาดไท
กะลาโหม
กรมท่า

ตราจักรเจ้าพญาจักรีได้ใช้แต่เท่านี้

๒ ตราพระคชสีห พญามหาเสนาธิบดีวิริยภักดีบดินสุรินทฤๅไชยอไภยพิริบรากรมภาหุสมุหะ พระกะลาโหมได้ใช้ คือโจทหาว่ามิได้มีหนังสือร้องพ้องหาสมพักนักการมิได้ แลเกาะกุมไปลงเอาทรัพย์สิ่งของสิ่งใด ๆ เปนอุกเข้ารวางข่มเหงก็ได้ใช้ตราพระคชสีหไปเอาลูกความมาพิจารณา

อนึ่ง ถ้ามีพระราชโองการให้ข้าราชการผู้มีความชอบไป รั้ง / ครอง เมืองณะหัวเมืองบันดาขึ้นแก่กรมพระกระลาโหม คือเมืองนครศรีธำมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไชยา เมืองชุมพอน เมืองเพชบุรี เมืองกุย เมืองปราน เมืองคลองวาน เมืองบางตพาน เมืองถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองตะกั่วป่า เมืองตนาวศรี เมืองมฤต เมืองทวาย แลเมืองสามโลก ก็ได้ใช้ตราพระคชสีหไปให้กรมการส่งกระทงความหมู่แลไพร่ในกรมวิวาทแก่กัน แลเรียกเงินหาทรัพย์มรดกมาพิจารณาตามตระทรวง

อนึ่งใช้ตราไปตั้งเจ้าเมืองปะหลัดรองปะหลัด แล
นำตราเจ้าพนักงานไปตั้ง กรมการแลตั้ง นายอากอรนาย
ขนอน ทุกหัวเมืองบันดาขึ้นแก่กรมพระกะลาโหม
แลตราพระคชสีห์เจ้าพญากะลาโหมได้ใช้แต่เท่านี้

๓ ตราเจ้าพญา ธรรมราชเดชชาติ อำมาตยานุชิต
พิพิทวรวงษพงษภักตยาธิเบศวะราธิบดี ศรีรัตนราช
โกษาธิบดีอไภยพิริยบรากรมภาหุได้ใช้ตราบัวแก้ว ถ้า
มีพระราชโองการให้ข้าราชการผู้มีความชอบไป
รั้งครอง เมืองณะหัวเมืองขึ้นแก่โกษาธิบดีคือเมือง
จันทบูรรณ เมืองตราด เมืองระยอง เมืองบางลมุง
เมืองนนทบุรี เมืองสมุทปราการ เมืองสมุทสงคราม
เมืองสาครบุรี มีตราไปตั้งเจ้าเมืองปะหลัดรองปะหลัด
ณะหัวเมืองซึ่งขึ้นแก่โกษาธิบดีนั้น แลมีตราไปเอากิจ
ราชการ แลกิจสุขทุกข์ถ้อยความณะหัวเมืองซึ่งขึ้นแก่
โกษาธิบดีนั้น แลนำตราเจ้าพนักงานไปตั้งกรมการ
แลตั้งนายอากอรนายขนอนทั้งปวง แลมีตราไปเอา
กระทงความอันวิวาทด้วยอากอรขนอน หัวบ่าค่าที่เชิง

เรือนน้ำลหารทั้งปวงแก่ผู้ใดได้ใช้ตราโกษาธิบดี แลนำตราพระอุเทนไปพระราชทานอากอนให้นั้น

อนึ่งฝารั่งอังกฤษวลันดาจีนญวนยี่ปุ่นแขกประเทศมลายู แลต่างประเทษทั้งปวง ซึ่งบันดาขึ้นแก่โกษาธิบดี แลมิกิจถ้อยความโรงสานใด ๆ ณะหัวเมืองขึ้นแก่โกษาธิบดีทั้งปวง โจทก์จำเลยก็ดีมียอมให้ว่าแลทำหนังสือร้องพ้องให้เบิกมาว่าณะกรมพระคลังตามตระทรวงได้ใช้เบิกสำนวนแลคู่ความมา

อนึ่งพระราชทานจังกอบขนอนแก่ผู้ใดใดไซ้มิตราโกษาธิบดีไป ห้ามมิให้เอาจังกอบขนอนตามพระราชทานนั้น

ตราโกษาธิบดีได้ใช้แต่เท่านี้

อนึ่งเบิกสำเภาเรือใหญ่ทั้งปวงไปมาณะปากใต้แลมิตราพระจุลาราชมนตรี แลตราพระโชดึกราชเศรษฐีเบิกไปมาตามได้พนักงานนั้น

๔ ตราพระยมราชขึ้งสิง พญายมราชอินทราธิบดีศรีโลกากรทันทราธรกรมพระนครบาลอไภยพิริบรากรมภาหุได้ใช้นั้นตั้งขุนจ่าเมืองหมื่นรองจ่าเมือง ณะเมือง

ปากใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวง ประการหนึ่งได้ตั้งขุนแขวง
หมื่นแขวงสิบร้อยอายัดณะแขวงจังหวัด และมีตราไป
เอาโจรโทษถึงตาย แลข้าหนีเจ้า แลเรียกส่วยหัว
เมืองเลกทั้งปวง แลมีตราไปเอาโจรผู้ร้ายแลตระทรวง
ความโจรผู้ร้ายณะหัวเมือง แลหากันว่าเปนจักกละ
ขบกันให้ตายก็ดี เปนกระสือกินกันให้ตายก็ดี สรรพกระ
ทำให้ตายก็ดี หากันว่าจับหอกดาบฆ่าฟันแทงกันถึงตาย
ตกันตาย กลางวัน กลางคืน ก็ดี ใช้ไป ณะ หัวเมือง เลก
ทั้งปวง แลแขวงจังหวัดเอามาพิจารณา

ประการ หนึ่งตราขุน เทพ ณรายใช้ไป เรียก สพ มา
ตราญ่าช้าง แลทำเรือใช้จำนำเมือง แลขุนจ่าเมืองแล
หัวเมืองทั้งปวง แลขุนแขวงจังหวัดทั้งส

ตราขุนเพชูดาใช้ไปเรียกส่วยอาชูาศัก มาจ่าย
ลวด หนัง พัทการ ขุน จ่าเมือง ณะ หัวเมือง เลก ทั้ง ปวง
แขวงจังหวัด

ตราพญายมราช ตราขุนเทพณราย ตราขุนเพชูดา
ได้ใช้แต่เท่านี้

๕ ตราเทพดาขี่พระนนธิการ เจ้าพญาธรมาธิบดี

วิริยภักดิบดินทรเดโชไชยมไหยสุริยาธิบดีรัตนมหาเทยร
บาลอัคมหาเสนาธิบดีอไภยพิริยบรากรมภาหุ ได้ใช้
คอเรียกหัวบ่าค่าทซึงขนสำหรับพลับพลาไชย มิตรา
ออกไปเอาตระทรวงความ แต่ในกรมพระเจ้าลูกเธอ
พระเจ้าหลานเธอกรมผ่ายใน แลกรมพระแสงใน
พระแสงนอก แลพระคลังในพระคลังวิเสศแลสิบสอง
พระกำนันซ้ายขวา แลดาบเกยซ้ายขวา แลครัวเข้าต้น
แลกรมพระสนม พลเรือนซ้ายขวา ตำรวจในซ้ายขวา
แลกรมรักษาพระองคซ้ายขวา แลกรมษารภากอรใน
แลกรมช่างทอง กรมช่างสนะ แลข้าสำหรับวัดพระศรี
สรรเพชู แลข้าวัดพระเชตุพล แลโยมวัดพระรามวาศ
วัดธรรมมิคราช วัดสังกะธา วัดวังไช วัดสวนหลวง
วัดพระเมรุ วัดราชประดิศถาน วัดกุฎีทอง วัดโลกสุทธา
วัดสพสวรรค วัดอินทาราม ถ้าแลทวยราษฎรผู้มีคดี
ร้องฟ้องด้วยตระทรวงความแลสานอาชูาในกีด แล
นครบาลในกีด แพ่งในกีด มรดกกีด สานกลางขุนยศเส
กีด ถ้าแลกรมทั้งนี้เปนจำเลยไซ้ จึงมิตราออกไปแก่
กรมการ แล แขวง จังหวัดทั้งสี่ ให้ส่งคู่ความ นั้น เข้ามา
พิจารณา แลมิตราไปแก่กรมการตงขุนยุกระบัตรหัว

เมืองโทหัวเมืองตรี เมืองจัตวา แลหัวเมืองเอก แล มีตราไปตั้งขุนสุพมาตรา รองสุพมาตรา ขุนวังรองวัง ณะหัวเมืองแขวงจังหวัดปากใต้ฝ่ายเหนือ แลมีตราไปเรียกส่วยสนองคนใช้แก่ขนวัง ขนสุพมาตราณะหัวเมืองทังปวง

ตราพญาธรรมาใช้เท่านี้

ตราจะหมื่นจงซ้ายขวาได้ตั้งธรรมรงณะหัวเมืองทังปวงตามตำแหน่งซ้ายขวา ตราจะหมื่นจงซ้ายขวาได้ใช้แต่เท่านี้

๖ ตราพญาพลเทพเสนาบดีศรีไชยนพรัตนกระเสดตราธิบดีอไภยพิริยบรากรมภาหุได้ใช้ ๙ ดวง

ตราพิทธยาธรถือดอกจงกลนี ดวง ๑ สำหรับใช้ไปเปนตรานำสัตร แลใช้ไปจ่ายนาช่างพระราชทานนั้น อนึ่งใช้ไปตั้งขุนหมื่นเสนาหมื่นนาพันนาทังปวง แลใช้ไปเอาลูกความชิ่งวิวาทกันด้วยนา แลใช้ไปเร่งเข้าเบย์หลวง แลใช้ไปตั้งกรมการในกรมนา

ตราพระไพสพราชทรงเครื่องยืนบลแท่น ดวง ๑ สำหรับใช้ไปด้วยพระราชทานทัลปนา

ตราพระพิรุณขนาคทรงเครื่องยืนหลังนาคราชดวงหนึ่ง สำหรับใช้ไป วิดน้ำเข้านา ขุดบึงบางคลองไขน้ำ

ตราเทพยดาทรงเครื่องยืนบนแท่นถือเส้นเชือกใช้ไปรังวัดนา แลชันสูทนาซึ่งวิวาทกัน แลใช้ไปพระราชทานนาให้แก่ผู้มีบำเหน็จความชอบ

ตรานักคลังคันรูปพราหมณทรงเครื่องแบกไถดวงหนึ่ง สำหรับใช้ไปเลกรังบาดงพงแขม

ตราเทพยุดาทรงเครื่องถือไม้กะตักยืนบนแท่นใช้ไปเอาโค กระบือ จ่ายญ่า

ตราเทพยุดาทรงเครื่องนั่งในบุษบกหลังหงษ์ใช้ปลงกฎเรียกหางเข้าเร่งเข้าค้างบันดาเข้าเบีย ๔ แขวงหัวเมือง

ตราพระกาลทรงเครื่องขนาคราช มือขวาถือจักรมือซ้ายถือพระขรรค์ใช้ไปประหารชีวิตรกรมนาเสนาหัวเมือง

ตราดอกจงกลนีปิดประจำปากบอก

ตราเจ้าพญาพลเทพไดใช้แต่เท่านี้

๗ ตราพระเสดจสุรินทราธิบดีศรีศุภราชพิริยภาหุ

ได้ใช้ตราเสมาธรรมจักร ไปด้วยพระสังฆราชคามวาศรี อรัญวาศรีเอาสงฆรูปใดเปนสังฆราช แลเปนสังฆราชา แลพระครูหัววเมือง ก็ได้ใช้ไปแก่กรมการหัววเมือง ใหญ่ เลก ทั้งปวง อนึ่งด้วยพระราชทานสวนแลอากอร แลมีตราพระอุเทนทรประกับไปถึงกรมการ แลหลวงแก้วคฤหะบดรัตนมีตราเสมาธรรมจักรไปแก่กรมการตั้งขุนหมื่นธำมการ อนึ่งคฤหัดหาความแก่ภิกษุก็ดี ราษฎรวิวาทแก่กันด้วยภิกษุก็ดี อนึ่งภิกษุต้องอทิกรด้วยสัตร-ภาพก็ดี ก็มีตราเสมาธรรมจักรไปแก่กรมการ แลแขวงจังหวัดให้ส่งมาพิจารณา

ตราพระเสดจได้ใช้แต่เท่านี้

26

๙ ตราหณุมานแผลงฤทธ พญาศรีราชเดโชไชย อไภยพิริยบรากรมภาหุ ได้ใช้ไปตั้งขุนพลณะหัววเมืองเอกเมืองโทเมืองตรีหัววเมืองเลกแต่ฝ่ายขวา

ตราพญาศรีราชเดโชได้ใช้แต่เท่านี้

27

๙ ตราองคตถือพระขรรค์ พญาศรีราชเดชะไชย พญาท้ายน้ำได้ใช้ไปตั้งขุนพลณะหัววเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี หัววเมืองเลก แต่ฝ่ายซ้าย

ตราพญาศรีราชเดชะไชยใช้แต่เท่านี้

28

๑๐ ตราเทพดาถือจักรถือพระขรรค์ พระศรีภูริปรีชาธิบดีศรีสาลักษณะได้ใช้ ถ้าพระราชทานให้ไว้พระตำรา แลข้าพระโยมสงฆ์ ไร่นาอากรแก่ผู้ใดๆ ไซ้ให้ปิดตราในต้นพระตำรานั้น ปิดงบครั่งประจำนอกพระลุ้งพระราชสารไปกรุงปากกิ่ง แลตั้งอักษรเลกขณะหัวเมืองทั้งปวง

ตราพระศรีภูริปรีชาได้ใช้แต่เท่านี้

29

๑๑ ตราทวาทศราศรี พระโหราธิบดีศรีจันทรภาร ได้ใช้นั้นคือจะเบิกบ่าวไพร่เข้าใช้ราชการหลวง จะเอาคู่ความโจทจำเลย เปนบ่าวไพร่กรมเองก็ดี จะตั้งขุนหมื่นโหราสำหรับหัวเมืองเลกแลแขวงจังหวัด

ตราพระโหราได้ใช้แต่เท่านี้

30

๑๒ ตราราชสีหะ หลวงอำมาตยาธิบดีได้ใช้ไปเอาบ่าวไพร่ลูกหมู่ หมายหมู่ณะกรมมะหาดไทนอกไปแก่กรมการหัวเมืองเลกทั้งปวงแลแขวงจังหวัด

ตราหลวงอำมาตยได้ใช้แต่เท่านี้

31

๑๓ ตราคชสีหะ หลวงธรรมไตรโลกเสนาบดี ศรีสมุหะพระกลาโหม ได้ใช้ไปเอาบ่าวไพร่ณะหมู่องครักษ แลลูกหมู่หมายหมู่ตำรวจนอกซ้ายขวา แลกรมพระกะลาโหมนอกทังปวงไปแก่กรมการ แลหัวเมืองทังปวง แลแขวงจังหวัด

ตราหลวงธรรมไตรโลกได้ใช้แต่เท่านี้

32

๑๔ ตราบักษาวายุภักษ พญาราชภักดีศรีรัตนราชสมบัติบดีพิริยภาหะได้ใช้ไปตั้งนายรวางหัวเมืองแลได้มีตรากำกับตราเจ้าจำนวน ตั้งนายอากอรในกรุงแขวงจังหวัด แลหัวเมือง สุราบ่อนเบี้ย สมภักษรขนอนตลาดค่านาเตานาตาน เรือจ้าง แลเร่งเงินติดค้างนายอากอรณะหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือทังปวง

ตราพญาราชภักดีได้ใช้แต่เท่านี้

33

๑๕ ตราพญาศรีพิพัทรัตนราช โกษาได้ใช้สองดวง คือ เทพยุดาถือพระขรรค์นั่งแท่น ได้ใช้ไปจัดซ้อฝ่างแลสินค้าณะหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือแลเมืองเลก

ทั้งปวง ตราคนถือคันชั่งใช้ไปเบิกสินค้าแลสิ่งของในกรุง

ตราพญาศรีพิพัทได้ใช้แต่เท่านี้

34

๑๖ ตราพระสุภาวดีทรงเครื่องยืนบนแท่นมือ ซ้าย ขวา ถือสมุด พระราชสุภาวดีศรีสัจเทพณรายสมุหะมาตยาธิบดีศรีสุเรนทราวาเมสวน พระสุรัศวดีกลาง ได้ใช้ไปตั้งสัดกลางณะหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือ แลมีรับสั่งให้ไปเอาเลกณหัวเมืองได้มีตรากำกับไปด้วย

ตราพระราชสุภาวดีได้ใช้แต่เท่านี้

35

๑๗ ตราพระศรีสุเรนทราธิบดีพิริยพรหมเทพราชมาตยาธิบดีศรีกะลาสมุหะพระสุรัศวดี ได้ใช้ตรา ๕ ดวง ตราคนถือหนังสือมือขวาไปเบิกเชิงเรือนทหารพลเรือนตามพระราชกำหนฎ แลทหารพลเรือนร้องพ้องพิพาทม่าวไพร่เลวไทเลวทาษซึ่งอยู่ณเมืองโทเมืองตรีแลเมืองเลกแลแขวงจังหวัด แลมีตราไปเอามาพิจารณาบาลพแนกตามกรมแลตั้ง ขุนสัศดี หลวงสัศดี ภูดายแต่

ฝ่ายขวา แลนำพระราชโองการไปมอบหัวเมืองใหญ่แลมีตราไปมอบเมืองโทแลเมืองตรีเมืองเลกด้วยกิจราชการทั้งปวง ถ้ามีตราไปส่งคนประกับด้วยตราพระคชสีห ตราพระราชสีห ไปเบิกญ่าช้างสุพมาตราณะหัวเมืองทั้งปวง

ตราวิชิพเทพยุดาทรงเครื่องนั่งแท่นมือขวาถือฉัตร

นำตรา พระราชสีห / พระคชสีห / บัวแก้ว } ไปพระราชทานให้ไว้พระตำราข้าพระโยมสงฆแลใช้ปิดขนบพระตำรานั้น

แลตราหาบโพล่บ่าขวานั้น เบิกด่านขนอนผ้ไปทางเรือนอกด่าน

แลตราหงษมีมรฎบได้เบิกขนอนไปทางเรือชาวด่าน

ตราบัวนั้นได้เบิกสิ่งของซึ่งบันดาได้เรียกส่วยราชการ

แลได้ใช้ตราทั้งนี้แต่บันดาขวา

ตราออกพระศรีกะลาสะมุทได้ใช้แต่เท่านี้

๑๙ ตราพระเทพาธิบดีศรีเทพณราย สมุหะมาตยาธิบดีได้ใช้ตรา ๕ ดวง

คือตราคนถือหนังสือมือซ้าย ไปเบิกเชิงเรือน
ทหารพลเรือนตามพระราชกำหนดกฎแลทหารพลเรือนร้อง
พ้องพิพาทบ่าวไพร่เลวไทเลวทายแก่กัน ซึ่งอยู่ณะ
หัวเมือง {๒} แลเมืองเลกแขวงจังหวัด แลมีตราไป
เอามาพิจารณาบาลพแนกตามกรมแลนำพระราชโองการ
ไปมอบเมืองใหญ่ แลมีตราไปมอบหัวเมือง {๓} แล
เมืองเลกไปตั้งขุนสัศดีรองสัศดีแลภูดายแต่ฝ่ายซ้ายแล
ไปมาด้วยกิจราชการทั้งปวง ถ้ามีตราไปให้ส่งคนประ
กับตรา {พระราชสีห์ พระคชสีห์ บัวแก้ว} แลเบิกญ่าช้างสุพมาตราณะ
หัวเมืองทั้งปวง แลเบิกขนอนเรือตราพิชัยเทพยุดา
ทรงเครื่องนั่งแท่นมือซ้ายถือฉัตรนำตราพระราชสีห์นำ
ตราพระคชสีห์นำตราบัวแก้ว ไปพระราชทานให้ไว้
พระตำราข้าพระโยมสงฆแลได้ปิดขนบพระตำรานั้น

ตราคนหาบโพล่บ่าซ้ายนั้นได้เบิกขนอนด่านผู้ไป
ทางบกนอกด่านทั้งปวงนั้น

ตราเรือหงษ์มีมรฎบนั้น ให้เบิกขนอนด่านผู้ไป
ทางเรือนอก ถ้านอกด่านนั้น

ตราบัวนั้นได้เบิกสั่งของซึ่งบันดาได้เรียกส่วยราชการ

แลได้ใช้ตราทั้งนี้แต่บันดาฝ่ายซ้าย

ตราออกพระเทพาได้ใช้แต่เท่านี้

๑๕ ตราพระอุเทนทราธิราชกุมารดิดพินสามสาย หลวงอินทมเตรีศรีจันทกุมารสมุหะพระสำรวดสารภากอรนอก ประกับด้วยตราเพชูพญาทรแลตราบัวแก้วไปแก่กรมการแลเสนานายอากอร แลแขวงจังหวัดด้วยพระราชทานไร่นาอากอรสมภักษรขนอนตลาดน้ำลหารหัวบ่าค่าที่เชิงเรือน แลหัวจังกอบ

อนึ่งพระราชทานไร่นาอากอรแลสั่งให้ทำตำราไว้ไปเมื่อหน้าไซ้ ตราพระอุเทนได้ปิดตราประจำพระตำรานั้น

อนึ่งมีตราไปแก่กรมการแลเสนาอากอรแลแขวงจังหวัดด้วยกิจไร่นาอากอรซึ่งสั่งให้เรียก แลสั่งให้เบิกคู่ความ ซึ่งวิวาทด้วยไร่นาอากอรทั้งปวง

อนึ่งมีตราไปแก่กรมการ ตั้งขุนหมื่นแลเรียกพิไนย ๆ สารแลหัวเมืองเลกมาจ่ายราชการสุพมาตรา

ในกรมสาระภากอรนอก

แลตราหลวงอินทมนตรี ได้ใช้แต่เท่านี้

38

๒๐ ตราพระอุเทนทราธิราช นั่งแท่นดดพน สามสาย หลวงมงคลรัตนราชมนตรีศรีสมุหะพระสำรวจ สาระภากอรในใช้ไปแก่หลวงแก้วคฤหบดีรัตน ด้วยพระราชทานอากอรสวน แลมีตราเสมาธรรมจักรไปประกับด้วย

อนึ่งใช้ไปเร่งเงินอากอรสวนแก่หลวงแก้วคฤหะบดีรัตน

อนึ่งถ้าพระราชทานอากอน สมภักษร หัวบ่าค่าท เชิงเรือนน้ำลหารซึ่งประมูนคงสาระภากอรในไซ้ มีตราไปแก่กรมการ

อนึ่งตั้งขุนหมื่นนายรวาง แลนายกำนันต้องพิจารณาด้วยสวนไซ้ มีตราไปแก่หลวงแก้วคฤหะบดีรัตนให้ส่ง

อนึ่งพระราชทานไร่นาอากอน สมภักษร น้ำลหาร หัวบ่าค่าท เชิงเรือนซึ่งประมูนในพระคลังในก็ดี แลจะไปถึงขุนหมื่นพขนอนห้ามแลมีตรานางพระธรณีพระรา

ไทยสวรรค์รักษาก็ดี แลตราคนชูโคมขุนสมบัติบาลนั้น
ก็ดี แลม้าตราพระอุเทนทไปด้วย

อนึ่งพระราชทานประมูนสาระภากอรในนั้น ม้าตรา
เพชูพญาทรแลตระเสตราธิบดี แลตราพระอุเทนทไปด้วย
ตราหลวงมงคลรัตนราชมนตรีได้ใช้แต่เท่านี้

39

๒๑ ตราเทพยุดาถือดุลย ขุนหลวงพระไกร
ศรีราชสุภาวะดีได้ใช้ไปตั้งแห่งผู้ปรับณะเมือง ๓ ตาม
พนักงานแลตงหมื่นแพงหมื่นสุภา แลเรียกค่าญาชาง
สพมาตราแก่หมื่นแพ่งหมื่นสุภา
ตราขุนหลวงพระไกรศรีได้ใช้แต่เท้านี้

40

๒๒ ตราสิงฆทรงเครื่องยืนบนแท่น ขุนกระ
เสมราชสุภาวะดี ได้ใช้ไปตั้งแห่งผู้ปรับณะเมือง ๓ ๐
ตามพนักงานแลตั้งขุนแพ่งขุนสุภา แลเรียกค่าญ่าช้าง
สพมาตราแก่ขุนแพ่งขุนสุภา ณะเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือ
ตราขุนกระเสมได้ใช้แต่เท่านี้

41

๒๓ ตราม้า ขุนราชนิกุลนิตยภักดีได้ใช้ด้วยญ่าช้างสพมาตราณะหัวเมืองเลกแลแขวงขุนศรีมงคลตามอัตราแต่ก่อน แลคนเรือถือหนังสือไปด้วยกิจราชการ แลให้กรมการแขวงเลยงดูคนเรือแลส่งไปเบิกด่านขนอนไปมา

ตราขุนราชนิกุลนิตยภักดีได้ใช้แต่เท่านี้

42

๒๔ ตราเลียงผา ขุนเทพวรชุนราชปลัด ได้ใช้ด้วยญ่าช้างสพมาตราณะหัวเมืองเลก แลแขวงจังหวัดตามอัตราแต่ก่อน แลคนเรือถือหนังสือไปด้วยกิจราชการแลให้กรมการแขวงเลยงดูคนเรือ แลส่งไปแลเบิกด่านขนอนไปมา

ตราขุนเทพวรชุนได้ใช้แต่เท่านี้

43

๒๕ ตราคนมือขวาถือฆ้องระวัง ขุนเทเพนทรเทพบดีศรีสมุหะพระตำรวจกลาง ได้ใช้ไปแก่กรมการ แลหัวเมืองเลกเรียกส่งยาส่งดีเลือดมันตับพุง แลยางแต้วหางยูงรางปืนหวายพโอง แลหนังหมีหนังกระบือ

แลส่วยสนองคนใช้ ส่วยหมันชันน้ำมันสำหรับเรือใช้ แลมอบเลกแลเรียกส่วยหลวงทั้งปวง ตามทำเนียมแต่ในอัตรา

ตราขุนเทเพนทรได้ใช้แต่เท่านี้

44

๒๖ ตราคนมือซ้ายถือฆ้องระวัง ขุนธรเนนทรเทพบดีศรีสะมุหะพระตำรวจกลางได้ใช้ไปแก่กรมการแลหัวเมืองเลกเรียกส่งยาส่งดเลือดมันตับพุง แลยางแต้วหางยูงรางปันหวายพโอง แลหนังหมีหนังกระบือแลส่วยสนองคนใช้ส่วยหมันชันน้ำมันสำหรับเรือใช้แลมอบเลกแลเรียกส่วยหลวงทั้งปวง ตามทำเนียมแต่ในอัตราสาระภากอร แลสิ่งของซึ่งจะได้เปนราชการทั้งปวง

ตราขุนธรเนนทรได้ใช้แต่เท่านี้

45

๒๗ ถ้าแลเจ้ากรมไปราชการก็ดี หาตัวหมิได้ก็ดี แลฝากที่แก่ผู้ใดๆ ไช้ให้ฟังตราผู้นั้น แต่ตามทำเนียมเจ้ากรมนั้นได้ใช้

อนึ่งทวยราษฎรผู้มีคดีทำหนังสืออุธรแก่ท้าวพญามหาเสนาราชมนตรี แลกระลาการในกรมใดๆ มิใช่

พนักงานตระทรวงได้พิจารณา แลอย่าให้ท้าวพญามหา
มนตรีแลขุนโรงสารในใดๆ รับเอาความอุธรนั้นว่า

๒๔ อนึ่งแขวงทั้งสจะได้ว่าอรรถคดีทั้งปวงไซ้แต่
เบยต่ำแสนลงไป แลทวยราษฎรผู้มีคดีเอาอรรถคดีเบย
พ้นแสนไป ให้แขวงทั้งสว่าอรรถคดีนั้นไซ้อย่าให้แขวง
ว่า แต่ว่าให้กุมไว้ ถ้าแลกรมใดๆ มีโรงสานแลได้จ่าย
ญ่าช้างสพมาตรา แลขุนราชนิกุลนิตยภักดีซึ่งได้จ่าย
ญ่าช้างเถอนนั้น จึ่งให้เบิกความเบยพันแสนนั้นไป
พิจารณาตามตระทรวง ถ้าแลอรรถคดีผิดตระทรวงไซ้
อย่าให้เบิกอรรถคดีนั้นไปพิจารณา ถ้าแลกรมใดๆ ซึ่ง
หาโรงสานมิได้ จะเบิกเอาอรรถคดีมาพิจารณา อย่า
ให้แขวงส่ง ถ้ามีตรากรมใดๆ ซึ่งมีในพระธรรมนูนให้
ใช้นี้ แลใช้ตราล่วงกรมบังคับบังชาไปมา แปลกพระ
ธรรมนนนี้ไซ้อย่าให้ฟังให้บอกเข้ามายังมหาดไท ถ้ามี
ตรามหาดไทใช้ตราล่วงกรม บังคับบังชาไปแปลกพระ
ธรรมนูน อย่าให้ฟังให้บอกถึงพระศรีภูริปรีชา

อนึ่งถ้ามีตรากรมใด ๆ นอกพระธรรมนูนนี้ไปแก่
กรมการแลแขวงจังหวัด ให้เรียกส่วยสาอากรสม

ภักษรขนอนตลาดน้ำลหารหัวบ่าค่าที่เชิงเรือน แลผู้คน
ช่างม้อรรถคดีแลตั้งขุนหมื่น แลด้วยสารพะประการใดๆ
อย่าให้พ้อง แลให้กรมการแลแขวงจังหวัดคุมเอาผู้ถือ
ตราแลตรานั้นเข้ามายังมหาดไท แลให้ท้าตามบันหยัด
ไว้นี้ แลรับตรานอกพระธรรมนูนนี้ก็ดี ใช้ตราล่วง
พระธรรมนูนนี้ไซ้ จะให้ลงพระราชอาชูาแก่ผู้นั้นจนสิน
ชีวิตร

ศักราช ๙๙๗ กุรสัพศก

๒๙ อนึ่งถ้าจะเอาตราไปวางนั้น ให้ไปดูขุนหมื่น
กรมการผู้จะรับตราพร้อมกันอยู่ณะศาลากลางแล้ว จึง
ให้ข้าหลวงผู้ถือตราเอาเชือกเกียวพุงถือตรานั้นสองมือชู
เพียงนมวางต่อมือพระหลวงขุนหมื่นผู้รับตรานั้นวางไว้
ท้อน ถ้านั่งเรือนแห่งใดๆ อย่าวางตรานั้น ถ้ายังมิได้
วางตราอย่าให้ไหว้ขุนหมื่นผู้นั้นมิชอบ ต่อวางตราแล้ว
ถ้าจะไหว้ก็ตามเถิด ถ้ากรมการผู้รับตรานั้น จะต้องว่า
ความเมืองใด ให้ว่าเมืองนั้นตามพระราชกำหนฎ แล
ตอบว่าประการใดๆ มิส่งนั้น ถ้าจะรับเอาไปมิได้
ด้วยมีสารตรามานั้น จะให้ข้ารับตอบนั้นมิได้ ถ้าตอบ

ส่งจะรับไป ถ้าจะตอบให้เจ้าจอมรู้ ก็ให้แต่งทนาย
ถือตราตอบซึ่งมีส่งนั้นขึ้นไป จึงจะชอบด้วยราชการ แล
ให้ว่ากรมการจึงดี แลเกาะเอาคนกรมการนั้นมาจำเอา
คู่ความ ถ้าแลจำมิออก ให้เอาตัวคนนั้นขึ้นมาจึงได้แล
ลักษณพระธรรมนูนใช้ตราสังเขบสันแต่เท่านี้

พระไอยการพรมศักดิ์

จักกล่าวลักษณมูลคดีวิวาทอันเกิดความด้วยพิกัด

กระเสียรอายุศม { ชาย / หญิง } อันตั้งอยู่ใน { ปถม / มฌิม / ปัจฉิม } ไวย

โดยบาฬีคำภีร์พระธรรมสาตรว่า อคฺมาปนายุ เปนต้น ดังนี้ ดังนี้ ดังนี้

คมทูลพระกรรุณาว่าข้าพระพุทธิเจ้าหมื่นยอดทองใช้อิ
เกิดผู้ทายนำแขกไปพันดิน แลลูกชายอิเกิดอยู่ณบ้าน
หมื่นยอดทอง เอาลูกอิเกิดใส่เก้าอี้ไปตั้งไว้ลูกอิเกิด
จมน้ำตาย แลอิเกิดให้ตระลาการพิจารณา แลอำแดง
อุ่นสาระภาพว่าเอาลูกอิเกิดไปตั้งไว้ณบนสพาน แล้ว
ไปงมกุ้ง ครั้นกลับมาจึงเหนลูกอิเกิดซึ่งใส่เก้าอี้นั้นตก
จมน้ำอยู่ เอาขึ้นมาประคมผงมแลอยู่ประมานครู่หนึ่ง
ลูกอิเกิดนั้นตายแลจะลงโทษประการใดจะขอรับ ข้า
พระพุทธเจ้าเอาใบสัจไปยังธรรมาธิกรปรับด้วยพระราช
กฤษฎีกา แลปรับว่าเดกอายุสม ๕ เดือนเปนค่า
๔๐๐๐๐ เปนเงินหกสลึง แลให้ไหมอำแดงอุ่นสองค่า
เปนเงิน ๓/๔ เปนสินไหมกึ่งพินัยกึ่ง แลข้าพระพุทธ
เจ้าจะเอาตามพระราชกฤษฎีกาประการใด ขอเดชะพระ
บาทบรมสมภารโปรดเกล้า ฯ จึงพระบาทสมเดจเอกา
ทธรฐอศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู
ทรงทศพิทธราชธรรมอนันตสัมภาราดิเรกเอกอุดมบรม
พุทธางอดูลเดช เสวตรกุญชรบวรกระหนกกระรัตน
มหาปราสาทโอภาพรรณวิศาล ทรงพระวิจารบุราณ
ราชบัญญัติคณนากลไนยบัดแลเหนดูหย่อน จผ่อนให้

ยิ่งกว่าอาทิบูรณ เพื่อจะบริบาลตรุณประชารายฎร
เปนทายกรรมกรบวรขันทเสมาอนาเขตบมิให้คดผิดเพศ
พาธา แห่งผู้มีอิศริยามหุยประทุยบังอาจ แลจะให้ประ
พฤฒิตามพระราโชวาทโดยนิตยทำนุก จงเกษมศุข
ประชากรถาวรในประจบันอนาคตกาลด้วยเดชสมภาร
พระบรมบาท จึงมีพระราชโองการมาณพระบันทูลสูรส์
หนาท ดำหรัดสั่งแก่มหาราชครูพระราชครูปโรหิตา
พฤฒาจารยให้แต่งพระราชกฤษฎีกาพิกัดค่าคนไว้ดังนี้

2

มาตราหนึ่ง ถ้าผู้ใดบังอาจพันแทงทุบตีกันให้ตาย
ก็ดี ทำฉมบกฤดยาให้ตายก็ดี ใส่ยาให้กันตายก็ดี อนึ่ง
มิได้แกล้งให้ตายก็ดี แลทำให้ตายด้วยหาพิจารณามิได้
ก็ดี แลลงสันไหมก็ดีตามโทษ{หนัก / เบา} นั้นตามค่าคนดังนี้

3

ถ้าแลมิได้ตายให้ไหมตามพระอายการเดิม

4

ถ้าผู้ชายอายุศมเดือน {๑ / ๒ / ๓} เดือนค่า ๖ บาท อายุศม

{๔ / ๕ / ๖} เดือนค่า ๒ ตำลึง อายุศม {๗ / ๘ / ๙} เดือนค่า ๑๐ บาท

อายุศม ๑๐, ๑๑ เดือนค่า ๓ ตำลึง

ผู้ชายอายุศมขวบ ๑, ๒ ขวบค่า ๔ ตำลึง

อายุศม ๓, ๔ ขวบค่า ๕ ตำลึง อายุศม ๕, ๖ ขวบค่า ๖

ตำลึง อายุศม ๗, ๘ ขวบค่า ๙ ตำลึง อายุศม ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕ ขวบ

ค่า ๑๑ ตำลึง อายุศม ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐ ขวบค่า ๑๒ ตำลึง

อายุศม ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕ ขวบค่า ๑๓ ตำลึง อายุศม ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๒ ขวบ

ค่า ๑๔ ตำลึง อายุสม ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ขวบค่า ๑๔ ตำลึง

อายุสม ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ขวบค่า ๑๒ ตำลึง อายุสม ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ขวบ

ค่า ๑๐ ตำลึง อายุสม ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ขวบค่า ๘ ตำลึง อายุสม

ขวบค่า ๖ ตำลึง อายุสม ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ขวบค่า ๔ ตำลึง อายุสม ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐

ตำลึง อายุศม ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ขวบค่า ๓ ตำลึง อายุศม ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐

ขวบค่า ๑๐ บาด อายุศม ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ขวบค่า ๒ ตำลึง

อายุศม ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ขวบค่า ๖ บาด อายุศม ๙๑ ถึง ๑๐๐

ขวบค่าตำลึงหนึ่ง

5

ถ้าผู้หญิงอายุศมเดือน ๑ ๒ ๓ เดือนค่าตำลึงหนึ่ง

อายุศม ๔ ๕ เดือนค่า ๖ บาด อายุศม ๗ ๘ เดือนค่า

๒ ตำลึง อายุศม ๙ ๑๐ เดือนค่า ๑๐ บาด

อายุศมขวบ ๑ ๒ ขวบค่า ๓ ตำลึง อายุศม ๓ ๔

ขวบค่า ๔ ตำลึง อายุศม ๕ ถึง ๖ ขวบค่า ๕ ตำลึง อายุศม ๗ ถึง ๘ ขวบค่า ๗ ตำลึง อายุศม ๙ ถึง ๑๐ ขวบค่า ๘ ตำลึง อายุศม ๑๑ ถึง ๑๒ ขวบค่า ๙ ตำลึง อายุศม ๑๓ ถึง ๑๔ ขวบค่า ๑๐ ตำลึง อายุศม ๑๕ ถึง ๑๖ ขวบค่า ๑๒ ตำลึง อายุศม ๑๗ ถึง ๑๘ ขวบค่า ๑๐ ตำลึง อายุศม ๑๙ ถึง ๒๐ ขวบค่า ๙ ตำลึง อายุศม ๒๑ ถึง ๒๒ ขวบค่า ๘ ตำลึง อายุศม ๒๓ ถึง ๒๔ ขวบค่า ๗ ตำลึง อายุศม ๒๕ ถึง ๒๖ ขวบค่า ๕ ตำลึง อายุศม ๒๗ ถึง ๒๘ ขวบค่า ๔ ตำลึง อายุศม ๒๙ ถึง ๓๐ ขวบค่า ๓ ตำลึง อายุศม ๓๑ ถึง ๓๒ ขวบค่า ๒ ตำลึง อายุศม ๓๓ ถึง ๓๔ ขวบค่า ๑ ตำลึง อายุศม ๓๕ ถึง ๓๖ ขวบค่า ๑๒ ตำลึง อายุศม ๓๗ ถึง ๓๘ ขวบค่า ๑๐ ตำลึง อายุศม ๓๙ ถึง ๔๐ ขวบค่า ๙ ตำลึง อายุศม ๔๑ ถึง ๔๒ ขวบค่า ๘ ตำลึง อายุศม ๔๓ ถึง ๔๔ ขวบค่า ๗ ตำลึง อายุศม ๔๕

๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ขวบค่า ๘ ตำลึง อายุสม ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ขวบค่า ๗ ตำลึง

อายุสม ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ขวบค่า ๖ ตำลึง อายุสม ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ขวบค่า ๕

ตำลึง อายุสม ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ขวบค่า ๓ ตำลึง อายุสม ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕

ขวบค่า ๑๐ บาด อายุสม ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ขวบ ค่า ๒ ตำลึง

อายุสม ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ขวบค่า ๖ บาด อายุสม ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ขวบค่า

ตำลึงหนึ่ง อายุสมแต่ ๙๑ ถึง ๑๐๐ ขวบค่าสามบาด

ขวน

ชายอายุศมเดือน			๑ ๒ ๓	๑/๒	๔ ๕ ๖	๒/	๗ ๘ ๙	๒/๒	๑๐ ๑๑	๓/	สิ้นเดือน	
๑ ๒	๔/	๓ ๔	๕/	๕ ๖	๖/	๗ ๘	๘/	๙ ๑๕	๑๑/	๑๖ ๒๐	๑๒/	๒๑ ๒๕
๑๓/	๒๖ ๔๐	๑๔/	๔๑ ๔๕	๑๓/	๔๖ ๕๐	๑๒/	๕๑ ๕๕	๑๐/	๕๖ ๖๐	๘/	๖๑ ๖๕	๖/
๖๖ ๗๐	๔/	๗๑ ๗๕	๓/	๗๖ ๘๐	๒/๒	๘๑ ๘๕	๒/	๘๖ ๙๐	๑/๒	๙๑ ๑๐๐	๑/	สิ้นขวน

ขวน

หญิงอายุศมเดือน			๑ ๒ ๓	๑/	๔ ๕ ๖	๑/๒	๗ ๘ ๙	๒/	๑๐ ๑๑	๒/๒	สิ้นเดือน		
๑ ๒	๓/	๓ ๔	๔/	๕ ๖	๕/	๗ ๘	๗/	๙ ๑๐	๘/	๑๑ ๑๕	๙/	๑๖ ๒๐	๑๐/
๒๑ ๓๐	๑๒/	๓๑ ๓๕	๑๑/	๓๖ ๔๐	๑๐/	๔๑ ๔๕	๙/	๔๖ ๕๐	๘/	๕๑ ๕๕	๗/	๕๖ ๖๐	๖/
๖๑ ๖๕	๔/	๖๖ ๗๐	๗/	๗๑ ๗๕	๒/๒	๗๖ ๘๐	๒/	๘๑ ๘๕	๑/๒	๘๖ ๙๐	๑/	๙๑ ๑๐๐	/๓

6

ถ้าจักษุพิกาลข้างหนึ่งกด หูหนวกกด ให้ลดลง ค่าส่วนหนึ่งเอา ๕ ส่วน

7

ถ้าแลมือพิกาลข้างหนึ่งกด ผิวเท้าพิกาลข้างหนึ่ง กด ให้ลดค่าส่วนหนึ่งเอา ๓ ส่วน ถ้าแลจักษุพิกาลสอง ข้างกด มือพิกาลสองข้างกดให้ลดค่าลง ๒ ส่วนเอา

ส่วนหนึ่ง ถ้าแลเท้าพิกาลทั้งสองข้างให้ลดลงค่าส่วน๑
เอาส่วนหนึ่ง

8

ถ้าแลเกิดโรคแลเหนจรักษาหายพลันให้ลดค่าลง
ส่วนหนึ่งเอาแต่ ๖ ส่วน ถ้าแลเกิดโรคแลเหนจะรักษา
นานหาย ให้ลดค่าลงส่วน ๑ เอา ๔ ส่วน ถ้าแลผู้โรค
ลำบากแลจรักษามิหายให้ลดค่าลง ๒ ส่วน เอา ๒ ส่วน
ถ้าเปนบ้าเลมอะแลบ้าหมูเหงาเงือง ให้ลดค่าลงส่วน
หนึ่งเอา ๒ ส่วน

ซึ่งพิกาลแลเกิดโรคอันกล่าวดั่งนี้ ถ้าสูงอายุศม
แลเดกสกันกดี ให้เทียบเอาตามอายุศมซึ่งพิกัดไว้นั้น
แล้วแลให้ลดค่านั้นลงตามพิกาลโรคนั้นแล

9

มาตราหนึ่ง ไพร่หลวงทั้งปวงซึ่งมีสักหมายหมู่
กรมนั้นแล้ว แลผู้บังอาจฆ่าฟันแทงทุบถองตีให้ตาย
ด้วย ไม้ / มือ / เหลก } ให้พิกัดค่าตัวหมู่นั้นไว้โดยสักหมายจง
ทุกหมู่ทุกกรม ตามพระราชกำหนดใหม่ไว้ดั่งนี้

ถ้าสักศอลายแขนทั้งสองข้าง สักดาบสักลำตาล ในแข่งขาทั้งสองข้างค่าชั่ง ๖ ตำลึง ถ้าสักศอลายแขนลายสองข้าง แลสักลำตาลสักดาบในแข่งขาข้างเดียว ค่าชั่ง ๕ ตำลึง ถ้าสักศอลายแขนลายสองข้างแลสักลำตาลมิได้สักดาบในแข่งขาค่าชั่ง ๕ ตำลึง ถ้าแลสักศอลายแขนลายสองข้าง แลมิได้สักลำตาลค่าชั่ง ๒ ตำลึง (ถ้าสักศอลายแขนลายข้างเดียวค่าชั่งหนึ่ง) ถ้าสักแต่แขนลายข้างเดียวกัดสักแต่ศอลายกัดค่า ๑๘ ตำลึง ถ้าสักแต่หมู่ไว้ค่า ๑๖ ตำลึง ถ้ามิได้สักหมายหมู่แต่เปนไพร่หลวงเอาเสมอไพร่ราพค่า ๑๔ ตำลึง

10

มาตราหนึ่ง ไพร่หลวงสิบสองพระกำนัลทั้งปวง ถ้าสักดาบในแข่งขาสองข้างค่าชั่ง ๑ ถ้าสักดาบแข่งขาข้างเดียวค่า ๑๘ ตำลึง ถ้าสักแต่หมู่ไว้ค่า ๑๖ ตำลึง ถ้ามิได้หมายหมู่เอาเสมอไพร่ราพค่า ๑๔ ตำลึง

กล่าวลักษณพิกัดกระเสียรอายุศมชายหญิงตามมลคดีวิวาทแลสาขคดีโดยคำภีรพระธรรมสาตรแต่เท่านี้

11

จักล่าวมูลคดีสำหรับกระลาการอันชื่อว่าพรหมทันธคือพรหมศักดิบทปรับโดยบาฬีในคำภีรพระธรรมสาตรว่า

ทณฺฑาภิปตฺติการณ์ ยำ สพฺเพสำ ปราชิน์
ตมฺยี ปตฺติทณฺฑำ ทณฺโฑ นามา ติ กิตฺติตำ

แปลเนื้อความว่า ยำ ทณฺฑาภิปตฺติการณ์ อันว่ากิริยาทอดซ่องอาชูาคือ สินไหม / พินัย อันใด สพฺเพสำ ปราชิน์ แก่บุทคลทังหลายผู้แพ้คดี ตมฺยีปตฺติทณฺฑำ อันว่าลักษณอันทอดซ่องอาชูาคือ สินไหม / พินัย นั้น กิตฺติตำ อันพระมโนสาราจารยกล่าว ทณฺโฑ นาม ชื่อว่าพรหมทันคือกรมศักดิบทปรับ

12

ทสกุสลถานำ จิตฺตำ เอกำ วฑฺฒนำ กตฺวา
ปญฺจินฺทฺริยา จ คุณกำ มโนทุจฺจริตำ นาม
มโนทุจฺจริตำ ถานำ ปญฺจินฺทฺริยา หานำ
เอกาทสา ลพฺภำ วจทุจฺจริตำ นาม

มโนทุจฺจริตํ ฐานํ เอกาทสา หานญฺเจว
ลพฺภํ นวฐานํ กตฺวา ปญฺจ ฉ สตฺต อฏฺฐ นว
ทส ทฺวาทส จุทส เอกวีสติ คุณํ โหติ
ยถา อนกมเมนว อาจารเยน โย เชฏฐพฺพา

พระมโนสาราจารยท่านกล่าวไว้ว่า ถ้าจำพรหม
ศักดิให้ตั้งทศกุศลกรรมบท ๑๐ ลงเอาเอกจิตร ๑ บวก
แล้วเอาบัญจอินทรีย ๕ คูนเปนเกนมะโนทุจริตเกนเลมิด
ตราไว้แล้วตั้งเกนเลมิดลงเอาบัญจอินทรีย ๕ หารลัพ
ได้ ๑๑ เปนเกนวจีทุจริตด่าท่าน จึงตั้งเกนเลมิดเอา
๑๑ หารลัพนั้นเอาออกตั้ง ๙ ถาน ถานแรกเอา ๕ คูน
เปนเกนกายทุจริต (ตบชาตราไว้ ถาน ๒ เอา ๖ คน
เปนเกนกายทุจริตตีฟก) ตราไว้ถาน ๓ เอา ๗ คนเปน
เกนกายทุจริตตชำดำตราไว้ ถาน ๔ เอา ๘ คูนเปน
เกนกายทุจริตตีทรับตราไว้ ถาน ๕ เอา ๙ คูนเปนเกน
กายทุจริตตีฉลายตราไว้ ถาน ๖ เอา ๑๐ คูนเปนเกน
กายทุจริตตีแตกตราไว้ ถาน ๗ เอา ๑๒ คูนเปนเกน
กายทุจริตตีโบ้ตราไว้ ถาน ๘ เอา ๑๔ คูนเปนเกน
กายทุจริตตีหักตราไว้ ถาน ๙ เอา ๒๑ คูนเปนเกน

กายทุจริตต์บอดตราไว้ทั้ง ๑๑ ถานแล้วเอาสหัสโกรธา ๑๐๐๐ คูนทั้ง ๑๑ ถานเปนเบยต์ำแหน่งนา ๕ ไร่แล

ถ้าจะทำเบยนา ๑๐ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ไร่ ให้ตั้งเบยต์ำแหน่งนา ๕ ไร่ลง ถ้านา ๑๐ ไร่เอา ๒ คูน นา ๑๕ ไร่เอา ๓ คูน นา ๒๐ ไร่เอา ๔ คูน นา ๒๕ ไร่เอา ๕ คูน นา ๓๐ ไร่เอา ๖ คูน นา ๕๐ ไร่เอา ๗ คูน นา ๘๐ ไร่เอา ๗$\frac{1}{2}$ คูน นา ๑๐๐ ไร่เอา ๘ คูน นา ๑๕๐ ไร่เอา ๙ คูน นา ๒๐๐ ไร่เอา ๑๐ คูน นา ๒๕๐ ไร่เอา ๑๒$\frac{1}{2}$ คูน นา ๓๐๐ ไร่เอา ๑๕ คูน นา ๓๕๐ ไร่เอา ๑๗$\frac{1}{2}$ คูน นา ๔๐๐ ไร่เอา ๒๐ คูน

ถ้าจะทำเกนตายแต่นา ๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ไร่ ให้ตั้งเบญจขันทั้ง ๕ ลงเอาสัตะวิบาก ๗ คูนแล้วเอาสหัสโกรธา ๑๐๐๐ คูนเปนเกนไว้ จึงเอาเกนตายสำหรับต์ำแหน่งนาคูนแล้วเอา ๗๐๐๐๐๐ หารลัพน์นั้นเปนค่าตัว ถ้ามีเสด ๓๕๐๐๐๐ ให้เอาเปนถึงค่า ถ้า

มีเสด ๑๗๕๐๐๐ ให้เอาเปนครั่งกง ถ้าน้อยกว่าเสด
ทั้งสองนี้แล้วอย่าใช้เลย

15

แลตายสำหรับตำแหน่งนานั้น ถ้านา ๕ ไร่เอา
๓๐ คูน ถ้านา ๑๐ ไร่เอา ๔๐ คูน ถ้านา ๑๕ ไร่เอา
๔๕ คูน ถ้านา ๒๐ ไร่เอา ๕๐ คูน ถ้านา ๒๕ ไร่เอา
๕๕ คูน ถ้านา ๓๐ ไร่เอา ๖๐ คูน ถ้านา ๕๐ ไร่
เอา ๗๐ คูน ถ้านา ๘๐ ไร่เอา ๗๕ คูน ถ้านา ๑๐๐
ไร่เอา ๘๐ คน ถ้านา ๑๕๐ ไร่เอา ๙๐ คน ถ้านา
๒๐๐ ไร่เอา ๑๐๐ คูน ถ้านา ๒๕๐ ไร่เอา ๑๒๐ คูน
ถ้านา ๓๐๐ ไร่เอา ๑๕๐ คูน ถ้านา ๓๕๐ ไร่เอา
๑๗๐ คูน ถ้านา ๔๐๐ ไร่เอา ๒๐๐ คูน

16

ถ้าจะทำเบยพนองลูกหลานแต่นา ๓๐ ไร่ขึ้นไป
ถึงนา ๔๐๐ ไร่ให้ตั้งเบยตัวลงเอา ๒ หารลัพนั้นเปน
เบยพนองลูกหลาน

17

ถ้าจะทำเบยแต่นา ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๑๐๐๐๐

หาเกนมิได้ ให้ตำเบยนา ๔๐๐ ลงแล้วให้บวกเบยขึ้น
ร้อยละ

เลิศ	๖๐๐๐๐		๑๕๐๐๐
ดา	๑๒๐๐๐		๓๐๐๐
บช้ำ	๒๗๐๐๐		๖๗๕๐
ฟก	๓๑๕๐๐		๗๘๗๕
ช้ำดำ	๓๘๐๐๐		๙๕๐๐
ทรัพ	๔๔๕๐๐		๑๑๑๒๕
เท่านฉลาย	๕๑๐๐๐	บวก พี่น้อง ลูกหลาน	๑๒๗๕๐
แตก	๕๕๐๐๐		๑๓๗๕๐
โขน	๖๖๐๐๐		๑๖๕๐๐
หัก	๗๗๐๐๐		๑๙๒๕๐
บบิด	๑๑๐๐๐๐		๒๗๗๕๐

ตายกงคา ควรบวกจงบวก
เปนเบยถานนาทกะทำนั้นแล

ถ้าจะทำเบยพนองลกหลานแต่นา ๔๐๐ ขึ้นไป
ถงนา ๑๐๐๐๐ ให้ตงเบยพนองลูกหลานนา ๔๐๐

ลงแล้วเอาเบี้ยบวกออกตั้งเอา ๔ หารลัพน์เอาไปบวก
เบี้ยนาพ่นองลูกหลานนา ๔๐๐ ร้อยละเท่านั้นแล

แลเบี้ยในตัวตำแหน่งนา แลเบี้ยพ่นองลูกหลาน
แต่นา ๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๑๐๐๐๐ นั้นแต่ถานมอแล
ถ้าตด้วยไม้ ให้ตงเบี้ยถานมอลงเอากงหนึ่งบวก
เปนสักไม้ ถ้าตพ่นแทงด้วยเหลก ตงเบี้ยถานมอลง
บวกขึ้นอกเท่าหนึ่งเปนสองเท่ามอเปนสักเหลกแล

[ต่อจากนี้ ในตันฉะบับ แสดงเบี้ยปรับตามศักดินาตั้ง
แต่ ๕ ไร่ จนถึง ๑๐๐๐๐ ไร่ เป็นการเปลี่องเนื้อที่มาก
จึงได้รวมเป็นตารางเพื่อให้สั้นเข้าและดูได้สดวกง่ายขึ้น]

20

แลเบี้ยกรมศักดินาเปนแต่เบี้ยชักตถองถานมอ ถ้าตักน้ำด้วยไม้ ให้บวกเบี้ยเข้าอีกกึ่งมอ ถ้าตักด้วยเหล็ก ให้บวกเบี้ยเข้าเปนสองเท่ามอ

21

๔ มาตราหนึ่ง ราษฎรหาความแก่กันด้วยเนื้อความประการใด ๆ ก็ดีจะปรับผู้แพ้นั้น ถ้าหากันมิทุนทรัพย์ ให้เอาทุนทรัพย์ตั้งไหม ถ้าหาทุนทรัพย์มิได้ ให้เอารูปความนั้นตั้งปรับไหม

22

อนึ่งฉุดคร่าเอาผู้คนลูกเมียท่านไปมิได้จำจองให้เอาเบี้ยถานเลมิดทำ ๓ ส่วนเอา ๒ ส่วนตั้งไหม

23

วัน ๕ + ๖ ค่ำ จอนักสัตว์ฉ้อศก ออกพระสารประเสริฐรับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ สั่งว่าแต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าจะปรับด้วยพระราชกฤษฎีกาผู้มีคดีนั้นแต่ศักดินา ๑๕๐ ลงมาถึงนา ๕ ไร่ อย่าให้ปรับตามเบี้ยกรมศักดิเลย ให้ปรับตามบังคับ เลมิดเปนเบี้ย ๕๐๐๐๐๐ ค่ำเปนเบี้ย ๑๐๐๐๐๐

| น.ท. | ปีที่เกิด | ค.ศ. | ๒๕๐๐ | ๒๕๐๑ | ๒๕๐๒ | ๒๕๐๓ | ๒๕๐๔ | ๒๕๐๕ | ๒๕๐๖ | ๒๕๐๗ | ๒๕๐๘ | ๒๕๐๙ | ๒๕๑๐ | ๒๕๑๑ | ๒๕๑๒ | ๒๕๑๓ | ๒๕๑๔ | ๒๕๑๕ | ๒๕๑๖ | ๒๕๑๗ | ๒๕๑๘ | ๒๕๑๙ | ๒๕๒๐ | ๒๕๒๑ | ๒๕๒๒ | ๒๕๒๓ | ๒๕๒๔ | ๒๕๒๕ | ๒๕๒๖ | ๒๕๒๗ | ๒๕๒๘ | ๒๕๒๙ | ๒๕๓๐ | ๒๕๓๑ | ๒๕๓๒ | ๒๕๓๓ | ๒๕๓๔ | ๒๕๓๕ | ๒๕๓๖ | ๒๕๓๗ | ๒๕๓๘ | ๒๕๓๙ | ๒๕๔๐ | ๒๕๔๑ | ๒๕๔๒ | ๒๕๔๓ | ๒๕๔๔ | ๒๕๔๕ | ๒๕๔๖ | ๒๕๔๗ | ๒๕๔๘ | ๒๕๔๙ | ๒๕๕๐ | ๒๕๕๑ | ๒๕๕๒ | ๒๕๕๓ | ๒๕๕๔ | ๒๕๕๕ | ๒๕๕๖ | ๒๕๕๗ | ๒๕๕๘ | ๒๕๕๙ | ๒๕๖๐ | ๒๕๖๑ | ๒๕๖๒ | ๒๕๖๓ | ๒๕๖๔ | ๒๕๖๕ | ๒๕๖๖ | ๒๕๖๗ | ๒๕๖๘ | ๒๕๖๙ | ๒๕๗๐ | ๒๕๗๑ | ๒๕๗๒ | ๒๕๗๓ | ๒๕๗๔ | ๒๕๗๕ | ๒๕๗๖ | ๒๕๗๗ | ๒๕๗๘ | ๒๕๗๙ | ๒๕๘๐ | ๒๕๘๑ | ๒๕๘๒ | ๒๕๘๓ | ๒๕๘๔ | ๒๕๘๕ | ๒๕๘๖ | ๒๕๘๗ | ๒๕๘๘ | ๒๕๘๙ | ๒๕๙๐ | ๒๕๙๑ | ๒๕๙๒ | ๒๕๙๓ | ๒๕๙๔ | ๒๕๙๕ | ๒๕๙๖ | ๒๕๙๗ | ๒๕๙๘ | ๒๕๙๙

น่า		๑๕๐๐	๑๗๐๐	๒๐๐๐	๒๒๐๐	๒๕๐๐	๒๗๐๐	๓๐๐๐	๓๓๐๐	๓๕๐๐	๓๗๐๐	๔๐๐๐	๔๒๐๐	๔๕๐๐	๔๗๐๐	๕๐๐๐	๕๒๐๐	๕๕๐๐	๕๗๐๐	๖๐๐๐	๖๒๐๐	๖๕๐๐	๖๗๐๐	๗๐๐๐	๗๒๐๐	๗๕๐๐	๗๗๐๐	๘๐๐๐	๘๒๐๐	๘๕๐๐	๘๗๐๐	๙๐๐๐	๙๒๐๐	๙๕๐๐	๙๗๐๐	๑๐๐๐
		๑๕๐๐	๑๗๐๐	๒๐๐๐	๒๒๐๐	๒๕๐๐	๒๗๐๐	๓๐๐๐	๓๓๐๐	๓๕๐๐	๓๗๐๐	๔๐๐๐	๔๒๐๐	๔๕๐๐	๔๗๐๐	๕๐๐๐	๕๒๐๐	๕๕๐๐	๕๗๐๐	๖๐๐๐	๖๒๐๐	๖๕๐๐	๖๗๐๐	๗๐๐๐	๗๒๐๐	๗๕๐๐	๗๗๐๐	๘๐๐๐	๘๒๐๐	๘๕๐๐	๘๗๐๐	๙๐๐๐	๙๒๐๐	๙๕๐๐	๙๗๐๐	๑๐๐๐
๑๕๐๐	๑ ๑/๔

24

ถ้าจทำเบี้ย จำโซร่ ผ้าฟาด เอา เท้าถีบ } ศีศะ } ให้ตั้งเบี้ยเลมิด

นา ๒๐ ลงมาเอา ๑๑ หารลัพนั้นเอา ๑๗ คูนเปนเบี้ย ใส่โซร่คอ แลเบี้ยเอา ผ้าฟาด เท้าถีบ } ศีศะท่าน ถ้าจทำเบี้ย แต่นา ๒๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ให้ตั้งเบี้ยเดิมจำโซร่ นา ๒๐ ลงเอา ๑๑ หารลัพนั้นบวกด้วยเบี้ยจำโซร่นา ๒๐ ไร่ ถานละเท่านั้นจนถึงนา ๔๐๐ ถ้าสูงนา ๔๐๐ ขึ้นไปให้บวก ๑๐๐ หนึ่ง ๔๐๐๐๐

25

ถ้าจะทำเบี้ยจำ กลัง คา } ท่านให้ตั้งเบี้ยเลมิดนา ๒๐ ลงเอา ๑๑ หารลัพนั้นเอา ๑๕ คูนเปนเบี้ยจำกลังจำคา ถ้าจะทำแต่นา ๒๕ ไร่ถึงนา ๔๐๐ ให้ตั้งเบี้ยจำ กลัง คา } นา ๒๐ ลงเอา ๑๑ หารลัพนั้นบวกด้วยเบี้ยจำ กลัง คา } นา ๒๐ ไร่ถานละเท่านั้นจนถึงนา ๔๐๐ ถ้าสูงนา ๔๐๐ ขึ้นไปให้บวกนา ๑๐๐ หนึ่ง ๓๘๐๐๐

26

ถ้าจะทำเบย จักผม จำตรวน ท่านให้ตั้งเบยเลมดนา ๒๐ ไร่ลงเอา ๑๑ หารลัพนน จำท่าน ถ้าจะทำเบยจำตรวนนา ๒๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ให้ตั้งเบย จักผม จำตรวน นา ๒๐ ไร่ลงเอา ๑๐ หารลัพบวกด้วยเบย จักผม จำตรวน นา ๒๐ ไร่ ถานละเท่านั้น จนถึงนา ๔๐๐ ถ้าสูงนา ๔๐๐ ขึ้นไป ให้บวกนา ๑๐๐ หนึ่ง ๓๖๐๐๐

27

ถ้าจะทำเบยจำขอท่าน ให้ตั้งเบยเลมดนา ๒๐ ลงเอา ๑๑ หารลัพนนเอา ๑๓ คูนเปนเบยจำขอท่าน ถ้าจะทำเบยจำขอแต่นา ๒๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ให้ตั้งเบยจำขอนา ๒๐ ไร่ลงเอา ๑๐ หารลัพนั้นบวกด้วยเบยจำขอนา ๒๐ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ถ้าสูงนา ๔๐๐ ขึ้นไปให้บวก ๑๐๐ หนึ่ง ๓๕๐๐๐

28

ถ้าจะทำเบยเอาเชือกผูกคอมัดท่าน ให้ตั้งเบยเลมดนา ๒๐ ไร่ ลงเอา ๑๑ หารลัพนั้นเอา ๑๖ คูนเปน

เบี้ยเอาเชือกผูกคอมัดท่าน ทำ ๕ ส่วนเอา ๔ ส่วนเป็น
เบี้ยเอาเชือกผูกคอมัดท่าน ถ้าจำทำแต่นา ๒๕ ไร่ขึ้นไป
ถึงนา ๔๐๐ ไร่ ให้ถึงเบี้ยเอาเชือกผูกคอมัดท่านนา
๒๐ ไร่ลงเอา ๑๑ หารลัพบวกด้วยเบี้ยนา ๒๐ ไร่ถาน
ละเท่านั้นจนถึงนา ๔๐๐ ถ้าสูงนา ๔๐๐ ขึ้นไป ให้
บวกนา ๑๐๐ หนึ่ง ๓๘๐๐๐

ถ้าเอาผ้าผูกคอมัดเอาเบี้ยเชือกทำ ๕ ส่วนเอา ๔
ส่วน

๕ มาตราหนึ่ง
หญิงนอกใจผัวจะไถ่โทษ

น่องร่างแห	๒๐๐๐๐๐
สักแก้ม	๕๐๐๐๐๐
โกนตะแลงแกง	๒๕๐๐๐๐
ถะเลวปะหน้า	๑๕๐๐๐๐
ทัดดอกฉะบาแดง ๒ หู	๑๕๐๐๐๐

๖ มาตราหนึ่ง จะลงโทษผู้ร้ายถึงตัดตีนสีนมือ
ทวนด้วยลวดหนังไม้หวายสัก (อก แก้ม หน้า)
ต้นศอให้ไถ่โดยเบี้ยเลิดตามบันดาศักดินั้น
ตัดปาก ๗๕๐๐๐๐

ตัดข้อมือ ๗๕๐๐๐๐

ตัด น้ำเท้า
ตัด น้ำมือ } ๑๕๐๐๐๐

สักอก ๑๕๐๐๐๐

สัก แก้ม
สัก หน้า } ๕๕๐๐๐๐

ขนขาหย่างประจารตามกระเสียรอายุศม

ลวดหนัง ๓ ทีต่อแสน

แสนหลวง ๕ ทีต่อแสน

ไม้หวายเบีย

แสนราษฎร์ ๑๐ ทีต่อแสน

พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน

1

ศุภมัศดุ ๑๒๕๘ สุนักขสังวัจฉระกาลบักษยทัศมี ดฤษถีอาทิตยวาร พระบาทสมเดจ์พระบรมไตรโลกนายกดิลกผู้เปนเจ้าเกล้าภูวมณฑลสกลอาณาจักรอัคบุริโสดมบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวสถิตย ณ พระธนั่งเบญจะรัตนมหาปราสาทโดยบุรพาพิมุข จึงเจ้าพญาธรรมาธิบดีศรีรัตนมลเทียรบาล กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระอนุชาธิราช / พระราชกุมาร / พระราชบุตร / พระราชนัดา } ท้าวนางพระสนมแลจะไว้ศักดั่งฤๅ

2

จึงพระบาทพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการดำรัสตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่าสมเดจ์พระอนุชาธิราชทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ / พระเจ้าลูกเธอทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ } ลงอาชูาตจำได้แต่ในกรม ถ้ามกรม นา ๕๐๐๐๐ นา ๔๐๐๐๐ ถ้าได้เฉลิมพระราชมลเทียรทมหาอุปะราชดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐๐ ลงอาชูา

ประหารชีวิตรริบราชบาทข้าเผ่านางกำนัลมิได้

พระอนุชา
พระเจ้าลูกเธอ
สมเดจพระเจ้า } นา ๗๐๐๐ } ลงอาชาได้แต่ตจ้า ๔๐
หลานเธอ

ถ้ามกรมทรงศักดินา ๑๕๐๐๐

พระเจ้าหลานเธอ นา ๔๐๐๐ ถ้ามกรม นา ๑๐๐๐๐ ๔๐ ตจ้าได้

หม่อมเจ้านา ๑๕๐๐

๘

เจ้าพิเทพะราชา ๑
เจ้าอนุรุทเทวา ๑
เจ้ามหานามราช ๑
เจ้าราชาไชย ๑
} ๔ ข้า ๕ ขช้างค่ายต้นเชือก นา ๑๐๐๐

เจ้าราชศรีย์ส ๑
เจ้าพรฎราชา ๑
เจ้าพงศรีหะบาท ๑
เจ้าชาติเดชะ ๑
เจ้ารามคบ ๑
เจ้าทศเทพ ๑
} ขช้างคัม ปลายเชือก นา ๘๐๐

เจ้าราชาอุไทย ๑
เจ้าไพชณเทพ ๑
เจ้ารามลัก ๑
เจ้าอัคะราช ๑
} โขลงกระบือ นา ๘๐๐

เจ้าสุรินท ๑
เจ้าอินทราช ๑
} ถือศักดินา ๘๐๐

เจ้านเรนราชา ๑
เจ้านราธิราช ๑
} ๔ ข้า ๕ ขม้าถือศักดิ นา ๘๐๐

เจ้าเทพราช ๑
เจ้าเทวาธิราช ๑
} หม่อมราชวงษ นา ๕๐๐

4

ท้าววรจันทสมเดจพระพเลยง นา ๑๐๐๐ แม่เจ้า แม่นาง
แลนางท้าวพระสนมเอกทั้ง ๔ คือ ท้าว อินสุเรนทร ๑ ศรีสุดาจันท์ ๑ อินทรเทวี ๑ ศรีจุฬาลักษ ๑
นาคละ ๑๐๐๐ นางพระสนมสัตรีกำนัล นา ๘๐๐
สัตรีกำนัลแต่งเครื่องวิเศศ นา ๖๐๐ ช่าวแม่พระ
สนมซึ่งยกพระราชทานให้เปนภรรยาผู้มีบำเหนจความ
ชอบได้กะซึ่งคานหามนามชื่อแม่นาง ท้าว ไทย ให้เอา
บันดาศักดิ์ตามนาผัว

นักพฤธิชรา ฉลองพระโอษฐ ทั้ง ๔ ท้าว สมศักดิ์ ๑ โสภา ๑ ศรีสัจา ๑ อินสุริยา ๑ นาคละ
๑๐๐๐ บังคับบังชาบนทัดสินสำเรจราชการในพระ
ราชสถาน แลท้าวธรงกันดาน นา ๘๐๐ บังคับบังชา
คลัง เงิน ทอง พรรณผ้า พรรณแพร เครื่องทอง ขาว เหลือง
ข้างในท้าวศรีสัจาได้บังคับบังชาจ่าโขลนทวาร
บานไพชณเตรวจตรา

หลวงแม่เจ้า นา ๕๐๐ ขนท้าวศรีสัจา

จ่า ก้อนแก้ว ๑ ก้อนทอง ๑ ราชภักดี ๑ ศรีพรม ๑ } ๕ ถือศักดินา ๔๐๐ นาง ชาวพระคลัง เสมียร }

๕ ถือศักดินาคละ ๓๐๐ แลนางเถ้าแก่ถือศักดินาคล ๖๐๐

นาง ราชยานแห่แหน ๑ ใช้กำนัลประจำการ ๑ หนายเรือน ๑ } ๕ ถือศักดินาคล ๒๐๐ ท้าวไท้

กะชังคานหาม นา ๔๐๐ พนักงานกลาง นา ๒๐๐

นาง โขลน นายประตู } นาคล ๘๐

นาง เตย ๑ ก่อม ๑ เทย ๑ เผือก ๑ } นาคล ๕๐ หญิง ตักน้ำ ๑ หามวอ ๑ ตีนคลัง ๑ } นาคล ๒๐

ท้าวอินสุริยาได้ว่าวิเศศ กลาง นอก }

ท้าว เทพภักดีของคาว ๑ ทองพยศของหวาน ๑ ทองกีบม้า ๑ } วิเศศกลาง ๓ ยอดมณเฑียร ๑ อินทัยา ๑ มัสรี ๑ } วิเศศนอก ๓ } นาคล ๔๑๐

๕

พระ พี่เลี้ยง นางนม พระอนุชาพระราชกุมารพระราช
บุตรีพระราชนัดา นา ๔๐๐

แล พี่เลี้ยง นางนม ราชบุตรราชนัดา นา ๒๐๐ สาวใช้
ต่างกรม นา ๑๐๐

หญิงข้าต่างกรมเรือนนอก นา ๕๐ หญิงไพร่ราพ
นา ๑๕

สมเดจ์ พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ ศักดินา เจ้ากรม ๘๐๐ ปลัดกรม ๖๐๐

พระเจ้า ลูกเธอ หลานเธอ ศักดินา เจ้ากรม ๖๐๐ ปลัดกรม ๕๐๐

ขุนต่างกรมนา ๔๐๐ หมื่นต่างกรมนา ๓๐๐
นายเวนมหาดเลกขอเผ้าต่างกรม นา ๒๐๐ ปลัดเวร
มหาดเลก ขอเผ้า ต่างกรม นา ๑๕๐ มหาดเลกขอเผ้าเลว
ตางกรม นา ๑๐๐

๖

จะ หมื่นสาระเพชภักดิ หมื่นศรีเสารัก ต้นเชือก นาคละ ๑๐๐๐

จะ หมื่นไวยวรนาด หมื่นเสมอใจราช ปลายเชือก นาคล ๑๐๐๐

นายศักดิ์ นายฤทธ์ } นา ๘๐๐ นายสิท นายเดช } นา ๘๐๐

นายจ่าเรด นายจ่ารง นายจ่ายง นายจ่าญวด } นา ๖๐๐

นายกวด นายขัน นายจัน นายจิตร } นา ๕๐๐ นายสนิจ นายเสน่ห์ นายเลอาวุท นายสุทจินดา }

นา๔๐๐ นายไชยขัน นายบรรวิไชย นายพลพัน นายพลภ่าย } นา ๔๐๐ มหาดเลก

เลว นา ๒๐๐

7

เจ้าพญามหาอุปราชชาติวรวงษองคภักดีบดินทร สุรินทรเดโชไชยมหัยสุริยภักดีแสนอญาธิราชถือศักดินา ๑๐๐๐๐

8

เจ้าพญาจักรีสีรีองครักษสมุหะนายกอัคมหาเสนาธิบดีอะไภยพิริบรากรมภาหุ ถือศักดินา ๑๐๐๐๐ เอกอุราชสีหตราพระราชสีห์ตราจักร

ขุนราชนิกุลนิตยภักดีปลัดทูลฉลองถือศักดิ นา ๑๐๐๐

หมื่นศรีสหะเทพปลัดบาญชีย์ถือศักดิ นา ๘๐๐

ขุนพินิจอักษรเสมียรตรา ถือศักดิ นา ๖๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน ๒๒๕

ขุนราชพินิจใจราชปลัด ถือพระธรรมนูน นา ๘๐๐

ขุนอายาจักรราชปลัดไต้สำรวด นา ๘๐๐

ขุนบุรินธรราชปลัดนั่งศาลหลวง นา ๘๐๐

ขุนเทพอาญาราชปลัดนั่งศาลราษฎร นา ๘๐๐

หมื่นแก่วนใจแกล้ว ๑
หมื่นแก้วใจหาร ๑ } หัวหมื่นทลวงพัน ๔ คน ถือศักดินาคล ๔๐๐
หมื่นยงพลภ่าย ๑
หมื่นย่ายพลแสน ๑

พันภานณุราช
พันจันทณุมาท } นาคล ๔๐๐
พันเภาณุราช
พันพุทอณุราช

หัวพัน
นายแก่วนคชสาร ๑
นายชำนาญกระบวน ๑ } นายเวรมหาดไท ถือศักดินาคล ๒๐๐
นายควรรู้อัฏ ๑
นายรัตตรวจสรพล ๑

ขุนราชอาญาสมุบาญชีกรมมหาดไท ถือศักดินา ๘๐๐

หัวปากฉลอไกรลาด หัวปากญอดเมืองมิ่ง
หัวปากกรุงจอมเมือง หัวปากบุญชู } ๔ คนนาคละ ๒๐๐

หลวงมหาอำมาตยาธิบดีพิริยะภาหะมหาดไทฝ่าย

เหนือ นา ๓๐๐๐

หลวงราชเสนาปลัดทูลฉลอง นา ๘๐๐

หมื่นศรีเสนาปลัดบาญชี นา ๕๐๐

หมื่นชำนิคชสาร
หมื่นชำนาญมรคา
หมื่นดุรงคพิทัก
หมื่นรักษณรา
} นาคละ ๔๐๐

พันอะนาปะหานเวนช้าง ๑
พันสุกคลราชเวนคล ๑
พันพิศณุราชเวนม้า ๑
พันวิจรจักรเวนทาง ๑
} หัวพันมหาดไทนอกนาคล ๒๐๐

หลวงจ่าแสนบดีศรีบริบาลเจ้ากรมมหาดไทฝ่ายภะลำภัง นา ๒๔๐๐ ขุนสุริยามาตปลัดขวา นา ๖๐๐ ขุนกะเชนทรามาตปลัดซ้าย นา ๖๐๐ หมื่นจันทรามาต นา ๔๐๐

หลวงวาสุเทพเจ้ากรมมหาดไทตำรวจภูธร นา๑๐๐๐

ขุนพิศลูแสนปลัดขวา ถือศักดินา ๖๐๐
ขุนเพชอินทราปลัดซ้าย ถือศักดินา ๖๐๐

หลวงเพชลูเทพเจ้ากรมมหาดไทตำรวจภูบาล นา ๑๐๐๐

ขุนมหาพิไชยปลัดขวา ถือศักดินา ๖๐๐
ขุนแผลงสท้านปลัดซ้าย ถือศักดินา ๖๐๐

หลวงเสนาภักดี นา ๘๐๐ หลวงอนุชิดพิทัก นา ๘๐๐ หลวงอนุรักผู้เบศ นา ๘๐๐

เกนเมืองรัง
- เมืองนนราชธานี ๑
- เมืองอุไทยธานี ๑
- เมืองยศสุนธร ๑
- เมืองเทพราชธานี ๑

นาคละ ๔๐๐

หมื่นชำนาญนายกองช้างเลย นา ๒๐๐ หมื่นอินนายกองช่างก่อ นา ๒๐๐

วัน ๖ ๗ ค่ำ ๕ ประกานักสัตวอรรฐศก ด้วยพระศรีมะโหสถรับราชโองการใส่เกล้า ฯ สั่งว่า คนเรวเดิรตราในกรมมหาดไทยพระราชทานชื่อไว้ เปนคนในพันจบเมืองท้าว ๑ พันท้าวไกรจัก ๑ นาคล ๒๐๐

นายรับเรวรวด	๑	นายยวดเทียมลม	๑	๒๐ คน	นาคล ๑๕๐
นายผ่ายใจคิด	๑	นายจิตรใจดน	๑		
นายผยองเวหาส	๑	นายผาดเวหา	๑		
นายลิวแล่นลัด	๑	นายทัดเทียมลม	๑		
นายสุดสากล	๑	นายดลสาคร	๑		
นายชำนิหะณุมาร	๑	นายชำนาญไวยราบ	๑		
นายเทียวทุกด้าว	๑	นายท้าวทุกแดน	๑		
นายสวัสดิเมืองแมน	๑	นายแสนเมืองจบ	๑		
นายตรลอดไตรภพ	๑	นายตรหลบเวหา	๑		
นายสุดแดนฟ้า	๑	นายล่าแดนดิน	๑		

ขนสุวรรณพิจิตรจางวางนา ๔๐๐ พนักงานหนัง

ช่างดอกไม้เพลิง

ขุนแก้วเจ้ากรมขวา	นาคล	
ขุนทองเจ้ากรมซ้าย	๓๐๐	
หมื่นช่าง	นาคล ๒๐๐	
พันช่าง	นาคล ๑๐๐	
ช่างเลว	นาคล ๕๐	

หมื่น ทิพ เทพ ราม จิตร อินท เกรียดนาคล ๒๐๐

พนักงานบัญชี

ขุนไฉนยไพเราะห์	นา ๒๐๐	
นายวงสี่คน	นาคล ๕๐	
เลว	นาคล ๓๐	

ไม้ตำสูง ขุนทหารวิเศศ เหิน หมื่น เหินเวหา เหาะ นาคล ๒๐๐

หมื่นเสนาะภูบาล เจ้ากรมขวา
หมื่นโวหารพิรมย เจ้ากรมซ้าย นาคล ๔๐๐

นายโรง นา ๒๐๐

ยืนเครื่องรอง
นางเอก นาคล ๑๐๐

ยืนเครื่องเลว
นางเลว นาคล ๘๐

จำอวด นา ๕๐

๑

พญายมราชอินทราธิบดีศรีวิไชยบริรักโลกากร ทัณฑะราชธรรมพระนครบาลบดีอะไภยพิริยบรากรม ภาหุไช้ตราขสังห์

มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือพวงดอกไม้	}	ถือศักดินา	๑๐๐๐๐
ขุนเพชปานีปลัดทูลฉลอง		นา	๑๐๐๐
ขุนงำเมืองนั่งศาล		นา	๘๐๐
ขุนพัศด ซ้าย ขวา	}	ปลัดตรวจคุก นาคด	๘๐๐
ขุนสาระวัดสำรับตรวจผู้ร้าย		นา	๕๐๐
ตรวจขวาไต้ตรวจความมมีคู่		นา	๒๐๐
ขุนเพชดาราชปลัด		นา	๑๐๐๐

หลวงอินทราบดีศรีราชรองเมืองเจ้ากรมกองกระเวนขวา นา ๑๐๐๐

ในกรุง	ขุนยิสารบุรีย	นา๔๐๐	๔	ขุน ๔ คน นาคด ๔๐๐ หมื่น ๔ คน นาคด ๓๐๐
	หมื่นยิสารบุรีย	นา๓๐๐		
	ขุนวิจารภูธร	นา๔๐๐		
	หมื่นวิจารภูธร	นา๓๐๐		
ขุนหมื่น กองกระเวน นอกกรุง	ขุนจำนงบุรีย	นา๔๐๐	๔	
	หมื่นจำนงบุรีย	นา๓๐๐		
	ขุนละคอรภักดี	นา๔๐๐		
	หมื่นละคอรภักดี	นา๓๐๐		

ขุนเทพลูเจ้ากรมกองกระเวนซ้าย นา ๑๐๐๐

ในกรุง
- ขุนภักดีผู้ดล นา๔๐๐
- หมื่นภักดีผู้ดล นา๓๐๐
- ขุนกระเวนรักษา นา๔๐๐
- หมื่นกระเวนรักษา นา๓๐๐

} ๔

กองกระเวน
- ขุน ๔ คน นาคล ๔๐๐
- หมื่น ๔ คน นาคล ๓๐๐

นอกกรง
- ขุนไชยบุริบาล นา๔๐๐
- หมื่นไชยบุริบาล นา๓๐๐
- ขุนแผ้วผู้ดล นา๔๐๐
- หมื่นแผ้วผู้ดล นา๓๐๐

} ๔

ขุนกลาง นา ๔๐๐

ทวิเศศ ๔
- หมื่นวิเศศ นา ๔๐๐
- หมื่นสนิท นา ๓๐๐
- หมื่นฉกรรจ์ นา ๓๐๐
- หมื่นจ่า นา ๒๐๐

นายบโทน ๓
- พันจ่า นา ๑๐๐
- หัวสิบ นา ๕๐

หมื่นนาฎนา ๒๐๐ พันนาฎนา ๑๐๐ หัวสิบนา ๕๐ ประแดงจันเสมียรตรานา ๖๐๐ ขุนเทพณรายสมุบาญชีไดเรียกส่วย หัวเมือง แขวงจังหวัด จ่ายการโยธา นาคล ๖๐๐

ขุนทราบาล	นา	๕๐๐	๔ คน ทำมรงถือตรา
ขุนโลกบาล	นา	๕๐๐	
ขุนนระบาล	นา	๕๐๐	นาคด ๓๐๐
ขุนธระนิบาล	นา	๕๐๐	

ออกญาพลเทพราชเสนาบดีศรีไชยนพรัตนกระเสตราธิบดีอภัยพิริบรากรมภาหุไดใชตรา ๙ ดวง ถือศักดินา ๑๐๐๐๐

หลวงประชาชีพราชปลัดทูลฉลอง	นา	๑๐๐๐	
ขุนทิพโภชนกันดานนากลาง ถือศักดิ	นา	๖๐๐	
ขุนวิสุทโภชนบำเรอหะศักหลังฎีกาใหจ่าย	นา	๔๐๐	
ขุนราชกรมตำราเขียนเฉียง	นา	๖๐๐	
ขุนโภชนชากรขะระนิราชการปลัดนั่งศาด	นา	๔๐๐	
หมื่นทิพรักษา หมื่นเทพรักษา	นาคด	๔๐๐	
หลวงทะนาบดีศรีพัทคะเนศร	นา	๔๐๐	
หมื่นทิพโภชน หมื่นอัคะเนศร ปลัด	นาคด	๔๐๐	
หมื่นรัตทิพ หมื่นรัตเทพ ๒ คน	นาคด	๔๐๐	
ขุนนานาถสมุบาญชัย	นา	๖๐๐	
ขุนสำเรจศักหลังฎีกา	นา	๔๐๐	

ขุนโคกระวินพิทธี ขุนราชประกาศร	จ่าย	นม เนย	นาคล ๖๐๐
หมื่นเทพพิทัก			นา ๕๐๐
หมื่นสวัสดิโชติ			นา ๕๐๐
หมื่นรุทอักษรเสมียรตรา			นา ๖๐๐
เสมียรธำมะยาเขียนกฎหมาย			นา ๔๐๐
หลวงพิพิทสาลีเจ้ากรมฉาง			นา ๑๔๐๐
ขุนเทพโกษาบาญชีกลาง			นา ๖๐๐
ขุนชะนาจ่ายเข้าเปลือก			นา ๖๐๐
ขนวิสทโภชนเข้าต้น			นา ๖๐๐
หมื่นโภชนวิสุทศักหลังฎีกา			นา ๔๐๐
หมื่นศรีทิพโภชนสำหรับเข้าสาร			นา ๔๐๐
ขุนไกรรักษาได้จ่ายงา			นา ๖๐๐
หมื่นยศรักษาได้จ่ายหนัง			นา ๔๐๐
หมื่นกระเศรฐพะนักงานล้ำเลียง			นา ๔๐๐
หมื่นโภชน์ชากรนั่งสาร			นา ๔๐๐
หัวพันได้เรียกเข้า			นา ๒๐๐
หมื่นราชกันต์ราเสมียรปลงกฎเข้า			นา ๓๐๐
หัวปากแจกกฎหมาย			นา ๒๐๐
หมื่นเทพสมุบาญชี			นา ๖๐๐

11

ออกพญาศรีธรรมราชเดชะชาติอำมาตยานุชิต พิพิทรัตนราชโกษาธิบดีอะภัยพิริยบรากรมภาหุ ตราบัวแก้ว ถือศักดินา ๑๐๐๐๐

พระพิพัทโกษาราชปลัดทูลฉลอง	นา	๑๐๐๐
ขุนพินิจใจราชปลัดนั่งสาร	นา	๘๐๐
ขุนรักษาสมบัติจำบำเรอหักหลังฎีกาให้จ่าย	นา	๘๐๐
ขุนราชอากรขอนิจราชการบาญชีกลาง	นา	๘๐๐
ขุนเทพราชสมุหะอากร	นา	๖๐๐
ขุนยสารทรพยากรสมุบาญชี	นา	๖๐๐
ขุนทิพโกษา	นา	๘๐๐
ขุนทณรัตไดแจกเบียหวัด	นา	๖๐๐
ขุนหมื่นขุนศรีราชอากร ๘ คน	นาคด	๓๐๐
ขุนหมื่นขุนแก่ขุนเทพราช ๑๓ คน	นาคด	๓๐๐
ขุนสมบัติบดีกลองชะนะสด ขุนหมื่น ๔ คน	นาคด	๖๐๐
ขุนแก้วอายัดทะนายโกษา	นา	๖๐๐
ขุนอักษรเสมียรตรา	นา	๖๐๐
พระจุลาราชมนตรี	นา	๑๔๐๐
ขุนราชเศรษฐีปลัดไต้ว่า แขกประเทศฉวา มลายูอังกฤษ	นา	๘๐๐

หลวงราชมนตรีเจ้าท่า

ได้ว่าแขกประเทษอังกฤษ มูวน ฝรั่ง นา ๘๐๐

หมื่นพินิจวาท
หมื่นศรีทรงภาษา
หมื่นสัจวาท
หมื่นสำเรจวาท } ล่าม ๔ คน นาคด ๓๐๐

หมื่นทิพวาจา
หมื่นเทพวาจา } ล่ามอังกฤษ ๒ คน นาคด ๓๐๐

หลวงนนทเกษเจ้าท่าได้ว่าพราหมณ์เทษ นา ๘๐๐

หมื่นสัจจะวาจา
หมื่นสัจวาท } ล่าม ๒ คน นาคด ๓๐๐

หลวงโชดึกราชเศรษฐี เจ้ากรม ถือศักดินา ๑๔๐๐

หลวงเทพภักดีเจ้าท่าได้ว่าวลันดา นา ๖๐๐

ขุนท่องสือ
ขุนท่องสมุท } จนล่ามนายอาเพอ นา ๖๐๐

ขุนวรวาทล่ามฝรั่งเศศ นา ๓๐๐

ขุนราชาวะดี
ขุนรักษาสมุท } ล่ามกะบิตัน นา ๓๐๐

ขุนวิสุทสาครล่ามแปลนายสำเภาปากน้ำ นา ๔๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน				๒๓๕
นายเรือปาก ๔ วาขึ้นไป จนแขกฝรั่งอังกฤษสำเภาใหญ่			นา	๔๐๐
นายเรือปากกว้าง ๓ วาเศศ			นา	๒๐๐
จุนจู	นายสำเภา		นา	๔๐๐
ต้นหน	ดูทาง	สำเภา ใหญ่	นา	๒๐๐
ล้าต้า	บาญชีใหญ่	น้อย		๑๐๐
บ่นจู	ซ่อมแปลงสำเภา		นาคล	๘๐
ใต้ก๋ง	ซ้าย ขวา ๒ นายท้าย			
ชินเตงเถา	ซ้าย ขวา ๒ บาญชีกลาง		นา	๕๐
อาบ่น	กระโดงกลาง			
จงกว้า	ใช้คนทั้งนั้น			
เต้กข้อ	ได้ว่าระวางบันทุก			
อากง	ช้างไม้สำเภา			
เอียวก๋ง	บูชาพระ			
ตัวเลียว	ว่าสายเลียว กับเสาท้าย		นา	๓๐
สำบ่น	กับเสาหน้า			

ชมภู่			
เท่าเต้ง	ว่าสมอ		
ฮู้เตี้ยว	ทอดดิ่ง		
อิดเซี่ยร ยี่เซี่ยร สามเซี่ยร	ลด		
จับกะเถา	กวาดสำเภา		
เบ๊ยปั๊น	จ่ายกับเข้า	นา	๒๕
ชินเต๋ง	๑๘ คนทนาย จุ่นจู๊ ล้าต้า ปั๋นจู		
นายรอง	๗ คนได้รวางคนละ ๑๖		

พระศรีพิพัทรัตนะโกษา	นา	๓๐๐๐
หลวงรัตนโกษา	นา	๘๐๐
ขุนพิบูลสมบัติ	นา	๖๐๐
ขุนสวัสดิโกษา	นา	๖๐๐
หมื่นสมบัดบดี	นา	๓๐๐
หมื่นทณรัตน	นา	๓๐๐
ขุนคลัง ขุนศรีคงยศ } เจ้ากรมคลังป่าจาก ถือศักดิ	นา	๖๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน			๒๓๗
หม่อมพิทักนาวา	ปลัดกรม	นา	๔๐๐
ขุนวิสูทสมบัติ	เจ้ากรมคลังวังไชย	นา	๖๐๐
หม่อมพิบูรรสมบัติ หม่อมไชนาวา	ปลัดกรม	นาคล	๔๐๐

ออกพญาธารมาธิบดีศรีวรยพงษวงษภักดีบดินทร เดโชไชยมะไหยสุริยาธิบดีศรีรัตนมลเทียรบาล	อัคะ		
มหาเสนาธิบดีอภัยพิริบรากรมภาหุ		นา	๑๐๐๐๐
หลวงบำเรอภักดี		นา	๑๐๐๐
หลวงรักษมณเฑียร		นา	๑๐๐๐
จะหม่อนจงรักษาองคพระตำรวจวังซ้าย		นา	๘๐๐
จะหม่อนจงภักดีองคพระตำรวจวังขวา		นา	๘๐๐
นายประภาษมณเทียร นายเสถียรรักษา	ปลัดวัง	นาคล	๖๐๐
นายจันมณเฑียร นายศรีเสถียรภักดี นายยสาร นายจำเนียรภักดี นายพิบูรรบริบาล	ประแดงก้อนทองขวา ประแดงเกยดาบซ้าย	นา	๔๐๐

นายพิมารบริรักษ์
นายรัศบรรยง
นายจำนงภักดี
นายชำนิบริบาล
นายชำนาญมณเฑียร
นายสวัสดิภักดี
นายสวรรภักดี } ๑๒ คน นาคล ๔๐๐

ขุนยศเสสะวะราชสมุบาญชี นา ๖๐๐

ขุนศรีราชบุตรศาลมรฎก ๑ ขุนอินอาชาวัง
ขุนพรมสภานครบาลวัง ๑ ขุนเทพสภาแพ่งวัง } ๔ คน นาคล ๘๐๐

ขุนอักษรเสมียรตรา นา ๖๐๐

หลวงรัตนากร เจ้ากรม นา ๑๐๐๐

ชาวที่พระบันทม
- ขุนอนุรักราชา ๑ ขุนศรีราชอาศ ๑ ปลัดกรม ๒ คน นาคล ๖๐๐
- หมื่นในกรมชาวที่ นาคล ๔๐๐
- กำนันที่พระบันทม นาคล ๒๐๐

หลวงพิพิทมณเฑียร เจ้ากรม นา ๔๐๐

ขุนพิมารมลเฑียร ปลัดกรม นา ๓๐๐

หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐

ออกพระราชฤทธานนพะหลภักดีศรีรัตนมณเฑียร บาลวังนอก นา ๓๐๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน

ออกพระนนทเสนเสนาบดีศรีรัตนะมณเฑียรบาล

วังนอก นา ๓๐๐๐

ขุนทิพไพชณ ๑ ปลัดวังนอก นาคด ๖๐๐
ขุนสกลมณเฑียร ๑

หมื่นสกลพิมาน ๑
หมื่นภักดิบรรยง ๑ นาคด ๔๐๐
หมื่นจำนงรักษา ๑

ขุนจันพิมาร ชาวท่อ ๑ นา ๖๐๐
ชาวอ่าง ๑

ขุนกาแพงบุร
ขุนศรีวังราช การขาดกวาดหนามในพระราชวัง นา๖๐๐

หมื่นทิวาทิต นา ๔๐๐

พันทิวา
พันทำมะรักษา นาคด ๒๐๐

ขุนราชพิมาร เจากรมพระอุกรมราทยาน นา๑๐๐๐

พันเงิน
พันทอง คุมเครื่องแต่งเครื่อง นา ๓๐๐

ขุนศรีสยุมพรชาวนาสรง นา ๖๐๐

หมื่นสุคนธ พะนักงานพระสุคนธ นา ๔๐๐

หมื่นเทพสี หมื่นจักภักดี	ชาวเสื่อ	นา	๔๐๐
หมื่นจิตรพัท หมื่นราชมงคล	ชาวม่าน	นา	๔๐๐
หมื่นราชพิจิตรชาวเบาะ หมื่นยศไสยาศน์ชาวพรม		นาคล	๔๐๐
หลวงมหามณเทียร เจ้ากรม		นา	๑๐๐๐
ขุนวิเศศ ปลัดกรม		นา	๘๐๐
กรมแสง สรรพยุท พลับพลาไชย	หมื่นราชประสาท หมื่นราชประการ หมื่นพิมานมงคล หมื่นนนทคฤ	ชาวพระพลับพลาไชย	นาคล ๔๐๐
ขุนแสงสาระภาท ขุนแสงเบญจาวุธ ขุนแสงสาภะยุท ขุนแสงศรีอาวุธ ขุนยุทยาตรา ขุนคชนาถภักดี	ชาวพระแสง สรรพยุท๖คน	นาคล	๕๐๐
หมื่นขันไชศรี หมื่นสิทธิรัก หมื่นทาธรยุท		นาคล	๔๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน			๒๔๑
ขุนพัทธาพอน ขุนสุนธรโกไสย	ชาวไหม	นาคล	๕๐๐
ขุนพง ขุนบาล	ข้าพระเทพบิดร	นาคล	๖๐๐
ขุนทินบรรณาการ ขุนทานธารกำนัล	สวดคำหลวง	นาคล	๖๐๐
ขุนอินอัคเนศวร	เจ้ากรมฉางเข้าบาตร	นา	๑๖๐๐
ขุนเทพจุลา	ปลัดกรม	นา	๖๐๐
หมื่นโภชน์สมบัติ	พนักงานจ่ายเข้า	นา	๔๐๐
พันพิทักทวา พันรักษาราตรี	ราชมัน	นา	๒๐๐
ตำรวจวังใช้	ซ้าย ๖ ขวา ๖ ๑๒ คน	นาคล	๑๐๐
ตำรวจเวนบาญชัย	ซ้าย ๔ ขวา ๔ ๘ คน	นาคล	
พระราชนุชิดเจ้ากรมสวนหลวงขันกรมวัง		นา	๖๐๐
หมื่นทิพผล หมื่นทิพอุทยาน		นาคล	๒๐๐
พระธรรมเสนา	เจ้ากรม	นา	๓๐๐๐
ขุนทิพมลเทียร ขนเทพมลเทียร	ปลัด ซ้าย ขวา	นาคล	๖๐๐

นายหัวสิบข้าพระ นา ๕๐

ออกญาพระเสดจ์สุเรนทราธิบดีศรีสุภะราชพิริย
ภาหุ ถือศักดินา ๑๐๐๐๐

ขุนธรรมเสนาราชปลัดทลฉลอง นา ๘๐๐

ขุนศรีปชานนท ปลัดนั่งสาร นา ๖๐๐

ขุนในกรม นา ๓๐๐

หมื่นในกรม นา ๒๐๐

เลวในกรมธรรมการ นา ๘๐

สังกะรี

หลวงธรรมรักษา เจ้ากรม นา ๑๐๐๐

ขุนธรรมมาธิบดีราชปลัดทูลฉลอง นา ๖๐๐

ขุนศรีธรรมลังกา ปลัดนั่งสาร นา ๔๐๐

หมื่นในกรมสังกรี นาคล ๒๐๐

ขุนพรมภักดศรธรรมการสมุบาญชี นา ๒๐๐

เลวในกรมสังกรี นาคล ๘๐

ออกพระศรีมะโนราชภักดีศรีปลัยวัล นา ๑๐๐๐ ขันที
หลวงราชาชานภักดี นา ๕๐๐ ขันที

ปลัดจ่านุชิด ปลัดพิพิท ปลัดมระกฎ ขันที

ตำแหน่งนาพลเรือน

หลวงศรีมโนราชภักดีศรีองคเทพรักษาองค ขันที
หลวงเทพชำนาญภักดีศรีเทพรักษาองครักษ } ๒ คน

นาคลี ๑๐๐๐

ออกญาเอะไภยสุระเพลิง จางวางขวา นา ๑๒๐๐
ออกญาดาเกง จางวางซาย นา ๑๒๐๐
หลวงอัคเนษร เจ้ากรมขวา นา ๑๐๐๐
หลวงษรสำแดง เจ้ากรมซ้าย นา ๑๐๐๐

หมื่น ก่งษร / ก่งศิล } ปลัดกรม ขวา / ซ้าย } นาคลี ๘๐๐

ขุนจำนงษรสิทธ ซ้าย ๑ ขุนพินิจษรศักดิ ขวา ๑
ขุนราชสาตร ซ้าย ๑ ขุนอาจอาวุธ ขวา ๑ } ๔ บาญชีกลาง

นาคลี ๖๐๐

ขุนเสนหษรชิด
ขุนเสนหอาวุธ } นายเวรกำนัน นาคลี ๔๐๐

หมื่นณรงคพินาศ ๑ หมื่นอาจรณฤทธ ๑
หมื่นสิทธิสังหาร ๑ หมื่นชำนาญอัคนี ๑
หมื่นศรีษรศักดิ ๑ หมื่นไกรษรยุท ๑ } ๖ คนนายเวร กำนัน นาคลี ๓๐๐

กำนันพระแสงปืน ๑๒ คน นาคลี ๒๐๐

ขุน ๒ }
หมื่น ๑๖ } นายเลือกปืน นาคลี ๔๐๐ / ๒๐๐

พันนายเลือกปืน ๙๘ คน นาคลี ๑๐๐

นายพโรง	๔ คน	นาคล	๑๐๐
ขุนสารวัดสมุบาญชี		นา	๓๐๐
หมื่นภักดีประแดง		นา	๒๐๐
หลวงวิเศษจางวาง		นา	๔๐๐
ขุนช่างปั้นในกรม	๓ คน	นา	๓๐๐
หมื่นช่างในกรม	๕ คน	นา	๒๐๐
หัวสิบในกรมช่างปั้น	๒๔ คน	นา	๕๐
ช่างเลว		นา	๕๐
พระอไทยธรรม เจ้ากรม		ศักดินา	๕๐๐๐
หลวงราชโกษาปลัดทูลฉลอง		นา	๑๐๐๐
หลวงทิพรักษาปลัดเครื่องต้น		นา	๘๐๐
ขุนราชวังษา, ขุนราชาพิมล — พนักงานเครื่องเบดเสร็จ		นาคล	๖๐๐
ขุนพิพิทภูษิต, ขุนพิพิทภูษา — พนักงานพระภูษามาลา		นาคล	๖๐๐
หมื่นทิพสมบัติ, หมื่นราชสมบัติ, หมื่นทณทิพสมุบาญชี		นาคล	๔๐๐
กำนันพระภูษามาลา		นาคล	๒๐๐
ประแดงราชภักดี	นา ๓๐๐		
หมื่นนายพโรง	นา ๒๐๐	นายพโรง เลว	นาคล ๑๐๐

ขุนวรรณกายา ขุนประชาเทพ	พนักงานสอดศรีเครื่องต้น	นาถือ ๔๐๐
หมื่นวรรณาพิจิตร	พนักงานย้อมศรีเครื่องต้น	นา ๓๐๐
หมื่นวิจิตรสำอาง	พนักงานพระสาง	นา ๓๐๐
หมื่นสุคนธ ปลัดเจ้ากรม	พนักงานพระสุคนธ	
มุรธาภิเศก		นา ๓๐๐
หมื่นบุญ หมื่นชุม	รองพนักงานพระสุคนธ	นา ๒๐๐
หมื่นเทพรส	พนักงานกลั่นน้ำมัน	นา ๒๐๐
ขุนจิตรทราพอน เจ้ากรม		นา ๘๐๐
หมื่นไชยาพอน		นา ๖๐๐
หมื่นจิตรพัตรา หมื่นภูษาสาร หมื่นโกษาพิจิตร หมื่นพิพิทสาฎก หมื่นถาสกพัตร หมื่นรัตกำพล	ช่างสะนะ ๖ คน	นา ๒๐๐ เดือน ๕๐
	หมื่นชำนาญโกไสย	๘๐๐
จีน ช่างสะนะ	หมื่นพิมลภูษิต หมื่นชำระภูษิต	๖๐๐

นายเวระกู่
นายครุบ่า
นายประหม่านนต์ } ช่างชุนพราหมเทษ นาคล ๕๐
นายเอระกะบ

ขุนสำเรจพระขรรค์ } เจ้ากรมแสงต้น ขวา } นาคล ๘๐๐
ขุนสรรพาวุทธ ซ้าย

หมื่นทิพสุคนธ } ปลัดกรมแสงต้น ขวา } นาคล ๖๐๐
หมื่นทณะเทพ ซ้าย

หมื่นช่างในกรม พนักงานพระแสงต้น นา ๒๐๐

นายพกานนพระแสงต้น นาคล ๒๐๐

เลวในกรมพระแสงต้น นาคล ๕๐

ออกพระอินทราทิตพิพิทราชรักษาสมุหะพระสนม
ซ้าย นา ๓๐๐๐

ขุนราชบำเรอห์ปลัดกรม นา ๘๐๐

หมื่นตูมใจอาจ } นาคล ๖๐๐
หมื่นฟาดเพลิงล่า

นายบุญภักดี } นาคล ๔๐๐
นายมีใจภัก

หมื่นสกลณราสมุบาญชัย นา ๖๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน ๒๔๗

ออกพระจันทราทิตพิพิทราชรักษาสมุหะพระสนม

ขวา นา ๓๐๐๐

ขุนรักษานาถปลัดกรม นา ๘๐๐

หมื่นโจมสงคราม
หมื่นตามใจไทย } นาคดี ๖๐๐

นายสวัสดิภักดี
นายสนักสัตว } นาคดี ๔๐๐

หมื่นฉะนานันสมุบาญชัย นา ๖๐๐

พระเนาวรัชโชดธิบดินทรธรรมธาเศรษฐีชาย

นา ๓๐๐๐

หลวงอินทมูลบาทเศรษฐี นา ๑๖๐๐

ขุนพิบูรณสมบัติเศรษฐี
ขุนไชยภักดีเศรษฐี
ขุนชะดินวันเศรษฐี
ขุนโภชภานิชเศรษฐี } ๔ คน นา ๖๐๐

พระศรีวโรทเศรษฐี พระศรีธรรมบาลเศรษฐี ขวา นาคดี ๑๖๐๐

ขุนพินิจไชยเศรษฐี
ขุนสิทสมบัติเศรษฐี } ขุนพัดสมบูรณเศรษฐี ๓ คน นาคดี ๖๐๐

ออกหลวงมงคลรัตราช มนตรีศรีสมุหะพาระภา-

กอรใน นา ๒๔๐๐

ขุนวิสูทโกษาปลัดทูลฉลอง นา ๘๐๐ ขุนมหาวิสูทปลัดนั่งศาล นา ๖๐๐

ขุนวิสูทสมบัติบาญชีกลาง นา ๕๐๐ หมื่นพรมวิจารสมุบาญชี นา ๔๐๐

ขุนในกรม นาคล ๓๐๐ หมื่นในกรม นา ๒๐๐ พันในกรม นา ๑๐๐

ออกหลวงอินมนตรีศรีจันทรกุมารสมุหะยาระ-ภากอรนอก นา ๒๔๐๐

ขุนศรีสาคร ปลัดทูลฉลอง นา ๘๐๐

ขุนศรีสุพรรณราชปลัดนั่งศาล นา ๖๐๐

ขุนอัมเรนมลตรีศรีสมุหะบาญชีกลาง นา ๕๐๐

หมื่นศรีรัตนาทอรสมุบาญชี นา ๔๐๐

ขุนในกรม นา ๓๐๐ หมื่นในกรม นา ๒๐๐ พันในกรม นา ๑๐๐

ออกพระราชสุภาวะดีศรีสจะเทพณรายสมุหะมาตยาธิบดีศรีสุเรนทราเมศวรพระสุรัสวดีกลาง ถือศักดิ นา ๕๐๐๐

ขุนพิไชยเสนาปลัดขวา
ขุนโยธาบริบาลปลัดซ้าย } ทูลฉลอง นาคล ๘๐๐

ขุนวิสูทเสนี ขุนศรีกระดานพล ปลัดนั่งศาล ๒ คน นาคล ๖๐๐

ขุนศรีพลภัก ขุนรักพลพยุห์ ๒ คน นาคล ๖๐๐

ขุนราชเมธาสัศดีฝ่ายเหนือ นา ๕๐๐ เสมียรตรากลาง ๕๐๐

ออก พระเทพา ธิบดี ศรีเทพ ณราย สมุหะ เจ้ากรม

พระสัศดีซ้าย ถือศักดิ นา ๓๐๐๐

ขุนอัมราภักดีราชปลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

ขุนพรมราชประยาปลัดนั่งศาล นา ๘๐๐

กุ๋มฦๅแดงจุลาเทพภักดีศรีกันดานพลทหารขึ้นฝ่ายซ้าย นา ๖๐๐

กุ๋มฦๅแดงอินประยาธิการิยพลเรือนขึ้นฝ่ายซ้ายนา๖๐๐

กุ๋มฦๅแดงเบญาธิการิยขึ้นฝ่ายซ้ายนอกทังปวง นา ๖๐๐

ขุนอินเสนาสัศดีฝ่ายเหนือ นา ๖๐๐ เสมิยรตราสัศดีซ้าย นา ๔๐๐

ขุน กำกับด้าน เดิรตรา นายเรือ } ในกรม นา ๔๐๐ หมื่น เดิรตรา รักษาหอ เรือกัน } ในกรม นาคล ๓๐๐

เมืองรั้งในกรมสัศดีซ้าย นาคล ๔๐๐ พันในกรมสัศดีซ้าย นาคล ๑๐๐

ออกพระศรีสุเรนทราธิบดีวิริยพรมเทพราชมาตยา

ธิบดีศรีกลาสมุดพระสุรัศวดีขวา เจ้ากรม ถือศักดิ

นา ๓๐๐๐

ขุนอัมรินทรักษาราชปลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

ขุนอินวิเชียรปลัดบาญชียนั่งศาล นา ๘๐๐

กุ๋มฦๅแดงษารภาษชาติการีศรีกันดารพล ๆ เรือนขึ้นฝ่ายขวา นา ๖๐๐

กุ๋มฦๅแดงเสนาฎชาติการีศรีกันดานพลทหารขึ้นฝ่ายขวา นา ๖๐๐

กุ๋มฦๅแดงธารมาธิการี ขึ้นฝ่ายขวานอกทังปวง นา ๖๐๐

ขุนพรมเสนาสัศดีฝ่ายเหนือหน้า นา ๖๐๐ เสมียรตราสัศดีขวา นา ๔๐๐

ขุน กำกับด้าน เดิรตรา นายเรือ } ในกรมสัศดีขวา นาคด ๔๐๐

หมื่น เดิรตรา รักษาหอ เรือกัน } ในกรมสัศดีขวา นาคด ๓๐๐

พันในกรมสัศดีขวา นาคด ๑๐๐ เมืองรั้งในกรมสัศดีขวา นาคด ๕๐๐

นักการในกรมสัศดี ซ้าย ขวา } นาคด ๘๐

พระเพทราชาธิบดีศรีสุริยาภิชาติสุริวงษองคสมุหะ

พระคชบาลจางวางขวา นา ๕๐๐๐

พระสุรินทราชานราธิบดีศรีสุริยศักดิสมุหะพระคชบาล

จางวางซ้าย นา ๕๐๐๐

หลวงกำแพงรามภักดีศรีสุริยชาติสมุหะพระคช

บาลขวา นา ๓๐๐๐

หลวงราชวังเมืองสุริยชาติสมุหะพระคชบาลซ้าย

นา ๓๐๐๐

หมื่นคชสิทธปลัดกรมพระคชบาลขวา
หมื่นคชศักดิปลัดกรมพระคชบาลซ้าย } นาคด ๘๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน ๒๕๑

ขุนสิทธกันอนันตพระคชสาตรครูช้างขวา นา ๖๐๐

ขุนศรีไชยทิตสิทธิพระคชสาตรครูช้างซ้าย นา ๖๐๐

- นายมหาณุภาพขวา ๑
- นายปราบไตรภพซ้าย ๑
- นายจบคชสินขวา ๑
- นายกะริณประสิทธซ้าย ๑
- ทรงบาท ๒
- นายฤทธกุลชรขวา ๑
- นายบวรไอยราซ้าย ๑
- สารใหญ่ ๒
- นายเทภาจร ๑
- นายอักษรเทพ ๑
- จำลอง ๒

ท้ายช้างต้นเชือก ๘ คน นาคล ๖๐๑

นายเสพกะเชน ๑

พลาย
- นายกะเรนทภัชชา ๑
- นายมหาคชรัดขวา ๑

พัง
- นายสวัดคชฤทธซ้าย ๑
- นายจิตรคชลักษ ๑

พลาย
- นายจักคชศรี ๑

พัง
- นายคีรีคชแกว่น ๑
- นายแม่นคชสาร ๑

พลาย
- นายบาลกีรีอาจ ๑
- นายราชกีรียง ๑

นายรองท้ายช้าง ๑๖คน นาคล ๔๐๐

พัง
พลาย
พัง

นายจำนงกรรักษ ๑
นายภักดีกรรัน ๑
นายชำนัญคชกาน ๑
นายชำนาญคชผจง ๑
นายจำนงคชผจอง ๑
นายจำนองคชเลิศ ๑

ขุนทรงศักดิ ๑ } เจ้ากรมเชือก ขวา ๑ นาคล ๖๐๐
ขุนทรงสิทธ ๑ } ซ้าย

หมื่นศรีสิทธิบาศ ๑ } ปลัดกรมเชือก ขวา ๑ นาคล ๔๐๐
หมื่นราชสิทธกัน ๑ } ซ้าย

หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐
พันในกรม นาคล ๑๐๐

หมอไชยศักดิขวา หมอไชยสิทธซ้าย เจ้ากรม
หมอ นาคล ๔๐๐
หมอไชยฤทธขวา หมอไชยรงซ้าย ปลัด นาคล ๓๐๐

หมอยอดศร์ หมอยอดสัก
หมอยอดรัก หมอยอดราม
หมอศรีทณ หมอศรีเทพ
หมอจำเรือนกัน หมอจำเริญเกียด

ตำแหน่งนาพลเรือน ๒๕๓

หมอพลอิด	หมอพลอิน			
หมอบุญท้าว	หมอบุญไท			
หมอจำเริญจัก	หมอจำเริญจัน		นาคล	๒๐๐
หมอบุญไช	หมอบุญโชต			
หมอไกรยวด	หมอไกรยิ่ง			
หมอไกรมิ่ง	หมอไกรแมน			
หมอไชยพัด	หมอไชยเพชู			
หมอไชยเดช	หมอไชยดน			
หมอศรีนาถ	หมอศรีนนท			
หมื่นจ่าศรีณรคช ๑		สมุบาญชี ซ้าย		
หมื่นจ่าคชภักดี ๑		สมุบาญชี ขวา	นาคล	๔๐๐

หมอพัดตโนด

ขุนไชยพาทจางวาง			นา	๔๐๐
ขุนโลกวิชิต	เจ้ากรมขวา ๑		นาคล	๓๐๐
ขุนโลกวิไชย	เจ้ากรมซ้าย ๑			
ขุนสาตรคชไกร	ปลัดกรมขวา ๑		นาคล	๒๐๐
ขุนไชยบำศัก	ปลัดกรมซ้าย ๑			
หมื่นคงคชบาล ๑		สมุบาญชี ขวา		
หมื่นคงคชรักษา ๑		สมุบาญชี ซ้าย	นาคล	๑๐๐

หมื่นหมอตัว ๔ นาคล ๑๐๐

พันหมอในกรม นาคล ๘๐

หมอเลวในกรม นาคล ๕๐

ขุนหมื่นไดคุมช้าง ซ้าย / ขวา } เปนนายกองนอกใน

ขุนบาลหัศดิน ขุนกะรินทรักษา นายกองคุมช้างอาษา นาคล ๖๐๐

หมื่นคชภักดิ หมื่นศรีคชลักษ ปลัดกองคุมช้างอาษา นาคล ๔๐๐

ขุนคชษรสิน ขุนกระรินษรศักดิ นายกอง นาคล ๖๐๐ } คุมช้างปีนใหญ่

หมื่นนาถษรศรี หมื่นกิรินรไชย ปลัด นาคล ๔๐๐ } ปีนใหญ่

ขุนคชกุญชร ขุนราชกะเชน นายกอง นาคล ๖๐๐ } คุมช้างบันทุก

หมื่นบาลหัดถี หมื่นศรีราชพล ปลัด นาคล ๔๐๐ } บันทุก

ขุนทิพราชาขวา ขุนเทพราชาซ้าย นายกอง นาคล ๖๐๐ } คุมช้างประเทียบ

หมื่นคชบริบาล หมื่นวิจาระนาเคนท ปลัด นาคล ๔๐๐ } ประเทียบ

ขุนคชกะรินนายกอง ขุนสวัดนายกอง นาคล ๖๐๐ } คุมช้างมหาดไท

หมื่นคชพิไชย หมื่นไกรนาเคน ปลัด นาคล ๔๐๐ } มหาดไท

ขุนพรมคชบาล นายกอง นา ๖๐๐ } คุมช้างปีนใหญ่ขวา

หมื่นวิจารนาเคน ปลัดกอง นา ๔๐๐ } ปีนใหญ่ขวา

หมื่นกะเชนรักษา นายกอง นา ๖๐๐ } คุมช้างปีนใหญ่ซ้ายสันช้าง

หมื่นกะเชนทร ปลัดนายกอง นา ๔๐๐ } ซ้ายสันช้าง

พญาอนันตโยทัง เจ้ากรมโขลงขวา ๑ พญาอนันตจ่อสู่เจ้ากรมโขลงซ้าย ๑ นาคล ๔๐๐

ขุนวิไชยมนตรีปลัดกรมขวา ๑ ขุนศรีสิทธิกัน ปลัดกรมซ้าย นาคล ๒๐๐

- ชีพหลักคอรสมุบาญชัยคนขวา ๑
- ราชาเทวสมุบาญชัยซ้าย ๑
- ขุนชำนาญสมุบาญชชางขวา ๑
- ขุนศรีคชเคนสมุบาญชัยช้างซ้าย ๑
- ขุนวิไชยจำนงจางวางโขลงขวา ๑
- ขุนวิไชยสงครามจางวางโขลงซ้าย ๑

นาคล ๑๕๐

นายโขลง ขวา ๑ ซ้าย ๑ นาคล ๑๐๐

- นายกองโขลง ขวา ๑ ซ้าย ๑
- นายตรวจโขลง ขวา ๑ ซ้าย ๑
- พันปลัดโขลง ขวา ๑ ซ้าย ๑
- ผู้เร่งโขลง ขวา ๑ ซ้าย ๑
- ผู้คุมโขลง ขวา ๑ ซ้าย ๑

นาคล ๕๐

สมุบาญชัย ขวา ซ้าย นาคล ๘๐

จ่าบาญชัย ขวา ซ้าย นาคล ๘๐

ขุนศรีสงครามเจ้ากรมขวา ๑ ขุนพิไชยกุญชรเจ้ากรมซ้าย ๑

นาคล ๖๐๐

ขุนจ่ากชรักษาปลัดขวา ๑ ขุนจ่ากชกอนปลัดซ้าย ๑

นาคล ๔๑๐

ขนสาระวัดในกรม นาคล ๓๐๐

หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐

พันในกรม นาคล ๑๐๐

ออกญาศรีสุริยะภาหะสมุหะพระอัศวะราช พิริย

ภาหะ น๗ ๓๐๐๐

กรมม้าต้น

หลวงทรงพลราชสมุหะเจ้ากรมพระอัศวะราชขวา น๗ ๒๔๐๐

หลวงปราบพลแสนสมุหะเจ้ากรมพระอัศวะราชซ้าย น๗ ๒๔๐๐

หมื่นยุทพิไชยปลัดขวา หมื่นไกรเพชปลัดซ้าย นาคล ๘๐๐

หมื่นชำนิภูบาล หมื่นชำนาญภูเบศ เจ้ากรมม้าต้น ขวา ซ้าย } นาคล ๘๐๐

นายม้าจูงขวาซ้าย

พันทรงพลพาล พันชานพลแสน ปลัดกรมม้าต้น ขวา ซ้าย } นาคล ๖๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน

นายแมนมณีรัต นายกันถัศวะราช นายชาตุรงค
นายอาคอัศดร นายนิกอรอัศเดช นายวิเศสมโน
ไมย นายไกรภาชี นายศิวสินทพ นายจบสรสิน
นายอนสาระถี

} นายม้าจูง ๑๐ คน นาคล ๔๐๐

หมื่นจ่าสวัสดิรักษา หมื่นจ่าอัศวราช สมุบาญชัย นาคล ๓๐๐

พันจ่าปลัดหมู่ ขวา ๑ ซ้าย ๑ } ๒

ม้าเกราะทอง

เมืองรายสารวัด

จ่าทนายม้า ขวา ๕ ซ้าย ๕ } ๑๐ คน

หัวปากถือหมาย ขวา ๑ ซ้าย ๑ } ๒ คน

ผู้ดายรักษาเครื่อง ขวา ๓ ซ้าย ๓ } ๖ คน

หัวสิบตพ่นม้าต้น ขวา ๒ ซ้าย ๒ } ๔ คน นาคล ๓๐

รักษาพล ขวา ๑ ซ้าย ๑ } ๒ คน นาคล ๕๐

} นาคล ๑๐๐

หมื่นหมอม้าต้น ขวา ๒ ซ้าย ๒ } ๔ คน นาคล ๑๐๐

เมืองศรีสินทพชาต ขุนราชดุรงค เกราะทอง ขวา ซ้าย

ขุนดุรงคเสนี ขุนศรีมะโนไมย เกราะทอง ขวา ซ้าย } นาคลิ ๔๐๐

ขุนวิชิตอาชาไนย ขุนพิไชยอัศดร เกราะทอง ขวา ซ้าย

ขุนกันถัศวราช ๑
ขุนชาติสารถี ๑ } อาษาเกราะทองขวา นาคล ๔๐๐
ขุนวิไชยอัศเดช ๑

ขุนวเศศอศดร ๑
ขุนศรีกันถัด ๑ } อาษาเกราะทองซ้าย นาคล ๔๐๐
ขุนชาตอาชาไนย ๑

ขุนณรงควิไชย ๑ ขุนไกรสินทพ ๑ เกราะทอง ขวา ซ้าย } นาคล ๔๐๐

ม้าเกราะทอง

ขุนสุริณรงค ๑ ขุนเพชสงคราม ๑ นาคล ๔๐๐

ขุนภักดิณรงคขวา
ขุนปสิทธิสงครามซ้าย } นาคล ๔๐๐

ขุนในกรมม้าเกราะทอง ขวา ๕ ซ้าย ๕ } ๑๐ คน นาคล ๔๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน ๒๕๕

หมื่นในกรมม้าเกราะทอง ขวา ซ้าย } นาคล ๒๐๐

พันหมอในกรมม้า ขวา ซ้าย } นาคล ๙๐

พ่า ๑๒ }
พญาแสนหลวง ๔ } นาคล ๒๐๐

กรมม้าแซงใน ขันตำรวจใน

หลวงพิไชยมนตรี
หลวงศรีอัศเดช } เจ้ากรมม้าแซงใน ขวา ๑ ซ้าย ๑ } นาคล ๒๐๐๐

ขุนดุรงสงคราม
ขุนรามอัศดร } ปลัดกรมม้าแซงใน ขวา ซ้าย } นาคล ๙๐๐

หมื่นจ่าคำขวา ๑ หมื่นจ่าก้อนทองซ้าย ๑ นาคล ๒๐๐

หมอเมืองนางขวา หมอแสนจอก ซ้าย นาคล ๙๐

หมื่นม้าคอยเพลิงในกรมม้าแซงใน ขวา ซ้าย } นาคล ๒๐๐

กรมม้าแซงนอก ขนตารวจนอก

หลวงวิสูตอัศดร
หลวงสุนธรสินทพ } เจ้ากรมม้าแซงนอก ขวา ซ้าย } นาคล ๒๐๐๐

ขุนภาชีชาติ
ขุนราชอาชาไนย } ปลัดกรมม้าแซงนอก ขวา ซ้าย } นาคล ๙๐๐

หมื่นจ่าสมุหบาญชี ขวา ซ้าย } นาคล ๓๐๐ หมื่น แก้ว จันทมร } หมอ ขวา ๑ ซ้าย ๑ } นาคล ๙๐

ล่าม ขวา ๑ ซ้าย ๑ } นาคล ๙๐ หัวสิบ ขวา ๑ ซ้าย ๑ } นาคล ๓๐

17

พระเพชพิไชยจางวาง กรมล้อมพระราชวัง นา ๕๐๐๐

หลวงเทพบริบาลปลัดจางวาง นา ๘๐๐

พระพิเดชสงคราม เจ้ากรมเขื่อนเพชล้อมพระราชวัง นา ๑๖๐๐

หลวงรามรักษาปลัดกรมขวา นา ๘๐๐

หลวงพหลเดช ๑ หลวงยี่สานสรเดช ๑
หลวงสิทธพลไชย ๑ หลวงอภัยพลชาญ ๑ } ๔ คน นาคล ๘๐๐

กรมเลขวาง ๑

ขุนวิสุทพลเดช ๑ ขุนไกรพลชาต ๑
ขุนณรินพินาศ ๑ ขุนชะนะพลขัน ๑
ขุนรามรณฤทธ ๑ ขุนแผ้วฤทธิรง ๑
ขุนไวยวชิต ๑ ขุนกำแหงสงหนาท ๑
ขุนไชยรณฤทธ ๑ ขุนสำรวจขวา ๑
ขุนทิพภักดี ๑ ขุนเทพภักดี ๑ } ๑๒คนนาคล๖๐๐

หมื่นชนะสงคราม ๑
หมื่นสำรวจ ๑ } ๒ คน นาคล ๔๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน

พันชนะเมืองมาร ๑ พันปไลยรณรบ ๑
พันแสนพลสิทธ ๑ พันสรรณชิต ๑ } ๕ คน นาคด ๒๐๐
พันยงรณวาย ๑

พันรองกำบังฤทธิแกล้ว ๑ พันรองร่อนพลท่าย ๑
พันรองจะนันเดช ๑ พันรองพลอายา ๑ } ๕ คน นาคด
พันรองปราบอริยพัด ๑ ๒๐๐

ขุนกำแหงพลภัก สมุบาญชัย นา ๖๐๐

หลวงรามพิไชยเจ้ากรมเขือนขันล้อม พระราชวังซ้าย ตารูปคนถือศร นา ๑๖๐๐

หลวงอไภยพิทัก ปลัดกรมล้อมพระราชวังซ้าย นา ๘๐๐

หลวงพิพิทพลขัน ๑
หลวงชนะไพริน ๑
หลวงรงวิชิต ๑ } ๕ คน นาคด ๘๐๐
หลวงวิเศษรยง ๑
หลวงวิเศษศรไกร ๑

ขุนสันสุริยง ๑ ขุนองไอรบ ๑
ขุนราชรณชิต ๑ ขุนฤทธรณศัก ๑
ขุนฤทธเดชะ ๑ ขุนอำนาจอัคนี ๑
ขุนพลแกล้ว ๑ ขุนวิเศษพลไกร ๑ } ๑๒ คน นาคด ๖๐๐
ขุนจำนงฤทธเดชะ ๑ ขุนตำรวจ ๑
ขุนจ่ากลาง ๑ ขุนหาร ๑

หมื่นตำรวจ ๑ หมื่นตำรวจกลาง ๔๐๐

พันชำนาญเมือแมน ๑
พันจบไกรแดน ๑
พันจบรณรงค ๑ ๕ คน นาคด ๒๐๐
พันสิทธพลไชย ๑
พันฤทธรณรบ ๑

พันรองแสนพลภ่าย ๑ พันรองอริยพัด ๑
พันรองแผ้วฤทธิพล ๑ พันรองชนะพลขอน ๑ ๖ คน นาคด ๒๐๐
พันรองย้ายพลพัน ๑ พันรองกลาง ๑

ขุนรักษาพลแสนสมุบาญชี นา ๔๐๐

พระศรีมโหสถราชแพทยาธิบดีศรีองครักษ เจ้ากรมแพทยาหน้า นา ๑๖๐๐

ขุนราชแพทยา ปลัดทูลฉลอง
ขุนพรมเกวี ปลัดมั่งศาล } กรมแพทยาหน้า นา ๖๐๐ นา ๔๐๐

พระศรีสักราช แพทยาธิบดีศรีองครักษเจ้ากรมแพทยาหลัง ตราเทพยดาถือปะคำ นา ๑๖๐๐

ขุนรัตะแพทยปลัดกรมทูลฉลอง
ขุนศรีเกวีปลัดมั่งศาล } กรมแพทยาหลัง นา๖๐๐ นา๔๐๐

พันในกรม นาคด ๑๐๐

ออกญาแพทยพงษาวิสุทธาธิบดีอะไภยพิริยบรากรมภาหุจางวางแพทยาโรงพระโอสถ นา ๒๐๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน ๒๖๓

ออกพระทิพจักรเจ้ากรมหมอยาขวา นา ๑๔๐๐

ออกพระสิทธิสาร เจ้ากรมหมอยาซ้าย นา ๑๔๐๐

หลวงราชนิทาน ขวา
หลวงราชพรมมา ซ้าย } ปลัดทิพจักร นาคล ๘๐๐

หลวงสิทธิพรมมา ซ้าย
หลวงเทวพรมมา ขวา } ปลัดสิทธิสาร นาคล ๘๐๐

ขุนในกรมหมอยา นาคล ๔๐๐ หมื่นในกรมหมอยา นาคล ๒๐๐

พันในกรมหมอยา นาคล ๑๐๐

ขุนทิพโอสถ ขุนประเสริฐโอสถพนักงานเครื่องต้น นาคล ๖๐๐

หัวหมื่นเครื่องต้น หมื่นทิพ
หมื่นเทพ } โอสถ นาคล ๔๐๐

พันพนักงานเครื่องต้น นาคล ๓๐๐

ขุนกุมารเพชฎ
ขุนกุมารแพทย หมอกุมาร ขน
ขุนกุมารประสิทธิ หลวงราชนิทาน นาคล ๔๐๐
ขุนกุมารประเสริฐ

พันมหาดเล็กเครื่องพระราชทาน ๔ พัน โรควินาศ
ชาติประไลย
โรคประไลย
ไกรโอสถ } นาคล ๒๐๐

ขุนอุมอน สมุบาญชี นา ๔๐๐

หลวงราชรักษา, หลวงราโช } เจ้ากรมหมอนวด ขวา, ซ้าย } นาคล ๑๖๐๐

ขุนภักดีองค, ขุนองครักษา } ปลัดกรม ขวา, ซ้าย } นาคล ๘๐๐

หมื่นแก้ววรเลอก, หมื่นวาโยวาด, หมื่นวาโยนาส, หมื่นวาโยไชย } นาคล ๖๐๐

ขุนในกรม นาคล ๔๐๐

หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐

พันในกรม นาคล ๑๐๐

พันหมอ นาคล ๑๐๐

นายพะโรง นาคล ๘๐

ขุนราชเนตรเจ้ากรมหมอยาตา ขวา, ขุนทิพเนตรเจ้ากรมหมอยาตา ซ้าย } นา ๘๐๐

ขุนในกรม นาคล ๔๐๐ หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐ พันในกรม นา ๑๐๐

หลวงสิทธิแพทยเจ้ากรมหมอวรรณโรค นา ๘๐๐

ขุนมหาแพทยปลัดกรมขวา, ขุนสาระแพทยปลัดกรมซ้าย } นาคล ๖๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน ๒๖๕

ขุนไชยแพทย นา ๔๐๐

ขุนในกรม นาคล ๔๐๐ หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐ พันในกรม นาคล ๑๐๐

พระมหาราชครูพระครูมหิธรธรรมราชสุภาวดีศรีวิสุทธิคุณวิบูลธรรมวิสุทธิพรมจาริยาธิบดีศรีพุทธาจารย นา ๑๐๐๐๐

พระราชครู พระครูพิเชดษรราชธิบดีศรีษรคม นา ๕๐๐๐

พระธรรมสาตรราชโหระดาจารย ปลัดมหิธร นา ๓๐๐๐

พระอัฐยาปรีชาธิบดีโหระดาจารยปลัดพระครูพิเชด นา ๓๐๐๐

พระญาณประกาษอธิบดีโหระดาจารย นา ๓๐๐๐

พระศรีสังกอรอธิบดีโหระดาจารย นา ๓๐๐๐

ขุนไชยอาญามหาวิสุทธิปรีชาจารย
ขุนจินดาพิรมยพรมเทพวิสุทธิวงษาจารย } นาคล ๑๕๐๐

พระมหาราชครูพระราชประโรหิตาจารย์ราชสุภาวดีศรีบรมหงษองคบุริโสดมพรหมญาณวิบุลสีลสุจริตวิวิทธเวทยพรหมพุทธาจารย นา ๑๐๐๐๐

พระราชครูพระครูพิรามราชสุภาวดีศรีเวทจุทามะณีศรีบรมหงษ นา ๕๐๐๐

พระเทพราชชาคาบดีศรีวาสุเทพปลัดพระราชครูประโรหิต นา ๓๐๐๐

พระยักปานีศรีสิลวิสุทธิปลัดพระครูพิราม นา ๓๐๐๐

พระเกษมราชสุภาวดีศรีมณฑาดูลราช เจ้ากรม

แพ่งกระเษม นา ๓๐๐๐

ขุนสุภาเทพ ๑ ขุนสุภาพาน ๑ ปลัดนั่งศาล นาคล ๔๐๐

ขุนหลวงพระไกรศรีราชสุภาวดีศรีมณฑาดูลราช

เจ้ากรมแพ่งกลาง นา ๓๐๐๐

ขุนราชสุภา ๑ ขุนสุภาไชย ๑ ปลัดนั่งศาล นาคล ๔๐๐

พระครูราชพิทธิจางวาง นา ๑๐๐๐

พระครูอัศฎาจารย์เจ้ากรม นา ๘๐๐

หลวงราชมณี ปลัดกรม นา ๖๐๐

ขุนพรมไสมย ครูโล้ชิงช้า นา ๔๐๐

ขุนธรรมณะรายสมุบาญชี นา ๓๐๐

ขุนในกรม นา ๓๐๐ หมื่นในกรม นา ๒๐๐ พราหมเลวรักษาเทวสถาน นาคล ๕๐

พระอิศวรธิบดีศรีสิทธิพฤทธิบาทจางวาง นา๑๐๐๐

หลวงสิทธิไชยบดี เจ้ากรม นา ๘๐๐

หลวงเทพาจารีย์รองพระคำรับขวา
หลวงอินทภาไชยไชยาธิบดีศรีย์สบาทรองพระคำรับซ้าย } นาคล๖๐๐

ขุนในกรมพฤทธิบาท นา ๓๐๐ หมื่นในกรมพฤทธิบาท นา ๒๐๐

ประแดงราชมณี นา ๒๐๐

20

พระราชภัคดีศรีรัตนราชสมบัติพิริยภาหะ นา ๕๐๐๐

หลวงสุนธรพิมลปลัดราชภัคดี นา ๘๐๐

พระราชสมบัติ เจ้ากรม นา ๑๐๐๐

หลวงเทพรัตนรินทร ปลัดกรม
หลวงพิพิทสมบัติ ปลัดนั่งศาล } นา ๖๐๐

ขุนไชยศสมบัติ
ขุนพลศักดิ์ } พนักงานเงิน

ขุนมโหสวรรค์
ขุนพลสิทธ } พนักงานทอง

} นาคด ๔๐๐

ขุนทิพวิจาร
ขุนเทพวิจาร
ขุนอภัย
ขุนสุรินทร์ } สมบัติ
ขุนพรม
} พระคลังใหญ่

ขุนทิพรัตนสมบัติ
หมื่นรัตนสมบัติ } พระคลังเดิมเก่า

หมื่นสิทธินากร ขุนวิเศศสมบัติ		พระคลังเดิมกลาง	นาคด ๔๐๐
ขุนพอรสมบัติ ขุนอักษรเสมียรตรา หมื่นจ่าสมุบาญชี			นา ๔๐๐
ขุนสัมเรจ	หมื่นทิพ	หมื่นเทพ	นาคด ๒๐๐
พันสท้านพลไชย	พันไกรธาวุท		นาคด ๑๐๐
พนักงานเงินเลว ๖ พนักงานทองเลว ๖		๑๒	นาคด ๕๐
พนักงานกะโถนขันน้ำ		๑๒	นาคด ๕๐
หลวงเทพนาจาร			นา ๖๐๐
หลวงวิเศศรจนา			นา ๖๐๐
หลวงณะรินทาพอน หลวงภักดีรจนา			นาคด ๔๐๐
ขุนอินมงกุฎ ขุนพจีตรจนา ขุนลังกาพิมล ขุนจำเนียนรจนา ขุนทัศนาวิเชียน ขุนสุพรรณรัศมี		๖ คน	นาคด ๓๐๐

หมื่น ๑๙ คน		นา	๒๐๐
นายเตา ๑๐ คน		นา	๑๐๐
เลว ๑๒๕ คน		นา	๕๐
พระศรีไกรลาศราชเศรษฐี	เจ้ากรม	นา	๓๐๐๐
ขุนแก้วไกรลาศ, ขุนอินไกรลาศ	ปลัดกรม ขวา, ซ้าย	นาคล	๖๐๐
หมื่นในกรมช่างเงิน ๒ คน		นาคล	๒๐๐
นายเตา ๑๐ คน		นา	๑๐๐
รองเตา ๖ หล่อลาด ๑๓ ลาด ๑๕ หล่อ ๑ เลว ๒๕		นาคล	๕๐

หลวงแก้วคฤหะรัตนบดีศรีราชพิพัทนากรเจ้ากรม

พระคลังสวน		นา	๑๐๐๐
ขุนวิสูทธากร, ขุนพิพัทนากร	ปลัดกรม	นาคล	๔๐๐

ขุนศรีสำรวดพนักงานเรียกหมากกรอก		นา ๒๐๐
หมื่นสารวัด		นา ๒๐๐
ขุนนายระวาง หมื่นนายระวาง		นาคล ๒๐๐
นายอากร นายสมภักษร นายขนอน กำนันตลาด		นาคล ๒๐๐

พระราไชยมไหสุริยาธิบดี เจ้ากรมพระคลังใน

ซ้าย		นา๓๐๐๐
จะหมื่นราชสมบัติปลัดกรม		นา ๘๐๐
ขุนศรีรัตนราชบาญชีย์กลาง		นา ๖๐๐
หมื่นภาชนะ หมื่นสุคน	เจ้าพนักงานใหญ่	นาคล ๔๐๐
หมื่นเจ้าพนักงานรอง ๘ คน หมื่นนายเวร ๔ คน หมื่นในกรม ๑๔ คน		นาคล ๒๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน		๒๗๑
ประแดงศรีรักษาสมุบาญชัย	นา	๔๐๐
หมื่นช่างในกรม	นาคล	๒๐๐
ช่างเลวในกรม	นาคล	๕๐

พระสมบัติบาลเจ้ากรมพระคลังในขวา

	นา	๓๐๐๐
จะหมื่นราชนาคา ปลัดกรม	นา	๘๐๐
ขุนยิสาร พนักงานขอนทรุง	นา	๖๐๐
ขุนวิสุทธราชบาญชัยกลาง	นา	๖๐๐
ขุนในกรมพระคลังใน ๘ คน	นาคล	๔๐๐
หมื่นในกรมพระคลังใน ๑๕ คน	นาคล	๒๐๐
ประแดงราชภักดี สมุบาญชัย	นา	๔๐๐

พระราชประสิทธิพิทสมบัติพิพัทราชภักดีเจ้า

กรมพระคลังวิเศศ			นา ๓๐๐๐
ขุนสิทิพ ขุนสิเทพ	ภักดีจำนำเรือหราชปลัดกรม	ขวา ซ้าย	นาคล ๘๐๐
ขุนทิพ ขุนเทพ	ภักดี		นาคล ๔๐๐
หมื่นในกรม			นาคล ๒๐๐
ประแดงทิพรักษาสมุบาญชัย			นา ๔๐๐

ขุนสุวรรณไชยเจ้ากรมช่างรัก	นา ๓๐๐	ขุนพรมเจ้ากรมช่างมุก นา ๓๐๐
หมื่นรักษราชปลัดกรมช่างรัก	นา ๒๐๐	หมื่นรจนาปลัดกรม นา ๒๐๐
ช่างรักเลว	นา ๕๐	ช่างมุกเลว นา ๕๐

พระสุพรัดเจ้ากรม นา ๑๔๐๐

จะหมื่นวิสูตรสมบัติ จะหมื่นรัตนะโกษา	ปลัดกรม	ขวา ซ้าย	นาคล ๘๐๐

ขนในกรม ๑ หมื่นบาญชียกลางในกรม หมื่นในกรม		นาคล ๒๐๐
เลวในกรม		นาคล ๕๐

ออกพระศรีภูริยปรีชาราชเสนาบดีศรีสารลักษณ

		นา ๕๐๐๐
ขุนสรประเสริฐราชปลัดทลฉลอง		นา ๑๖๐๐
ขุนมหาสิทธโวหาร ปลัดนั่งศาล		นา ๑๐๐๐
หมื่นเทพกระวี ๑ หมื่นทิพกระวี ๑	๒ คน	นาคล ๖๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน ๒๗๓

นายเทียรฆราช ๑
นายราชสาร ๑
นายชำนิโวหาร ๑
นายชำนาญอักษร ๑ } ๔ คน นาคต ๔๐๐

หมื่นจ่าพลภักดีศรีไตรลักษณสมุหบาญชี นา ๖๐๐

อาลักษณเลว นาคต ๒๐๐

พระพิพิทไอสูรยจางวางชาวที่ซ้าย นา๑๐๐๐

กรมชาวที่ใหญ่

หลวงเทพสมบัติเจากรม นา ๘๐๐

ขุนพิพิทรักษาปลัดกรม นา ๖๐๐

ขุนชำนาญพิรม	๑	ขุนสรภูธร	๑	นาคต ๕๐๐
หมื่นพินูลสมบัติ	๑	หมื่นพิรมภักดี	๑	๘ คน นาคต ๔๐๐
หมื่นอนุชิต	๑	หมื่นสนิดผู้บาล	๑	
หมื่นนะรินภักดี	๑	หมื่นผู้เบญจุรัก	๑	
หมื่นสรภูธร	๑	หมื่นภักดีนัจจง	๑	
หมื่นวิเศส	๑			

ชาวที่เลว นา ๒๐๐

พระพิบูรรไอยสวรรค์จางวางชาวที่ขวา นา๑๐๐๐

หลวงทิพสมบัติเจ้ากรม นา ๘๐๐

ขุนนะรินทรักษ์ ปลัดกรม นา ๖๐๐

ขุนภักดีผู้บาล ๑
ขุนจำนงราชา ๑
ขุนสุเรนวิชิต ๑
ขุนวิสูตรักษา ๑ } ๖ คน นาคล ๕๐๐
ขุนพินิจราชา ๑
ขุนชำนิผู้บาล ๑

หมื่นจำนงรักษา ๑ หมื่นราชาบำเรอ ๑
หมื่นจำเริญบริรักษ์ ๑ หมื่นชำนาญรักษา ๑ } ๔ คน นาคล ๔๐๐

ชาวที่เลว นาคล ๒๐๐

พญาธรรมปริชาจางวางราชบัณฑิตย นา ๑๐๐๐

พระวิเชียนปริชาเจ้ากรมราชบัณฑิตย นา ๘๐๐

หลวงราชาภิรม ๑
หลวงอุดมจินดา ๑ } ๓ คน นาคล ๖๐๐
หลวงเมธาธิบดี ๑

ขุนสุนธรโวหาร
ขุนญาณวจตร } ๓ คน นาคล ๔๐๐
ขุนวรโวหาร

ขุนหมื่นในกรมราชบัณฑิตย นา ๓๐๐

หมื่นธรรมนรา สมุบาญชัย นา ๓๐๐

ราชบัณฑิตยเลว นา ๒๐๐

ตำแหน่งนาพลเรือน ๒๗๕

พระโหราธิบดี	เจ้ากรมโหรหน้า	นา	๓๐๐๐
ขุนโชดปลัดกรม		นา	๘๐๐
ขุนในกรมโหรหน้า		นาคล	๔๐๐
หลวงโลกทีป	เจ้ากรมโหรหลัง	นา	๑๖๐๐
ขุนเทพากรปลัดกรม		นา	๘๐๐
ขุนในกรมโหรหลัง	๖ คน	นา	๔๐๐
หมื่นในกรมโหรหลัง	๖ คน	นา	๓๐๐
เลว		นา	๒๐๐
ประนินทิน	๓ คน	นา	๒๐๐

ขุนเสนานนเจ้ากรมอาษาวิเศศขวา		นา	๘๐๐
หมื่นนุชิดสงครามปลัดกรมเรือ หมื่นกำแหงสงครามปลัดกรมบก	๒ คน	นา	๖๐๐
หมื่นทิศลูโยธาสมุบาญชัย		นา	๔๐๐
หมื่นในกรมอาษาวิเศศบก	๙ คน	นาคล	๒๐๐
หมื่นในกรมอาษาวิเศศเรือ	๖ คน	นาคล	๒๐๐
พันหัว ๖ พันท้าย ๖	๑๒ คน	นาคล	๑๐๐

หลวงพลอาไสยเจ้ากรมอาษาวิเศศซ้าย		นา	๘๐๐
ขุนรณฤทธพิไชยปลัดกรมเรือ ๑ ขุนรามรณฤทธปลัดกรมบก ๑	๒ คน	นาคล	๖๐๐
หมื่นเสนาสงครามสมุบาญชัย		นา	๔๐๐
หมื่นในกรมอาษาวิเศศบก	๓ คน	นาคล	๒๐๐
หมื่นในกรมอาษาวิเศศเรือ	๖ คน	นาคล	๒๐๐
พันหัว ๖ พันท้าย ๖	๑๒ คน	นาคล	๑๐๐
หลวงเทพโยธาเจ้ากรม		นา	๘๐๐
ขุนราชมนตรี		นา	๔๐๐
ขุนเทพ ขุนทิพ	สมุบาญชัยขวา สมุบาญชัยซ้าย	นาคล	๓๐๐
หมื่นในกรมตะพุ่น	๓ คน	นาคล	๒๐๐
ผู้คุม	๒	นาคล	๕๐

ขุนช่าง	นา	๓๐๐
หมื่นช่าง	นา	๒๐๐
พันช่าง	นา	๑๐๐
ช่างเลว	นา	๕๐

ตำแหน่งนาพลเรือน		๒๓๗
นายร้อย	นา	๒๐๐
ปลัดร้อย	นา	๑๐๐
หัวสิบ	นา	๓๐
ไพร่หัวงาน	นา	๒๕
ไพร่มีครัว	นา	๒๐
ไพร่ราพ	นา	๑๕
ไพร่เลว	นา	๑๐
ยาจก วรรณพก ทาย ลูกทาย	นา	๕

พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง

1

เจ้าพญามหาเสนาบดีวรยภักดิบดินทรสุรินทร
ทฤาไชยอะไภยพิริยปรากรมภาหุ สมุหะพระกลาโหม
ใช้ตราพระคชสีห ถือศักดินา ๑๐๐๐๐

หลวงเทพวรชุนราชปะหลัดทูลฉลองถือศักดินา ๑๐๐๐

หมื่นนรินทรเสนปะหลัดบาญชัย ถือศักดินา ๘๐๐

ขุนศรีสารุท ครูบ้านใหญ่ ถือศักดินา ๘๐๐

ขุนอาวุทธอะนุสาหรับบ้านน้อย ถือศักดินา ๘๐๐

ขุนศรีศรเยาวภาษ นา ๖๐๐

ขุนยศรักษา นา ๖๐๐

ขุนวิจารณอาวุทธ นา ๖๐๐

นายกองพันทั้ง ๕ ขุนศรีพรมนาญ นา ๖๐๐
หมื่นศรีสิทธิชำนาญ นา ๕๐๐
หมื่นสังฆราย
หมื่นพิเรนทาทิต นา ๕๐๐

นายกองตำดน ๒ หมื่นนิลพล ขวา
หมื่นนิลภาร ซ้าย ถือศักดินา ๕๐๐

รักษาตกดน ๒ ขุนสังฆราย นา ๖๐๐
พันศรีสังหนาท นา ๕๐๐

ออกพัน นายเวน	พันพรมราชเวนเรือ พันอินทราชเวนเครื่องสรรพยุท พันทิพราชเวนตำหนัก พันเทพราชเวนคน		นาคละ	๔๐๐
นายเวนกลาโหม ๔	นายบริบาลบันยงเวนเรือ นายฤทธิรงคอาวุทธเวนเครื่องสรรพยุท นายวิสุทมนเทียรเวนตำหนัก นายจำเนียนยรพลเวนคน		นาคละ	๒๐๐
ทลวงพัน ๔	หมื่นชาญณรงค หมื่นทรงเดช หมื่นชณพลแสน หมื่นแม่นมือเพช		นาคละ	๒๐๐
นักการ			นาคละ	๕๐
ขุนประชาเสพราชปหลัดนั่งศาล ขุนอินสิงหะบาทสมุบาญชัย			นาคละ	๘๐๐
ขุนทิพอักษรเสมียรตรา			นา	๖๐๐
พระธรรมไตรโลกสมุหะพระกลาโหม				
ถือศักดิ์			นา	๓๐๐๐
ขุนสุรินทรามาตปหลัดทูลฉลอง			นา	๘๐๐
ขุนเทพเสน			นา	๖๐๐
หัวพันกลาโหมนอก ๔	พันพรมศัก พันทิพศัก พันเทพศัก พันอินทศัก		นาคละ	๒๐๐

หลวงศรีสาวราชภักดีศรีสมุหะพระกลาโหม ฝ่าย

พระลำพัง

พระลำพัง ถือศักดิ์ นา ๒๔๐๐

ขุนยศรักษาปหลัด นา ๘๐๐

หมื่นเทพราชแสนญา นา ๖๐๐

พญารามจตุรงคจางวางอายา ๖ เหล่า

ออกพญาศรีราชเดโชไชยอะไภยพิริยปรา

เดโช

กรมภาหุ นา ๑๐๐๐๐

ขุนไกรณรายปหลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

ขุนไชยเดชปหลัด นา ๘๐๐

ขุนเสนาเทพสมุบาญชัย นา ๖๐๐

ขุนอายา นาคละ ๖๐๐

ออกพญาศรีราชเดชไชยท้ายน้ำอะไภยพิริย

ท้ายน้ำ

ปรากรมภาหุ นา ๑๐๐๐๐

ขุนไกรเทพปหลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

ขุนจัตรงค์วิไชยปหลัด นา ๘๐๐

ขุนเสนาทิพสมบาญชัย นา ๖๐๐

ขุนอายา นาคละ ๖๐๐

พระพิไชยสงคราม เจ้ากรมอายาซ้ายตราพาล

พิไชยสงคราม

ถือพระขรรค นา ๕๐๐๐

ขุนรามสระเดชปหลัดทูลฉลอง นา ๘๐๐

ขุนรามเดชปหลัด นา ๖๐๐

นาทหารหัวเมือง		๒๘๐
หมื่นพัทยาเทพสมุบาญชัย	นา	๔๐๐
ขุนอาษา	นาคดะ	๕๐๐
หมื่นอาษา	นาคดะ	๔๐๐

พระรามกำแหง เจากรมอาษาขวา ตรา

องคตถือธง	นา	๕๐๐๐
ขุนเพชกำแหงปหลัดทูลฉลอง	นา	๘๐๐
ขุนสำแดงฤทธิรงค์ปหลัด	นา	๖๐๐
หมื่นยิสารโยธาสมุบาญชัย	นา	๔๐๐
ขุนอาษา	นาคดะ	๕๐๐
หมื่นอาษา	นาคดะ	๔๐๐

พระพิไชยรณฤทธิ เจ้ากรมเขนทองขวา ตรา

องคตนั่งแท่น	นา	๕๐๐๐
ขุนโจมจัตุรงค์ปหลัดเขน	นา	๘๐๐
ขุนสุระสำแดงฤทธิ์ปหลัดบน	นา	๖๐๐
หมื่นแสนใจภักดิสมุบาญชัยเขน หมื่นสุริยาสัดสมุบาญชัยบน	นาคดะ	๔๐๐
ขุนอาษา	นาคดะ	๕๐๐
หมื่นอาษา	นาคดะ	๔๐๐

วิชิตณรงค พระวิชิตณรงคเจ้ากรมเขนทองซ้ายตราหณุมาน

	ถือกงไม้	นา	๕๐๐๐
	ขุนจัตุรงคพยุหปหลัดเขน	นา	๘๐๐
	ขุนศรสิทธิสำแดงปหลัดบน	นา	๖๐๐
	หมื่นรัตนภูบาลสมุบาญชัยเขน หมื่นภักดีนาถสมุบาญชัยบน	นา	๔๐๐
	ขุนอาษา	นาคลัะ	๕๐๐
	หมื่นอาษา	นาคลัะ	๔๐๐

มหาสงครามทวนทองขวา พระมหาสงครามเจ้ากรมทวนทองขวา นา ๑๖๐๐

	ขุนรามโยธิปหลัดกรม	นา	๘๐๐
	ขุนศรโยธาปหลัดกรม	นา	๖๐๐
	หมื่นมหาจัตุรงคสมุบาญชัย	นา	๔๐๐
	ขุนอาษา	นาคลัะ	๕๐๐
	หมื่นอาษา	นาคลัะ	๔๐๐

ทวนทองซ้าย พระอนุรักษโยธาเจ้ากรมทวนทองซ้าย นา ๑๖๐๐

	ขุนนราธิกรณฤทธปหลัดกรม	นา	๘๐๐
	ขุนวิชิตสรพลปหลัดกรม	นา	๖๐๐
	หมื่นหมู่จัตุรงคสมุบาญชัย	นา	๔๐๐
	ขุนอาษา	นาคลัะ	๕๐๐
	หมื่นอาษา	นาคลัะ	๔๐๐

๒

พญาอะไภยรณฤทธจางวางกรมพระตำรวจซ้าย นา ๓๐๐๐

พระอนุชิตทะราชาจางวางพระตำรวจขวา นา ๓๐๐๐

หลวงมะหามลตรีศรีองครักษ สมหะพระตำรวจในขวาตราคนแบกดาบบ่าขวา นา ๒๐๐๐

จะหมื่นทิพเสนาปหลัดกรมตำรวจในขวา นา ๘๐๐

นายศรภักดิ เวนคน

นายชาติภักดิ บน
นายไกรภักดิ ช้าง } นายเวน นาคละ ๕๐๐
นายรัตภักดิ ม้า

หมื่นราชพิทัก
หมื่นรักษราชา } หัวหมื่นต้นเชือก นาคละ ๖๐๐

หมื่นอินไทร
หมื่นสุริยาจาร
หมื่นเภาวสุต
หมื่นไชยาทิด
หมื่นไภยพินาศ
หมื่นฤทธภูบาล
หมื่นไกรรณรงค์
หมื่นโจมรณราช } หัวหมื่นปลายเชือก นาคละ ๔๐๐

นายโชกราชสมุบาญชัย		นา	๖๐๐
นายจันปยาทิตย นายไกรลาศ นายโชตะอะไภย	เวนเครื่องช้าง เวนเรือบันลัง เวนเรือดั้ง	นาคละ	๔๐๐
ประแดง		นา	๓๐๐
ภูดาย พันจ่า พันทนาย		นาคละ	๒๐๐
ตำรวจเลว		นาคละ	๑๐๐
พันหัว พันท้าย		นาคละ	๑๐๐
หมื่นชำนิ หมื่นชำนาญ หมื่นสงลคอน พันพิรุณ	ผู้คุม	นาคละ	๒๐๐

หลวงมหาเทพเสพกระสตรสมุหะเจากรมพระ

ในซ้าย ตำรวจในซ้าย		นา	๒๐๐๐
จะหมื่นราชามาตย์หลัดกรม		นา	๘๐๐
หมื่นบาลราช หมื่นภักดสวน	หัวหมื่นต้นเชือก	นา	๖๐๐

หมื่นศรีสูด หมื่นพุทไวเสส หมื่นภาระคบไช หมื่นสิทธิโสม หมื่นจบรณราช หมื่นอาจภักดี หมื่นองค์อายา	หัวหมื่นปลายเชือก	นาคละ ๔๐๐
นายสวัดภักดี นายแก้วภักดี นายไชยภักดี นายราชภักดี	นายเวน	นาคละ ๕๐๐
หมื่นระเหจ หมื่นกะลาเพช หมื่นอาจ หมื่นจิตร	ผู้คุม	นาคละ ๒๐๐
นายไชยราชสมุบาญชี		นา ๖๐๐
นายไกรรักษา เวนเรือดั้ง นายแก้วราช เวนเรือบันลัง นายพุทธาทิพ เวนเครื่องคชาธาร		นาคละ ๔๐๐

ประแดง นาคละ ๓๐๐

ภูดาย
พันจ่า } ๓ คน นาคละ ๒๐๐
พนทนาย

ตำรวจเลว นา ๑๐๐

พัน หัว
พัน ท้าย } นา ๑๐๐

หลวงพิเรนณเทพบดีศรีสมุหะเจ้ากรมพระตำรวจ
ใหญ่ขวา ใหญ่ขวาตราคนถือหวายมือขวา นา ๒๐๐๐
หมื่นไชยพรปหลัดกรม นา ๘๐๐

ขุนราชอาษา ขุนเดโชไชย ขุนดาบ นา ๕๐๐

ขุนสุรยพิมาน
ขุนอินพิมาน
ขุนสันพิมาน
ขุนเทพพิมาน } ๔ คนดาบสักลาดแดงพนักงานเรือ นาคละ ๕๐๐

ขุนจักรพิไชย
ขุนเพชณราย
ขุนกาลวิไชย
ขุนไกรสงคราม } ๔ คนดาบสักลาดแดงแห่ทางบก นาคละ ๕๐๐

หมื่นพญารักษ
หมื่นรักษาราช } ถือธงดาบทองทับต้นเชือก นา ๕๐๐

หมื่นยศภูธร
หมื่นทราไชย } ถือธงดาบทองปลายเชือก นา ๔๐๐

หมื่นณรินทราช หมื่นนนทสงคราม หมื่นพหนเสนา หมื่นมหาสงคราม หมื่นรมพิไชย หมื่นแสนสอยดาว	ดาบทอง การเบดเสร็จ	นาคละ	๔๐๐
ขุนรุทสำแดง	นายเวน	นา	๔๐๐
หมื่นจ่าเทียมใจราช	หมื่นจ่าสรรพการ	นาคละ	๓๐๐
นายอินรักษา	สมุหบาญชี	นา	๖๐๐
ประแดงณราย		นา	๓๐๐
ภูดาษ พันจ่า พันทนาย		นาคละ	๒๐๐
ตำรวจเลว นาคละ ๑๐๐	พัน หัว/ท้าย	นา	๑๐๐

ใหญ่ซ้าย

พระอินณเทพบดีศรีสมุหะพระตำรวจใหญ่ซ้าย				
ตารูปคนถือหวายมือซ้าย			นา	๒๐๐๐
หมื่นไชยผู้ษาปหลัดกรม			นา	๘๐๐
ขุนพรมพิมาน ขุนศรีพิมาน ขุนจันพิมาน ขุนทิพพิมาน	ดาบหุ้มสักลาดแดง พนักงาน	เรือ	นาคละ	๕๐๐

ขุนเพชรรักษา
ขุนเพชสวร
ขุนจักระหรัด
ขุนศรีพิไชย } แห่ดาบแดง ทางบก } นาคละ ๕๐๐

ขุนราชศักดิ์ ขุนลคอรไชย ขุนดาบ นาคละ ๕๐๐

ขุนไชยสงคราม นายเวน นาคละ ๔๐๐

หมื่นเสน่หา หมื่นจุลาศักดิ์ ถือธงดาบทองทิบต้นเชือก นา ๕๐๐

หมื่นราชปรากฏ หมื่นศรีโยธา ถือธงดาบทองปลายเชือก นาคละ๔๐๐

หมื่นไชเสนา
หมื่นไชยพระอินทร์
หมื่นชนะรณภพ
หมื่นโจมพลล้าน
หมื่นกำจายเมืองแมน
หมื่นแผ่งเมืองมาร } ดาบทองการเบิดเสร็จ นา ๔๐๐

หมื่นจ่าจิตรใจราช
หมื่นจ่าสัพการ } เวนตำหนัก นา ๓๐๐

นายพรมรักษา นา ๔๐๐

ประแดงอินทรศักดิ์ นา ๓๐๐

ภูดาษ
พันจ่า
พันทนาย } นา ๒๐๐

ตำรวจเลว นา ๑๐๐

นาทหารหัวเมือง ๒๘๙

พัน หัว ท้าย } นา ๑๐๐

นอก ขวา หลวงราชริน เจ้ากรมพลำรวจนอกขวา ตรา ๕
คนถือหอกขวา นา ๑๖๐๐
จะหมื่นทิพรักษาปหลัดกรม นา ๘๐๐

หมื่นอำนาทกำแหง ๑
หมื่นศักดิสังหาร ๑
หมื่นอาวุทธภูธร ๑
หมื่นกำลังษร ๑
หมื่นเพชไพรี ๑
หมื่นแกล้วใจแมน ๑
หมื่นไภณรน ๑
หมื่นอนันทศัก ๑
หมื่นโจมโยธา ๑
หมื่นภักดินต ๑
} ๕ หัวหมื่น ๑๐ คน นาคละ ๕๐๐

นายฤทธภักด
นายองคภักดิ์ } ๕ นายเวน ๒ คน นาคละ ๔๐๐

นายพรมราชสมุบาญชี ๕ นา ๔๐๐

ประแดงราชรง นา ๓๐๐

หมื่นจ่ารองงาน ๔ คน นาคละ ๓๐๐

ภูดาย, พันทนาย } นาคละ ๒๐๐

ตำรวจเลว นาคละ ๑๐๐

พัน หัว ท้าย } นาคละ ๑๐๐

นอกซ้าย หลวงอินเดชะเจ้ากรมพ่อตำรวจนอกซ้าย ตรา ๕ คนถือหอกซ้าย นา ๑๖๐๐

จะหมื่นราชาบาลปหลัดกรม นา ๘๐๐

หมื่นสาแดงฤทธา
หมื่นศรภูธร
หมื่นษรเสนา
หมื่นษรสังหาร
หมื่นกำจรสิน } ๕

หมื่นรุทรกษา
หมื่นนราโยธ
หมื่นสิทธิษรไชย
หมื่นแก่วนใจดน
หมื่นจิตรบำเรอ } ๕

หัวหมื่น ๑๐ คน นาคละ ๕๐๐

นายรงภักดี
นายอาจภักดี } นายเวน นาคละ ๔๐๐

นาทหารหัวเมือง		๒๙๑
นายอินทราช สมุบาญชัย	นา	๔๐๐
ประแดงจงใจยุท	นา	๓๐๐
หมื่นจ่าเจ้าหมู่ ๒ คน	นาคละ	๓๐๐
ภูดาย พันทนาย	นาคละ	๒๐๐
ตำรวจเลว	นาคละ	๑๐๐
พัน หัว ท้าย	นาคละ	๑๐๐

สมมหารขวา

หลวงพรมบริรักษเจ้ากรมสนมทหารขวา	ตรา	
รูปคน	นา	๑๖๐๐
หมื่นสมุหพิมานปหลัดกรม	นา	๘๐๐
หมื่นภูธรรักษ์ หมื่นราชารักษ์ หมื่นศักดิ์สุนธร หมื่นฤทธิ์สำแดง หมื่นชนาทพบาล หมื่นภักดีภูเบน หมื่นชำนาญภักดี หมื่นนเรนเสน หมื่นชำนิรักษา หมื่นศรีไกรวุธ หมื่นยุทธณรงค์ หมื่นจงพลพ่าย	หัวหมื่น ๑๒ คน นาคละ	๕๐๐

นายยิ่งภักดี
นายยังภักดี } นายเวน นาคละ ๔๐๐

หมื่นจ่าชนใจจิตร สมุบาญชัย นา ๔๐๐

หมื่นจ่าเทียนเทพเจ้าหม่ นา ๓๐๐

ประแดงเสนี นา ๓๐๐

หักปาก
ภูดาษ } นาคละ ๒๐๐
พันทนาย

ตำรวจเลว นาคละ ๑๐๐

พันสมุหพระกลาโหมขวา
หัว
ท้าย } นาคล ๑๐๐

หลวงสุริยภักดีเจ้ากรมสนมทหารซ้าย นา ๑๖๐๐

หมื่นปะทานมณเฑียรปหลัดกรม นา ๘๐๐

สนมทหารขวา

หมื่นอาจใจเพชร	หมื่นสำเรจภักดี	หัวหมื่น ๑๔ คน นาคละ ๕๐๐
หมื่นศรีสมภัก	หมื่นรักสัตนา	
หมื่นจิตรภูธร	หมื่นอรรักษา	
หมื่นฤทธิพิไชย	หมื่นไกรสรเดช	
หมื่นวเสศตุรงค	หมื่นรกพลแมน	
หมื่นศรีบริรัก	หมื่นพิทักภูบาล	
หมื่นเพชฤลศร	หมื่นราชาบริบาล	

นายจัดภักดี
นายจงภักดี } นายเวน นาคละ ๔๐๐

หมื่นจ่าสนิจใจรักสมุบาญชัย นา ๔๐๐

นาทหารหัวเมือง			๒๕๓
หมื่นจ่าเสพสวัดเจ้าหมู่		นา	๓๐๐
ประแดงเสนา		นา	๓๐๐
หัวปาก ภูดาษ พันทนาย		นาคละ	๒๐๐
ตำรวจเลว		นาคละ	๑๐๐
พัน	หัว	นาคละ	๑๐๐
	ท้าย		

พลพนขวา	หลวงหฤไทยเจ้ากรมพลพันขวา	นา	๑๐๐๐
	หมื่นมหาสนิดปหลัดกรม	นา	๖๐๐
	หมื่นอินรักษาสมุบาญชัย	นา	๓๐๐
	ขุนในกรม	นา	๓๐๐
	หมื่นในกรม	นา	๒๐๐
	นายพโรง	นา	๑๐๐
	ช่างปืนเลว	นา	๕๐
พลพนซ้าย	หลวงอภัยสุรินเจ้ากรมพลพันซ้าย	นา	๑๐๐๐
	หมื่นจิตรจำนงปหลัดกรม	นา	๖๐๐
	หมื่นพรมรักษาสมุบาญชัย	นา	๓๐๐
	ขุนในกรม	นา	๓๐๐
	หมื่นในกรม	นา	๒๐๐

นายพโรง นา ๑๐๐

ช่างปืนเลว นา ๕๐

5

ทนายเลือกหอกขวา

ขุนภักดีอาษาเจ้ากรมทนายเลือกหอก นา ๖๐๐

หมื่นโยธาภูมินปหลัดกรม นา ๔๐๐

หมื่นแกว่นพลรบ
หมื่นเดชสังหาร } นาคละ ๒๐๐
หมื่นไพรีพินาศ

ทนายเลือกหอกเลว นาคละ ๑๐๐

ทนายเลือกหอกซ้าย

ขุนโยธาภักดีเจ้ากรมทนายเลือกหอก นา ๖๐๐

หมื่นอาษาภูธรปหลัดกรม นา ๔๐๐

หมื่นจำบัง
หมื่นพันลบ } นาคละ ๒๐๐
หมื่นจบพลไชย

ทนายเลือกหอกเลว นาคละ ๑๐๐

6

รักษาพระองค์ขวา

หลวงกันยุบาทเจ้ากรมรักษาพระองค์ขวา นา๖๐๐

ขุนอินปราสาทปหลัดกรม นา ๔๐๐

หมื่นภักดีองค์สมุบาญชีย นา ๓๐๐

นาทหารหัวเมือง ๒๕๕
หม่นในกรม นาคละ ๒๐๐
รักษาพระองค์เลว นาคละ ๑๐๐

๑ รักษาพระองค์ซ้าย หลวงราชเสวกเจ้ากรมรักษาพระองค์ซ้าย น๑๖๐๐
หม่นราชพิมานปหลัดกรม นา ๔๐๐
หม่นคูหาสวรรคสมุบาญชัย นา ๓๐๐
หม่นในกรม นาคละ ๒๐๐
รักษาพระองคเลว นาคละ ๑๐๐

๒ สนมกลางขวา หลวงภูเบนสงหนาทเจากรมสนมกลางขวา น๘๐๐
หม่นจตรจอมราชปหลัดกรม นา ๖๐๐
หม่นจงใจเสพสมุบาญชัย นา ๒๐๐
หม่นในกรม นาคละ ๒๐๐
ประแดงทิพศัก นา ๓๐๐
ภูดาษรักษาเครองสรรพยุท นา ๑๐๐

๓ สนมกลางซ้าย หลวงอรนชาตสงหารเจากรมสนมซาย น๘๐๐
หม่นนาถภักดีปหลัดกรม นา ๖๐๐
หม่นไกรรักษาสมุบาญชัย นา ๓๐๐
หม่นในกรม นาคละ ๒๐๐
ประแดงเทพศัก นา ๒๐๐

ภูดาษรักษาเครื่องสรรพยุท นา ๑๐๐

พระราชสงครามจางวางทหารในกลาง นา ๓๐๐๐

หลวงวิสูตโยธามาศเจ้ากรมทหารในขวา นา ๑๖๐๐

ขุนพรมรักษาปหลัดกรม นา ๘๐๐

ขุนวิสูตพลบาลสมุบาญชัย นา ๔๐๐

หมื่นฉมังสรแผลง
หมื่นยุทธรณรงค์ } แห่ดาบทองทับจำหลัก นาคละ ๔๐๐
หมื่นฤทธรณภพ

หมื่นจ่ามารพินาศ
หมื่นจ่าชาติสรพล } แห่ดาบผักบุ้ง นาค ทอง } นาคละ ๔๐๐

หมื่นรักษาเครื่องสมโพธ นาคล ๓๐๐

พันแห่ดาบผักเงินทับ นาคละ ๒๐๐

จ่าแห่ดาบผักบุ้งเงิน นาคละ ๒๐๐

นายจงใจรักษนายเวน นา ๒๐๐

หมื่นทิพพลรักษสมุบาญชัยเรือดั้ง นา ๓๐๐

หมื่นจงใจสนิดรักษาเรือดั้ง นา ๓๐๐

หมื่นนายเรือ ๖ คน นาคละ ๒๐๐

ภูดาษเครื่องสรรพยุท นา ๑๐๐

พัน	หัว / ท้าย	นาคละ	๑๐๐
ทหารในซ้าย	หลวงราชโยธาเทพเจ้ากรมทหารในซ้าย	นา	๑๖๐๐
	ขุนอินรักษาปหลัดกรม	นา	๘๐๐
	ขุนวิจารณจำนงสมุบาญชีย	นา	๔๐๐
	หมื่นแสงสรรพยุท / หมื่นรบพลพัน / หมื่นยงพลพ่าย	แห่ดาบทองทึบจำหลัก นาคละ	๔๐๐
	หมื่นจ่าอาจ์กลางณรงค์ / หมื่นจ่าวิรุณจำบัง	แห่ดาบฝักบั่ง นาค / ทอง นาคละ	๔๐๐
	หมื่นรักษาเครื่องสมโพธ	นาคละ	๓๐๐
	พันทนายแห่ดาบฝักเงินทึบ	นาคละ	๒๐๐
	จ่าแห่ดาบฝักบั่งเงิน	นาคละ	๒๐๐
	นายภักดีนาถนายเวน	นา	๒๐๐
	หมื่นศักพลแสนสมุบาญชียเรือดั้ง	นา	๓๐๐
	หมื่นจิตรรักษา รักษาเรือดั้ง	นา	๓๐๐
	หมื่นนายเรือ ๖ คน	นาคละ	๒๐๐
	ภูดาษเครื่องสรรพยุท	นา	๑๐๐
พัน	หัว / ท้าย	นาคละ	๑๐๐

หลวงจางวางช่างปากไม้	ขวา ซ้าย	นาคละ	๔๐๐
ขุนราชพิพิท ขนเทพ	ขวา ซ้าย	นาคละ	๓๐๐
หมื่นช่าง	ซ้าย ขวา	นาคละ	๒๐๐
ช่างเลว	ซ้าย ขวา	นาคละ	๕๐

หลวงวิจิตรนาวาจางวาง	ซ้าย ขวา	นา	๔๐๐
ขุนสวัด ขุนวัฒก	ปหลัดจางวาง	นา	๓๐๐
ขุนบันจงพินิดเจ้ากรม		นา	๓๐๐
หมื่นไภพิลบปหลัดกรม		นา	๒๐๐
หมื่นช่างเรือ		นา	๒๐๐
พันช่างเรือ		นา	๑๐๐
ช่างเลว		นา	๕๐
ขุนอาจพิจิตรเจ้ากรมซ้าย		นา	๓๐๐

ช่างเรือขวา

นาทหารหัวเมือง			๒๙๙
ช่างเรือซ้าย	หมื่นไชยศปหลัดกรม	นา	๒๐๐
	หมื่นช่างเรือ	นา	๒๐๐
	พันช่างเรือ	นา	๑๐๐
ช่างเลว		นา	๕๐

10

อาษาญี่ปุ่น	พระเสนาภิมุกขเจ้ากรมอาษาญี่ปุ่น	นา	๑๐๐๐
	ขุนสุระสงครามปหลัดกรม	นา	๖๐๐
	หมื่นไชยสุรสมุบาญชีย	นา	๕๐๐
ขุนในกรม		นาคละ	๓๐๐
หมื่นในกรม		นาคละ	๒๐๐

11

เกนหัดหย่างฝ่ารั่ง	พระพิพิทเดชะเจ้ากรมเกนหัดหย่างฝ่ารั่ง	นา	๘๐๐
	หลวงพิพิทณรงค์ปหลัด } เรือ ซ้าย ขวา	นาคละ	๖๐๐
	หลวงทรงวิไชยปหลัด } เรือ ซ้าย ขวา	นาคละ	๖๐๐
	หลวงรามรณภพปหลัดกรมพนักงานบก	นา	๖๐๐
	หมื่นในกรม	นาคละ	๒๐๐
พัน หัว ท้าย		นาคละ	๑๐๐
หมื่นณราพลสิทธสมุบาญชีย } หมื่นฤทธพลไชยสมุบาญชีย }		นาคละ	๓๐๐

12

หลวงราชมาณูเจ้ากรมกลองชนะ นา ๑๐๐๐

ขุนวิเวกสงครามปหลัดกรม นา ๖๐๐

กลอง ชนะ
- หมื่นมณเฑียรราชาสมุบาญชัย นา ๔๐๐
- หมื่นในกรม นาคละ ๒๐๐
- พัน หัว ท้าย นาคละ ๑๐๐

13

หมื่นเสนหราชาเจ้ากรมแตรขวา นา ๓๐๐

แตร ขวา
- พันกาลวัไชยปหลัดแตร นา ๑๕๐
- ภูดาษชาติภูมินสมุบาญชัย นา ๑๐๐

หมื่นจันดาราชเจ้ากรมแตรซ้าย นา ๓๐๐

พันไตรกาลาปหลัดแตร นา ๑๕๐

ภูดาษชาติเมฆสมุบาญชัย นา ๑๐๐

ชาวแตรเลว นาคละ ๕๐

หมื่นราชาราชพนักงานกลองแขก นา ๒๐๐

ชาวกลองเลว นา ๕๐

14

ขุนกระละมาพิจิตรเจ้ากรมขวา นา ๔๐๐

หมื่นแผลงผลาญปหลัดกรม นา ๒๐๐

นาทหารหัวเมือง		๓๐๑
ขุนฤทธสำแดงเจ้ากรมซ้าย	นา	๔๐๐
หมื่นผลาญแผลงปหลัดกรม	นา	๒๐๐
หลวงศักดาวุธเจ้ากรมขวา	นา	๔๐๐
ขนชนะทกทิศปหลัดกรม	นา	๒๐๐
หลวงรุทสรเดชเจ้ากรมซ้าย	นา	๔๐๐
ขุนฤทธิราวิปหลัดกรม	นา	๒๐๐
นายหมวด ๑๒ คน	นาคละ	๕๐
เลว ๑๕๐ คน	นา	๓๐
หลวงสนธรภิรมยจางวาง ขวา	นาคละ	๔๐๐
หลวงอุดมภักดีจางวาง ซ้าย	นาคละ	๔๐๐
ลาทรง นายนิต นายชิด	นาคละ	๒๐๐
นายเวนต้น		
นายนาถ นายชาด	นาคละ	๒๐๐
นายเวนเรือ		
ภูดาษสาหรับเครอง	นาคละ	๑๕๐
จ่าสำหรับเครอง	นาคละ	๑๕๐
บ่อโทน	นาคละ	๑๕๐
พันหัว พันท้าย	นาคละ	๑๐๐

15

ทองแขวนฟ้าบ้านใหม่

หลวงอไภยเสนาเจ้ากรม	นา	๘๐๐
ขุนกระชาพลปหลัดกรม	นา	๖๐๐
หมื่นศรีรักษาสมุบาญชีย	นา	๓๐๐
หมื่นในกรม	นาคละ	๒๐๐
พัน หัว ท้าย	นาคละ	๑๐๐

16

โพเรียงบ้านบน

หลวงสุเรนทรวิชิดเจ้ากรม	นา	๘๐๐
ขุนฤทธิพิไชยปหลัดกรม	นา	๖๐๐
หมื่นณราสมุบาญชีย	นา	๓๐๐
หมื่นในกรม	นาคละ	๒๐๐
พัน หัว ท้าย	นาคละ	๑๐๐

17

ดึงทองขวา

เจ้าพญามหาโยธาจางวาง	นา	๓๐๐๐
สมิงเตาสิทธปหลัดจางวาง	นา	๘๐๐
พญาอุดมราชาเจ้ากรมกลิอ่อง	นา	๑๖๐๐

สมิงปราบน้อย สมิงสามส้อง ปหลัดกรมกลิอ่อง นา๘๐๐

นาทหารหัวเมือง		๓๐๓
พญาพรามเจ้ากรมดั้งทองขวา		นา ๑๖๐๐
สมิงพัตบะปหลัดกรม		นา ๘๐๐
พญาอัคศิริ สมิงอังวะมังศรี สมิงโลกณริน สมิงสามปราบ สมิงโลกพร้า สมิงธนศิล สมิงศรีคุณ สมิงปราบใหญ่	นายกอง ๘ คน	นาคล ๑๐๐๐
สมิงบัญาเดช สมิงอัคคิรี สมิงปราบสิท สมิงอินทกุมาร สมิงอุบากอง สมิงราชาเทวะ สมิงอินทละ สมิงนันทธามา	ปหลัดกอง ๑๕ คน	นาคล ๖๐๐

สมิงเพชเสน่ห์			
สมิงสิงหไชย			
สมิงศรีรตะ			
สมิงกมารศร			
สมิงจันทราชา			
สมิงจันทเสน			
สมิงอัคมนตรี			
สมิงสามแหลก	สมุบาญชี ๒	นาคล	๔๐๐
สมิงจันทโยธา			
นายหมวด	๕๕	นาคล	๕๐
เสมียรกอง	๑๐	นาคล	๕๐
สารวัด	๒	นาคล	๕๐
มะคำ	๒๖	นาคล	๓๐

พญานครอนเจากรมดาบสองมอกลาง		นา	๑๖๐๐
สมิงโยคราช	ปหลัดกรม	นา	๘๐๐
สมิงรัตสังราม			
สมิงบันทละ	ปหลัดจางวาง	นา	๘๐๐
สมิงดัดยะ			

ดาบสองมอ ๕

นาทหารหัวเมือง			๓๐๕
สมิงสายสมร สมิงเพชก้ากอง	นายกอง	นา	๑๐๐๐
สมิงอนทรามเบอ สมิงไชยราชา สมิงศรีไชยจัก สมิงศรีไชย	ปหลัดกอง	นา	๖๐๐
สมิงโพบะราชาสมุบาญชัย		นา	๔๐๐
นายหมวด ๑๕ คน		นาคล	๕๐
สารวด		นา	๕๐
เสมียรกอง		นา	๕๐
มค้า ๒๕ คน		นาคล	๓๐

๑ กองขวา	พญาเกียนเจ้ากรมดั้งทองซ้าย	นา	๑๖๐๐
	สมิงพัตเบิดปลัดกรม	นา	๘๐๐
๒ กองซ้าย	พญาศรีหราชา สมิงไอยมันตรา สมิงราชาสิท สมิงราชามณุ สมิงนรถา	นายกอง ๗ คน	นาคล ๑๐๐๐

สมิงสุริย
สมิงชิพไพร

สมิงมะคะมอนปลัดจางวาง นา ๘๐๐

สมิงโลกนราย
สมิงบุญญราชา
สมิงเสน่หราชา
สมิงปราบไชย
สมิงเสนะไชย
สมิงภมะราชา
สมิงศรธามา
สมิงชิบทองศรี
สมิงอินทปราบเพช
สมิงโลกมาร
สมิงพลโยธา
สมิงไชยเสนะ
สมิงราชาศรี
สมิงศรีราชา

ปลัดกอง ๑๔ คน นาคล ๖๐๐

สมิงจักราชา
สมิงสามกราย

สมุบาญชี นาคล ๔๐๐

นายหมวด ๓๖ คน นาคล ๕๐

นาทหารหัวเมือง			๓๐๗
เสมียรกอง	๗ คน	นาคด	๕๐
สารวัด	๒ คน	นาคด	๕๐
มคำ	๒๗ คน	นาคด	๓๐

พระราชวังสรร จางวางกรมอาษาจาม	ซ้าย ขวา	นา	๒๐๐๐
หลวงวิสูทรายาปลัดจางวาง	ซ้าย ขวา	นา	๘๐๐
หลวงยรเสนีเจ้ากรมอาษาจามขวา		นา	๑๖๐๐
ขุนรามฤทธิไกร ขุนไชยภักดี	ปลัด ซ้าย ขวา	นาคด	๘๐๐
ขุนไชยเสนีสมุบาญชัย		นา	๔๐๐
หลวงศรีมหาราชาเจ้ากรมอาษาจามซ้าย		นา	๑๖๐๐
ขุนรามเดช ขุนนเรนภักดี	ปลัดกรม ซ้าย ขวา	นาคด	๘๐๐
ขุนพลเสนีสมุบาญชัย		นา	๔๐๐
หลวงลักษมาณาเจ้ากรมอาษาจามขวา		นา	๑๖๐๐
ขุนวิสูทสงคราม ขุนนเรนภักดี	ปลัดกรม ซ้าย ขวา	นา	๘๐๐

หลวงสุรินทเสนีเจ้ากรมอาษาจามซ้าย นา ๑๖๐๐

ขุนวิสูทเดช } ปลัด ซ้าย } นา ๘๐๐
ขุนวิชิดสงคราม } ปลัด ขวา }

ขุนอาษาจาม นาคล ๔๐๐

หมื่นอาษาจาม นาคล ๒๐๐

21

ทำลุะ

หลวงเทพเดชเจ้ากรมทำลุะขวา นา ๘๐๐

ขุนษรจำนงปลัด นา ๔๐๐

หลวงสุรินเดชเจ้ากรมทำลุะซ้าย นา ๘๐๐

ขุนจงใจยุทปลัด นา ๔๐๐

หมื่นทำลุะ นา ๒๐๐

22

ช่างเขียน

หลวงเพชวะกันเจ้ากรมช่างเขียนขวา นา ๘๐๐

ขุนราชนุจิตรปลัดกรม นา ๔๐๐

หลวงพรมพิจิตรเจ้ากรมช่างเขียนซ้าย นา ๘๐๐

ขุนราชนิมิตรปลัดกรม นา ๔๐๐

ขุนช่าง นาคล ๓๐๐

หมื่นช่าง นาคล ๒๐๐

นาทหารหัวเมือง		๓๐๕
พันช่าง	นาคละ	๑๐๐
ช่างเลว	นาคล	๕๐
- ช่างแกะ หลวงวิจิตรนฤมลเจ้ากรมช่างแกะ	นา	๔๐๐
หมื่นสกลพิพิทปลัด	นา	๒๐๐
หมื่นวิจิตรบวร หมื่นมังกรรจนา หมื่นเบี้ยรยงคนิมิตร หมื่นจิตรปยา หมื่นรัตนาวัน	นาคล	๒๐๐
- ช่างสลัก พญาจินดารังสันจางวางช่าง	นา	๖๐๐
หลวงวิจิตรเจษฎา ปลัด	นา	๔๐๐
หลวงศรีวรยศเจ้ากรมช่างฉลักขวา	นา	๔๐๐
หมื่นพินิจบันจง สมุบาญชี	นา	๒๐๐
หลวงวิจิตรราชมนตรีเจ้ากรมช่ายซ้าย	นา	๔๐๐
ขุนมงคลปราสาทปลัดขวา	นา	๓๐๐
ขุนราชรจนา ปลัดซ้าย	นา	๓๐๐
หมื่นจำรักษาพลสมุบาญชีขวา	นา	๒๐๐
หมื่นจำสรรพการสมุบาญชีซ้าย	นา	๒๐๐
หลวงชำนาญไพจิตร	นา	๔๐๐
ขุนภักดีรจนา ผู้ช่วยราชการ	นา	๓๐๐
ขุนช่าง	นาคล	๓๐๐

หมื่นช่าง นาคล ๒๐๐

พันไม้สูงสำหรับฉัตรพ่าไบรกา นา ๑๐๐

ช่างเลว นาคล ๕๐

ขุนพิมรเจ้ากรม นา ๓๐๐

หมื่นจิตรพิมรปลัดกรม นา ๒๐๐

ช่างกลาง หมื่นเทพ นาคล ๒๐๐

พันช่าง นาคล ๑๐๐

ช่างเลว นาคล ๕๐

ขุนชรอัคนิพิจิตรเจ้ากรมช่างหล่อขวา นา ๓๐๐

ช่างหล่อ หมื่นจิตรบันจงปลัดกรม นา ๒๐๐

ขุนอินพิจิตรเจ้ากรมช่างหล่อซ้าย นา ๓๐๐

หมื่นนิมิตรสรเพลิงปลัดกรม นา ๒๐๐

หมื่นช่าง นาคล ๒๐๐

ช่างเลว นาคล ๕๐

พญารจนานิมิตรจางวาง ซ้าย ขวา นา ๖๐๐

ช่างบน หลวงเทพรจนาเจ้ากรมช่างบนซ้าย นา ๔๐๐

ขุนอินรจนาปลัดกรม นา ๓๐๐

หมื่นช่าง นาคล ๒๐๐

นาทหารหัวเมือง			๓๑๑
ช่างเลว		นาคฏ	๕๐
หลวงกัลมาพิจิตรเจ้ากรมช่างบันขวา		นา	๔๐๐
ขุนพินิจบันจงปลัดกรม		นา	๓๐๐
หมื่นช่าง		นาคฏ	๒๐๐
ช่างเลว		นาคฏ	๕๐
ช่างหุ่น	หลวงทิพยนต์ช่างหุ่น	นา	๔๐๐
	ช่างเลว	นาคฏ	๕๐
	ขุนสุวรรณราชาเจ้ากรมซ้าย	นา	๓๐๐
ช่างรัก	หมื่นสวรรณนิมิตรปลัดกรม	นา	๒๐๐
	ช่างเลว	นาคฏ	๕๐
ขุนสุวรรณสิทธิเจ้ากรมขวา		นา	๓๐๐
หมื่นสุวรรณสาครปลัด		นา	๒๐๐
ช่างเลว		นาคฏ	๕๐
	หมื่นสวรรณ	นา	๒๐๐
ช่างปั้น	พัน	นา	๑๐๐
ช่างเลว		นา	๕๐
	ขุนสรเทพเจ้ากรมช่างปูน	นา	๓๐๐
ช่างปูน	หมื่นสรทิพปลัด	นา	๒๐๐

พัน นา ๑๐๐

ช่างเลว นา ๕๐

ออกขุนจักรวัดจนดากราบทูลพระกรรุณาว่า ขุนอายาหมื่นอายาขุนช่างหมื่นช่างแลนายจำเนียรช้างม้าแลหมู่ไพร่เลวทั้งหลายจะเปนนาเท่าใด จึงทรงพระกรรุณาตรัสบัญญัติว่า

ขุนอายา นา ๖๐๐

หมื่นอายา นา ๔๐๐

พันอายา นา ๒๐๐

พญาช่าง นา ๖๐๐

พระช่าง นา ๕๐๐

หลวงช่าง นา ๔๐๐

ขุนช่าง นา ๓๐๐

หมื่นช่าง นา ๒๐๐

พันช่าง นา ๑๐๐

ช่างเฉลยสำหรับโรง นา ๕๐

นาทหารหัวเมือง		๓๑๓
นายจำเนียรช้าง	นา	๒๐๐
นายจำเนียรม้า	นา	๒๐๐
หัวปาก	นา	๒๐๐
ขุนแขวง	นา	๔๐๐
หมื่นแขวง	นา	๓๐๐
พันแขวง	นา	๒๐๐
ภูดาย ธำมรง	นา	๒๐๐
เสมียรรู้พิจารณาความคัดกะทงฉะแลงได้	นา	๒๐๐
เสมียร ทนาย เสนาบดีนาหมื่น	นาคด	๑๐๐
พระหลวงขุนหมื่น ต่ำกว่านาหมื่น	นาคด	๕๐
นายร้อย	นา	๒๐๐
ปลัดร้อย	นา	๑๐๐
หัวสิบ	นา	๓๐
ไพร่หัวงาน	นา	๒๕
ไพร่มีครัว	นา	๒๐
ไพร่ราบ	นา	๑๕

ไพร่เลว นา ๑๐

ยาจก
วรรณิพก } นาคล ๕
ทาษลูกทาษ

ถ้า พญา
พระ
หลวง
ขุน
หมื่น
พัน } ออกนอกราชการมีสมพนบ่าวไพร่อยู่ให้เอา

ถ้านาเมืออยู่ในราชการ ถ้าหาสมพนบ่าวไพร่มิได้ ให้แบ่งศักดินาเมืออยู่ในราชการเสียสองส่วนเอาแต่ส่วนหนึ่งเปนบันดาศักดิ ถ้าแลขุนหมื่นวิเสศนอกทำเนียบมิได้เปน ขุนช่าง หมื่นช่าง } ให้เอาถ้าศักดินา ขุน หมื่น } ในทำเนียบในกรมนั้น

อนึ่ง พระ หลวง ขุน หมื่น } วิเสศไปช่วยราชการณะหัวเมือง ทังปวง ถ้าเปนที่ พระ หลวง } ให้ถือศักดินา ๖๐๐ ถ้าเปน

นาทหารหัวเมือง ๓๐๕

ขุน หมื่น } ให้เอานากลางเมืองชับเปน นา ๔๐๐ ถ้ามิได้

เปนขุนหมื่นให้ถือศักดิ นา ๒๐๐

อนึ่งภรรยาข้าราชการ คือภรรยา พระราชทาน หลวง }

ถือ ถือศักดินากึ่งนาผัวตามบันดาศักดิ อนุภรรยาศักดิ

นากึ่งภรรยาหลวง ทาษภรรยามีบุตรแล้ว ศักดินา

เสมออนุภรรยา

มาตราหนึ่ง สามเณรรู้ธรรมเสมอนา ๓๐๐ สามเณรมิได้รู้ธรรมเสมอนา ๒๐๐ ภิกษุรู้ธรรมเสมอนา ๖๐๐ ภิกษุมิได้รู้ธรรมเสมอนา ๔๐๐ พระครูรู้ธรรมเสมอนา ๒๔๐๐ พระครูมิได้รู้ธรรมนา ๑๐๐๐ พราหมณรู้ศิลปสาตรเสมอนา ๔๐๐ พราหมทยมเสมอนา ๒๐๐ ตาปะขาวรู้ธรรมเสมอนา ๒๐๐ ตาปะขาวมิได้รู้ธรรมเสมอนา ๑๐๐

28

มาตราหนึ่ง ถ้าจะเอาบันดาศักดินา พี่น้องลูกหลานให้เอาแต่ลูก {ชาย / หญิง} แลลูกๆ {ชาย / หญิง} แลลูก {ชาย / หญิง} ของ {พี่ชาย น้องชาย / พี่สาว น้องสาว} แล

29

อนึ่งถ้าจะเทียบตำแหน่งนาข้าราชการกรมพระราชวัง ให้เทียบเอาตามตำแหน่งข้าราชการในพระราชวังหลวงตั้งแต่นา ๔๐๐ ขึ้นไป ให้แบ่งเอากึ่งหนึ่ง ถ้าตำแหน่งข้าราชการในพระราชวังหลวงต่ำนา ๔๐๐ ลงมา อย่าเอาตำแหน่งข้าราชการกรมพระราชวัง ๆ มาเทียบแบ่งเลย ให้ดูเทียบตามตำแหน่งนาข้าเจ้าต่างกรมนั้นเถิด

30

ศุภมัศดุ ๑๒๙๘ ศกสุนักขสังวัชฉะระกาลปักเขทัศมดิถียังอาทิตยวาร พระบาทสมเดจ์พระรามาธิบดีศรีรมไตรโลกนารถ บรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว

สถิตยอยู่ณะพระธินั่งเทญจรัตนมหาปราสาทโดยบุรภา
ภิมุกข เจ้าพญาธรรมาธิบดีศรีรัตนมหามนเทียรบาล
กราบบังคมทลพระกรรณาว่าตำแหน่งศักดินาหัวเมือง
ปากใต้ฝ่ายเหนือนั้นจะทรงพระกรุณา
เอก
โท
ตรี
จัตวา
โปรดพระราชทานเปนประการใด ๆ จ่าพระบาทสมเดจ์
พระพุทธิเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการตรัสเหนือเกล้า ฯ
สงวาเจาพญาแลพญาพระหลวงเมืองผูรงกรมการบนดา
รับราชการอยู่ณหัวเมือง เอก โทตรี จัตวา ปากใต้ฝ่ายเหนือ
ทังปวงให้ถือศักดินาตามพระราชประหญัติดังน

เจ้าพญาสุรศรีพิสมาธิราชชาติพัทยาธิเบศวราธิบดี
อภัยพิรียบรากรมภาหุ เมืองพิศณุโลกเอกอุ นา
๑๐๐๐๐ ขันประแดงเสนาฎขวา
พระราชฤทธานนพหลภักดี พระไชยบูรรปลัดนา๓๐๐๐
ขุนศรีพิไชยสงคราม ขุนพล
หลวงเสนามาตย มหาดไท นาคล ๑๖๐๐

หลวงศรีราชยศ หลวงเมือง
หลวงจัตุรศจินดา หลวงวัง
หลวงศรีราชโกษา หลวงคลัง } นาคล ๑๔๐๐
หลวงศรีทศคเนสวร หลวงนา
หลวงเทพวรชุน สัศดี

ขุนเทพเสนาตำรวจในขวา } นาคล ๑๒๐๐
ขุนจันทราเทพตำรวจในซ้าย }

ขุนโลกรักษาดาบขวา } นาคล ๑๐๐๐
ขุนพัทยาเทพดาบซ้าย }

เมืองขันพิศณุโลกย เจ้าเมือง นาคล ๑๖๐๐

เจ้าพญาศรีธรรมราชชาติเดโชไชยมไหยสุริยา
ธิบดีอภัยพิริยบรากรมภาหุ เมืองนครศรีธรรมราชเมือง
เอก นา ๑๐๐๐๐ ขันประแดงอินบัญาซ้าย

พระศรีราชสงครามปลัด นา ๓๐๐๐
พระภักดีราชยุกระบัตร นา ๑๖๐๐
หลวงไกรพลแสนญาธิบดีศรีสุรินทเดโชไชย หลวงพล
นา ๑๖๐๐
หลวงจ่ามหาดไท นา ๑๖๐๐

นาทหารหัวเมือง		
หลวงราชรักษา	หลวงเมือง	
หลวงวัง		
หลวงคลัง		
หลวงพลธากอรราชไมัตรี		นาคล ๑๔๐๐
หลวงพรหมเสนาสัศดีกลาง		
หลวงไชยประญาสัศดีซ้าย		
หลวงเทพเสนาสัศดีขวา		
หลวงแพ่ง	ใน นอก	
หลวงษารภากอร		
หลวงไชยสุรินกรมบัน	ใหญ่ น้อย	นาคล ๑๒๐๐
หลวงกรมลูกวิเสศ		
หลวงช่าง		
หลวงอาลักษณ		
หลวงโยธาทิพ		เจ้ากรมตำรวจ นาคล ๑๒๐๐
หลวงโยธาเทพ		
หมื่น	ทิพ เทพ	ปลัดตำรวจ นาคล ๘๐๐

ขุนราชเมธารองสัศดีขวา
ขุนประชาบาญรองสัศดีซ้าย } นาคล ๘๐๐
ขุนศรีวังยศกรมวัง

เมืองขนเมืองนครศรธรรมราช นาคล ๑๖๐๐

ออกญากระเสตรสงครามรามราชแสนญาธิบดี ศรีสัชนาไลยอภัยพริยบรากรมภาหุ พญาสวรรคโลกย เมืองโทนา ๑๐๐๐๐ ขุนประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกญาศรีธรรมศุกราชชาติบดินทรสุรินทฤาไชย อภัยพริยภาห เจ้าเมืองศกโขไทเมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ขุนประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกญารามรณรงคสงครามรามภักดีอภัยพริยภาหะ เมืองกำแพงเพชู เมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ขุนประแดงเสนาฎขวา

ออกญาเพชูรัตนสงครามรามภักดีพริยภาหะ เมืองเพชบูรรณ เมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ขุนประแดงเสนาฎขวา

ออกญากำแหงสงครามรามภักดีพริยภาหะ เมืองนครราชศรีมา เมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ขุนประแดงจุลาเทพซ้าย

นาทหารหัวเมือง ๓๒๑

ออกญาไชยยาธิบดีศรีรณรงคฤาไชยอภัยพิริยบรา
กรมภาหุ เมืองตะนาว เมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ขึ้น
ประแดงอินบัญาซ้าย

ปลัด		นา	๑๒๐๐
ยุกระบัตร พล มหาดไท		นาคล	๑๐๐๐
เมือง วัง คลัง นา สัศดี		นาคล	๘๐๐
เมืองขึ้นเมืองโท		นาคล	๑๐๐๐

ออกญาศรีสุริยะราชาไชยอภัยพิริยภาหะ เมือง
พิไชย เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกญาเทพาธิบดีศรีรณรงคฤาไชยอภัยพิริยภาหะ
เมืองพิจิตร เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกญาไกรเพชรัตนสงครามรามภักดีพิริยภาหะ เมืองนครสวรรค เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขนประแดง จุลาเทพซ้าย

ออกพระไชยธิบดีศรีรณรงคฤาไชยอภัยพิริยภาหะ เมืองจันทบูรณ เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขนประแดง อินบัญาซ้าย

ออกพระวิชิตภักดีศรีพิไชยสงคราม พระไชยา เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขนอินบัญาซ้าย

ออกญาแก้วเกาพยพิไชยภักดีนเรนทรเดโชไชย อภัยพิริยภาหะ ออกญาพัตะลุง เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขนประแดงอินบัญาซ้าย

ออกญาเกางะทราธิบดีศรีสุรัตวลุมหนัก พระชุมภอร เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขนประแดงอินบัญาซ้าย

ปลัด นา ๑๐๐๐

ยุกระบัด
พล
มหาดไท } นาคล ๘๐๐

นาทหารหัวเมือง ๓๒๓

เมือง
วัง
คลัง
นา
สัศดี

เมืองขนเมืองตรี นาคด ๘๐๐

ออกพระศรีสุรินทฤาไชย เมืองเพชบุรี ขนประแดงเสนาฎขวา

ออกพระสุระบดินสุรินทฤาไชย พระไชยนาถขนประแดงเสนาฎขวา

ออกเมืองอินทบุรี เมืองอินท ขนาประแดงเสนาฎขวา

ออกเมืองพรหมบุรี เมืองพรหม ขนประแดงจลาเทพซ้าย

ออกพระญสารสงคราม พระสิงคบุรี ขนประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกพระนครพราหม พระลุบบุรี ขนาประแดงเสนาฎขวา

ออกพระพิไชยรณเรงค พระสรบุรย ขนประแดง เสนาฎขวา

ออกพระพิไชยสุนธร เมืองอุไทยธานี ขน ประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกพระศรีสิทธิกัน เมืองมโนรมย

ออกพระวิเสศไชยชาญ เมืองอ่างทอง ขน ประแดงษารภาษขวา

ออกพระสวรรคบุรี เมืองสวรรคบุรย ขนประแดง จุลาเทพซ้าย

ออกพระพิไชยภักดีศรีมไหยสวรรค เมืองการบุรย ขนประแดงอินบัญาซ้าย

ออกเมืองพลคบุรย เมืองไทรโยค ขนประแดง อินบัญาซ้าย

ออกพระสุนธรสงครามรามพิไชย พระสุพันทบุรย ขนประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกพระศรีสวัดบุรย เมืองศรีสวัด ขนประแดง เสนาฎขวา

ออกพระสุนธรบุรัยศรีพิไชยสงคราม เมืองนคร ไชยศรี

ออกพระอมรินทฤาไชย เมืองราชบุรัย ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

เมืองวิเสศฤาไชย เมืองฉะเชิงเทรา ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกพระพิบูรสงคราม เมืองนครนายก ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกพระอุไทยธานี เมืองปราจีนบุรี ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

พระนนทบุรัยศรีมหาสมุท เมืองนนทบุรัย ขึ้นประแดงอินบัญาซ้าย

พระสมุทสาคร เมืองท่าจีน

พระสมุทสงคราม เมืองแม่กลอง

พระสมุทประการ เมืองปากน้ำ

พระชนบุรัย เมืองชน ขึ้นประแดงอินบัญาซ้าย

พระปรานบุรัยศรีสงคราม เมืองปรานบุรัย ขึ้น
ประแดงอินบัญาซ้าย

ออกพระพิไชยภักดีศรีวสุทธิสงคราม เมืองกุย
ขึ้นประแดงอินบัญาซ้าย

ออกพระราชภักดีศรีสงคราม เมืองรยอง ขึ้น
ประแดงอินบัญาซ้าย

เมืองบางลมุง

พระศรีสมอรัตนราชภักดีศรีบวรพัช เมืองท่าโรง

พระนครไชยสินนรินท เมืองบัวชุม

พระจันบูรีราชภักดีศรีนันทเสมา เมืองกำพราน

เมืองไชยบาดาน

เจ้าเมือง	นา	๓๐๐๐
ปลัด	นา	๖๐๐
ยุกระบัด	นา	๕๐๐

เมืองจัตวาขึ้น	มหาดไทย กระลาโหม กรมท่า	ถือศักดินาดังนี้	
		แพ่ง	นาคล ๔๐๐
		จ่าเมือง	
		สุพมาตรา	
		สัศดี	
		แขวง	
		รองปลัด	นาคล ๓๐๐
		รองแพ่ง	
		รองจ่าเมือง	
		รองสุพมาตรา	
		รองสัศดี	
		รองแขวง	

นามอาลักษณ์ผู้ชุบและสถานที่เก็บ

แห่งต้นฉะบับ

ชื่อกฎหมาย	นามอาลักษณ์	ที่เก็บ
ประกาศพระราชปรารภ		
และพระธรรมศาสตร์	ขุนยาราบันจง	หอสมุดแห่งชาติ
อินทภาษ	นายชำนาญอักษร	กระทรวงยุติธรรม
กฎมณเฑียรบาลเล่ม ๑	ขุนทิพไม้ตรี	หอสมุดแห่งชาติ
กฎมณเฑียรบาลเล่ม ๒	ขุนสาราบันจง	หอสมุดแห่งชาติ
พระธรรมนูน	นายแก้ว	กระทรวงยุติธรรม
พรมศักดิ์	นายราชสาร	หอสมุดแห่งชาติ
ตำแหน่งนาพลเรือน	หมื่นสวัสดิอักษร	หอสมุดแห่งชาติ
นาทหารหัวเมือง	หมื่นสวัสดิอักษร	หอสมุดแห่งชาติ

ตารางเทียบเลขมาตราระหว่างฉะบับพิมพ์นี้
กับฉะบับพิมพ์ของกรมหลวงราชบุรี

พรมศักดิ

๙	9	๑๕	14	๑๙	20	๒๔	26
๑๐	,,	๑๖	15	๒๐	21	,,	27
๑๑	10	,,	16	๒๑	22	๒๕	28
๑๒	,,	,,	17	๒๒	23	๒๖	,,
๑๓	11	,,	18	,,	24	๒๗	29
,,	12	๑๗	19	๒๓	25	๒๘	30
๑๔	13	๑๘	,,				